

VISOKA POSLOVNA ŠKOLA STRUKOVNIH STUDIJA ČAČAK

DIPLOMSKI RAD

Skvoterski pokret

Mentor: _____
Profesor: _____

Student: _____
Br.Indeksa: _____

SADRŽAJ

1.0.	Uvod	4
2.0.	Teorijski okvir	5
2.1.	Definicija skvotiranja	5
2.2.	Tipologija skvotiranja Hansa Prujita	5
2.2.1.	Skvotiranje izazvano stambenom nestašicom	6
2.2.2.	Skvotiranje kao alternativno stanovanje	7
2.2.3.	Konzervacijsko skvotiranje	7
2.2.4.	Preduzetno skvotiranje	8
2.2.5.	Političko skvotiranje	8
2.3.	Teorija privremenih autonomnih zona Hakima Beja	9
3.0.	Autonomni pokreti	11
3.1.	Nastanak	11
3.2.	Italijanska autonomia	11
3.2.	Nemacki autonomen	12
3.3.	Antiglobalistički pokret	13
4.0.	Skvoterski pokreti	14
4.1.	Skvoterski pokret u Italiji	15
4.1.1.	Socijalni centri	15
4.1.2.	Faze razvoja	15
4.1.3.	Vrste	17
4.1.4.	Broj	17
4.2.	Skvoterski pokret u Španiji	18
4.2.1.	Istorijat	18
4.2.2.	Barcelona	19
4.2.3.	Madrid	19
4.2.4.	Ruralno skvotiranje	19
4.2.5.	Zakon	20
4.3.	Skvoterski pokret u Nemackoj	21
4.3.1.	Istorijat	21
4.3.2.	Berlin	21
4.3.3.	Fraiburg	23
4.3.4.	Hamburg	23
4.3.5.	Anatopija	24
4.4.	Skvoterski pokret u Holandiji	25
4.4.1.	Pozadina	25
4.4.2.	Groote Keyser	25
4.4.3.	1980-te	26
4.4.4.	1990-te	28
4.4.5.	2000-te	28
4.4.6.	Skvotirana sela	29
4.4.7.	Zakon	29
4.5.	Skvoterski pokret u Velikoj Britaniji	30
4.5.1.	Koreni	30
4.5.2.	1960-te	30
4.5.3.	1990-te	31
4.5.4.	Zakon	31
4.6.	Skvoterski pokret u Francuskoj	33
4.6.1.	Istorijat	33
4.6.2.	Umetnički skvotovi	34
4.6.3.	Politički skvotovi	34
4.7.	Skvoterski pokret u bivšoj Jugoslaviji	35
4.7.1.	Skvotiranje u Sloveniji	35
4.7.2.	Skvotiranje u Hrvatskoj	35
4.7.3.	Skvotiranje u Bosni i Hercegovini	35

4.8.	Skvoterski pokret u Srbiji	36
4.8.1.	Pretece	36
4.8.2.	Aktivističko skvotiranje	36
4.8.3.	Romi skvoteri	37
4.9.	Skvoterski pokret u Brazilu	38
4.10.	Skvoterski pokret u SAD	39
4.10.1.	Njujork	39
4.10.2.	San Francisko	40
4.10.3.	Zakon	40
5.0.	Poznati skvotovi	42
5.1.	ABC No Rio, Njujork, SAD	42
5.2.	AKC Akcija, Beograd, Srbija (iseljen)	42
5.3.	ASCII, Amsterdam, Holandija	43
5.4.	Busana Vekija, Ligurija, Italija	43
5.5.	CPA, Firenca, Italija	44
5.6.	EKH, Bec, Austrija	44
5.7.	Elektromadonna, Censtohova, Poljska	44
5.8.	Grande Hotel Beira, Beira, Mozambik	45
5.9.	Hafenstraße, Hamburg, Nemacka	45
5.10.	Kan Paskal, Koljserola, Španija	46
5.11.	Karlo Rojc, Pula, Hrvatska	46
5.12.	Kepi, Berlin, Nemacka	47
5.13.	Kino Princeza, Barselona, Španija (iseljen)	47
5.14.	Kristijanija, Kopenhagen, Danska	48
5.15.	KUDRUC, Beograd, Srbija (napušten)	49
5.16.	Leonkavalo, Milano, Italija	49
5.17.	Metelkova mesto, Ljubljana, Slovenija	50
5.18.	Navalkejigo, Španija	51
5.19.	NDSM, Amsterdam, Holandija	51
5.20.	Prestes Maia, Sao Paolo, Brazil	52
5.21.	Rampart, London, Velika Britanija	52
5.22.	Rebel House, Beograd, Srbija	53
5.23.	St Agnes Plejs, London, Velika Britanija (iseljen)	53
5.24.	Vila Kiseljak, Zagreb, Hrvatska	54
5.25.	Villagio Globale, Rim, Italija	54
6.0.	Skvoterska kultura	55
6.1.	Vrednosti	55
6.2.	Izgled skvotera	55
7.0.	Inicijative, grupe i pokreti	56
7.1.	Provosi	56
7.2.	Crni blok	57
7.3.	Bela odela	58
7.4.	Hrana ne oružje	58
7.5.	Kuce ne zatvori	59
7.6.	Povratimo ulice	59
7.7.	Besplatna radnja	60
7.8.	Egzodus kolektiv	60
7.9.	Pokret bezemljaša Brazila	61
8.0.	Zaključak	63
9.0.	Literatura	64

1.0. UVOD

Zaposedanje je staro koliko i posedovanje jer je posed, izvorno, komad zemlje zauzet od osobe koja na to polaže prava (jer je prva stigla, radila ili gradila na njoj). Vremenom se zaposedanje odnosno skvotiranje javljalo negde manje, a negde više organizovano, a od 1960-tih godina se toliko raširilo da se ne može više govoriti o izolovanim akcijama pojedinaca vec o novom društvenom pokretu.

Skvoterski pokret se javlja kao reakcija na stambenu krizu, a kao deo šireg autonomnog pokreta i na citavo ustrojstvo društva koje omogućuje maloj manjini ljudi da određuje osnovne životne uslove vecini - kakav vazduh ce disati, kakvu hranu ce jesti, kakve zgrade ce ih okruživati, kakav ce posao raditi i hoće li imati posla, šta ce im se nuditi u medijima, itd. Skvoteri stvaraju autonomne prostore u kojima preuzimaju kontrolu nad svojim svakodnevnim životom i ureduju međusobne odnose nezavisno od vlasti, kapitala i tržišta, uzgajajući zdravu organsku hranu, uređujući prostor po meri coveka, radeci ono što vole i što ih ispunjava i stvarajući sopstvene medije - što je cesto nailazilo na žestok otpor vlasti.

Iako je skvoterski pokret jedan od novih društvenih pokreta koji postoji preko 40 godina, o njemu skoro ništa, osim nekoliko uzgrednih reci, u domacoj nauci nije napisano. Sva važnija literatura koji sam koristio je bila na engleskom, nemackom, francuskom, španskom i italijanskom jeziku (pored par radova koje sam uspeo da nadem na hrvatskom). Nadam se da cu ovim, u neku ruku pionirskim, poduhvatom uspeti da barem delimicno osvetlim skvoterski pokret u analiziranim zemljama, prikazujući bitne momente razvoja pokreta, poznate skvotove širom sveta i kolektive koji izvode skvoterske akcije. U toku pisanja ovog rada naišao sam na mnogo zainteresovanih reakcija ljudi, kojima je tema bila zanimljiva, tako da sam sve napisano objavio na internetu pod slobodnom GNU licencom, želeći na taj nacin da omogućim informacije našoj omladini o tome šta radi omladina u drugim evropskim zemljama, pa cak i u našoj neposrednoj okolini.

U svetu je skvoterski pokret veoma razvijen, pogotovo u Zapadnoj Evropi i Južnoj Americi. U Evropi prema nezvanicnim procenama postoji nekoliko hiljada skvotova a najviše ih je u Barseloni, Amsterdamu, Berlinu, Milanu, Londonu, itd. U Srbiju skvotiranje stiže pocetkom 2000-tih kao vid aktivizma, a prazni prostori se preureduju u mesta alternativne kulture.

2.0. TEORIJSKI OKVIR

U teorijskom okviru ću pokušati da pružim razjašnjenje nekih osnovnih pojmova vezanih za skvotiranje i skvoterski pokretu uopšte, kao i da navedem mišljenja nekih relevantnih teoretičara.

2.1. DEFINICIJA SKVOTIRANJA

Skvotiranje je zaposedanje prostora bez dozvole vlasnika. Kaže se da je zaposedanje staro koliko i posedovanje jer je posed, izvorno, komad zemlje zauzet od osobe koja na to polaže prava (jer je prva stigla, radila ili gradila na njoj). Najčešće se skvotiraju dugo vremena prazni i zapušteni prostori, koji su u javnom vlasništvu ili čija je vlasnička situacija nejasna. U Srbiji je skvotiranje radi stanovanja odavno poznato pod nazivom bespravno useljenje, koji se koristi u zakonodavstvu. Postoji urbano skvotiranje (useljenje praznih kuća, stanova, zauzimanje napuštenih fabrika, skladišta i sl.) i ruralno skvotiranje (naseljavanje zemlje, ponovno naseljavanje napuštenih sela). Mnogi autori pod skvotiranjem podrazumevaju i srodne fenomene kao što su divlja naselja. Skvotiranje može biti sredstvo preživljavanja kao i politički čin. Zauzimanjem praznih stanova, skvoteri upražnjavaju svoje pravo na preživljavanje. Odbijajući da plate kiriju, skvoteri odbijaju zgrtanje profita na smeštaju, osnovnom uslovu za život ljudskog bića. Skvoteri smatraju da je duboko pogrešna ideja da pristojan smeštaj može imati samo onaj ko plati i veruju da je to osnovno ljudsko pravo, koje nije na prodaju. Skvotiranje podrazumeva reviziju koncepta privatne svojine, koja ne znači njeno ukidanje, ali podrazumeva ukidanje njene svemoci i uvodi obaveze vlasnika svojine u odnosu na zajednicu. U ovom radu ću se najviše baviti zapadnoevropskim urbanim skvotiranjem, koje pruža priliku za uspostavljanje raznih inicijativa, bez prevelikih resursa i nepotrebne birokratije¹.

Skvotovi se najčešće koriste za stanovanje ili kao javni prostori tj. društveni centri, a neretko se njihovi sadržaji preklapaju – oni su i mesta za život i prostori za ispoljavanje društvenosti. Nekada bezimene zgrade, skvotiranjem postaju kulturna mesta za omladinu u kojima zaživljavaju razne inicijative kao što su besplatno prenociste, besplatna radnja, besplatna vegetarijanska hrana, alternativna biblioteka, racunarski centar sa slobodnim softverom, infošop, sitoštampa, štamparija, izdavanje fanzina i casopisa, slobodni radio, politički kolektivi, prostor za sastanke i okupljanja, prostor za svirke, nekomercijalni kafici, zadruge, umetničke galerije, pozorište, bioskop, pravno savetovalište za emigrante, ženski centri, radionice za bicikle, razne radionice, grupe podrške i terapijske grupe, vrtići, alternativne škole, itd. Skvotirana zemljišta se pretvaraju u obradive površine na kojima se uzgaja organsko voće i povrće. Ipak svaki skvot, pre ili kasnije, prestaje da postoji (iseljenjem ili legalizacijom), pa je privremenost bitno obeležje skvotova. Mnogi skvoteri se protive legalizaciji jer se u tom slučaju skvot mora prilagoditi datim okvirima, stvara se dodatni trošak pa se neki stanari moraju iseliti ili raditi za kiriju, a aktivnosti skvotera moraju biti konformirane.

Skvoter je širok pojam koji obuhvata seljake bezemljaše iz Južne Amerike koji zauzimaju neobrađenu zemlju da bi preživeli, zapadnoevropske skvotere aktiviste koji se bore za autonomne zone u urbanim sredinama, beskućnike iz celog sveta koji traže krov nad glavom, itd. Rec skvoter je izvorno nastala u Severnoj Americi u 19. veku, za pionire koji su naseljavali udaljene zemlje, bez dozvole i plaćanja poreza. Skvoteri se obično dele u dve osnovne grupe: skvoteri iz nužde, egzistencijalno ugroženi, koji nemaju krov nad glavom (beskućnici, podstanari, izbeglice...) i skvoteri iz ubeđenja, (aktivisti, umetnici, kulturni preduzetnici itd...) kojima je potreban prostor za ostvarivanje ideja. Skvoteri smatraju da otvaranjem zgrada koje leže napuštene, pružaju javno dobro. Oni ne zauzimaju prostor u kojem neko živi ili koji neko koristi, već preureduju i oživljavaju prostore koje su svi drugi napustili. U poslednje vreme se skvotiranje sve manje shvata kao uzurpacija a sve više kao reciklaža prostora, tj. pretvaranje zapuštenog i nekorišćenog u živi prostor.

2.2. TIPOLOGIJA SKVOTIRANJA HANSA PRUIJTA

Hans Pruijt je profesor na Fakultetu društvenih nauka u Rotterdamu, a glavno polje istraživanja su mu urbani društveni pokreti. Inace, jedan je od retkih naučnika u svetu, koji se iz sociološke perspektive bave skvotiranjem kao osnovnim poljem interesovanja.

¹ "Skvotiranje je civilizacijski pomak.", kako rece Igor, beogradski aktivista.

Pruijt definiše skvotiranje kao korišćenje, odnosno življenje, u zgradi bez pristanka vlasnika. On na osnovu mnogih karakteristika, kao što su svojstva aktera (njihovi ciljevi i motivi, klasna pripadnost, porodična situacija i slično), vrstu građevina koje zauzimaju, objašnjenja koja akteri koriste da bi opravdali skvotiranje, način organizacije skvoterskih zajednica, zahteve koje postavljaju društvu i institucijama, način na koji se brane, veze sa društvenim pokretima i političkim organizacijama i slično, razvija tipologiju od 5 osnovnih vrsta (tj. konfiguracija, kako ih sam naziva) skvotiranja u zapadnoj Evropi. Vrste skvotiranja su sledeće:

1. Skvotiranje izazvano stambenom nestašicom (*deprivation based squatting*), na koje se iz nužde odvažuju stambeno ugroženi (beskucnici, podstanari, itd.), koji nemaju mnogo izbora.
2. Skvotiranje kao alternativno stanovanje (*squatting as an alternative housing strategy*), radi života u zajednici, komuni i slično, umesto u uobicajenoj porodici.
3. Konzervacijsko skvotiranje (*conservational squatting*), radi očuvanja istorijskih građevina odnosno sprečavanja od rušenja.
4. Preduzetno skvotiranje (*entrepreneurial squatting*), radi otvaranja kulturnih i društvenih centara i drugih mesta od javnog značaja.
5. Političko skvotiranje (*political squatting*), zarad iskazivanja političkog stava o prirodi svojine i društva i stvaranja autonomnih prostora.

Ponekad se navodi i turističko skvotiranje, koje je bilo rasprostranjeno u Amsterdamu tokom 1970-ih, od strane turista koji su dolazili preko leta i privremeno koristili prazne prostore ne placajući prenoćište.

2.2.1. Skvotiranje izazvano stambenom nestašicom

Skvotiranje izazvano stambenom nestašicom predstavlja najstariji oblik skvotiranja. U Srbiji je ova vrsta skvotiranja odavno poznata pod nazivom bespravno useljenje. Na njega se odvažuju siromašni ljudi suoceni sa "ozbiljnom stambenom deprivacijom", koja predstavlja više od potrebe za stambenim prostorom, jer je reč o ljudima koji "jedva da imaju neku drugu mogućnost osim života u skloništu za beskućnike"². Tipičan primer ove vrste skvotiranja je porodični skvoterski pokret u Velikoj Britaniji krajem 1960-ih. Od druge polovine 1970-ih je ova vrsta skvotiranja je u Evropi sve manje rasprostranjena među domaćim stanovništvom, a sve više među emigrantima.

Organizacija i mobilizacija: Ova vrsta skvotiranja je obeležena podelom na skvotere aktiviste, koji zauzimaju zgrade i obične skvotere koji u njima žive, jer je "socijalni kapital" stambeno ugroženih najčešće toliko nizak da se teško mogu sami uspešno upustiti u akcije skvotiranja.

Tipovi zgrada: Najpogodnije zgrade za useljenje su one čiji vlasnici imaju moralnu obavezu da pomažu ugroženima i koji bi bili osramoćeni da se upuste u nasilno iseljenje (npr. nekretnine u vlasništvu crkve ili države). Idealne mete su zgrade ostavljene da propadaju iz razloga koje je nemoguće opravdati ili objasniti. Što su zgrade u boljem stanju, to je veća sramota po vlasnike što su ih ostavili napuštene.

Opravdanje: Najčešće opravdanje za bespravno useljenje je bezosećajnost birokrata i političara i težak egzistencijalni položaj ljudi koji zbog neposredne pretnje beskućništva nemaju drugog izbora osim useljenja napuštenih zgrada.

Zahtevi: Skvoteri traže pomoć u vidu pristojanog smeštaja ili barem privremenog iznajmljivanja jeftinog stambenog prostora. Kod ove vrste skvotiranja ne postoji preveliko interesovanje za politička pitanja, već je to spontani protest protiv nepravde situacije u kojoj su se našli.

Rezultati: Ova vrsta skvotiranja se često završava kooptacijom ili legalizacijom. Tako su neke skvoterske organizacije u Britaniji, proizašle iz porodičnog skvoterskog pokreta s kraja 1960-ih, u dogovoru sa lokalnim vlastima pretvorene u agencije za kratkoročno iznajmljivanje nekretnina u javnom vlasništvu, što se nazivalo licenciranim skvotiranjem.

² Citirano prema Hans Pruijt, *Squatting in Europe*.

2.2.2 Skvotiranje kao alternativno stanovanje

Ova vrsta skvotiranja predstavlja nešto noviju pojavu, i u poređenju sa prethodnom, uključuje znatno širi spektar aktera.

Akteri: oni koje društvo ne smatra ugroženima zato što ne žive u braku ili nemaju dece, ili zato što su mladi i visoko obrazovani; pojedinci koji pre useljenja u skvot nisu bili beskućnici već su živeli u iznajmljenim sobama i domovima; oni koji žele živeti zajedno a ne mogu naći legalan smeštaj koji bi im to omogućio; pobornici uradi sam (*do it yourself*, skraćeno DIY) filozofije koji bi radije stvorili sami svoj dom nego provodili mnogo sati na poslu radi plaćanja stanarine; pripadnici marginalizovanih grupa ili osobe drugacijeg životnog stila; pojedinci koji potiču iz porodica srednje klase ali su mobilni prema dole, jer su odlučili da se posvete aktivnostima koje donose male finansijske koristi (npr. umetnici i muzicari), itd.

Opravdanje: Manjak stambenog prostora nije glavni razlog za opravdanje ove vrste skvotiranja. Ovi skvoteri ne žele da se na njih gleda kao na ugrožene, već ponosno ističu činjenicu da su svojim delanjem zapuštenu nekretninu pretvorili u stambeni prostor, povećavši tako ukupnu količinu društveno raspoloživog stambenog prostora.

Zahtevi: Od vlasti traže jedino da ih ostave na miru, tj. da ih ne iseljavaju iz prostora koji su zauzeli.

Tipovi zgrada: Preferira se zauzimanje zapuštenih zgrada jer njihovim renoviranjem pokazuju da povećavaju ukupnu količinu stambenog prostora, a ne da žele uzeti neki već useljav. Zgrade pogodne za zauzimanje variraju od prostora koji nikad nisu bili namenjeni stanovanju (poslovnih, industrijskih i slično) do onih koji jesu ali su daleko ispod standarda koji bi dopuštao njihovo iznajmljivanje kao stambenih prostora.

Organizacija: Podela na aktiviste i stanovnike je manje naglašena ili uopšte ne postoji. Ovi skvoteri uglavnom poseduju socijalni kapital koji im omogućuje da sami organizuju akcije skvotiranja i da se sami nose sa vlastima. Njihovu organizaciju karakteriše više samoorganizacije a manje hijerarhije.

Rezultati: Glavni rezultat postignut ovom vrstom skvotiranja je što je velikom broju ljudi u jednom periodu života omogućen besplatan stambeni prostor. U Amsterdamu je tokom 1981. godine 9000 ljudi živelo u skvotovima (Van der Raad, 1981), a procenjuje se da je između 1965. i 1999. u Holandiji oko 50 000 ljudi u jednom periodu svog života živelo u skvotu (Duijvoorden, 2000). Pored toga, neki skvotovi se legalizuju. Na primer, gradska vlada Amsterdama je otkupila oko 200 zgrada koje su bile zauzete od strane skvotera (Duijvoorden, 2000) a većinu tih stanova vlasti su predale ustanovljenim stanarskim udruženjima za upravljanje nekretnostima. Ipak, legalizacija nekima predstavlja problem zato što skvotiranju oduzima subverzivnu komponentu nepristajanja na dati društveni sistem, a takode, za one sa jako niskim prihodima plaćanje troškova za održavanje zgrada kao i drugih komunalija može predstavljati ozbiljnu prepreku. Zato se neretko javljaju otpori legalizaciji čak i kad za to postoji prilika.

2.2.3. Konzervacijsko skvotiranje

Konzervacijsko skvotiranje je najčešće taktika kojom se pokušavaju spreciti promene u urbanom okruženju, kao što su izgradnja auto-puteva ili poslovnih prostora. Pošto planirane promene najčešće rezultiraju ispražnjenim zgradama određenim za rušenje, grupe koje se protive promenama se služe skvotiranjem kao sredstvom. Skvoteri koji su nastanili ove zgrade će biti dodatno zainteresovani da spreče planirane promene jer one znače i nestanak njihovih domova. U naseljima koja se nalaze pod pretnjom promene izgleda naselja, često dolazi do saveza između skvotera i drugih stanovnika koji se protive gentrifikaciji i dele isti interes za očuvanje svog kraja. Ovakvi savezi se mogu proširiti i na pitanja kvaliteta života u naselju, javnih usluga, itd. Veliki talasi skvotiranja u Amsterdamu u Berlinu su započeli konzervacijskim skvotiranjem.

Vrsta zgrada: Zgrade ispražnjene za rušenje.

Opravdanje: Protivljenje tehnokratskom prostornom planiranju, gentrifikaciji, japifikaciji i uništenju životne sredine.

Zahtevi: Da se odustane od planiranih promena u naselju.

Rezultati: Urbani planeri ponekad odustanu od svojih zamisli.

2.2.4. Preduzetno skvotiranje

Ovim prostorima stanovanje nije primarna funkcija, već bi trebali pružati razne kulturne i društvene sadržaje otvorene široj javnosti. Primeri su brojni socijalni centri u kojima se nalaze besplatne radnje, javne kuhinje, skvoterski barovi, alternativne biblioteke, radionice za popravku bicikla, štamparije, bioskopi, pozorišta, racunarski centri sa slobodnim softverom, prostori za svirke i probe bendova, umetnicke galerije, pravna savetovališta za emigrante, ženski centri itd. Preduzetno skvotiranje pruža mogućnost uspostavljanja prostora od javnog značaja bez velikih sredstava i iscrpljujuće borbe sa birokratijom.

Tip zgrada: Zauzimaju se prostori koji nikada nisu bili namenjeni stanovanju – od malih poslovnih prostora do velikih tržnih centara, kasarni, fabrika, skladišta, luka, pa i crkvi. Cesto isti prostor kombinuje funkcije stanovanja i socijalnog centra.

Opravdanje: Ova vrsta skvotiranja se najčešće opravdava isticanjem značaja socijalnog centra za društveni i kulturni život šire zajednice i sredine u kojoj se nalazi.

Zahtevi: Da ih ostave na miru ili čak da im pomognu.

Rezultati: Obično represija ili legalizacija. Jedan od specifičnih problema je očuvanje identiteta nakon legalizacije.

2.2.5. Političko skvotiranje

Pružit ovu vrstu skvotiranja naziva političkim jer su u njega uključeni radikalni politički aktivisti kojima skvotiranje pruža mogućnost za konfrontaciju i odmeravanje snaga sa državom. Politički skvoteri se često upuštaju u odbranu zgrada čak i kada za to nepostoje nikakvi realni izgledi.

Organizacija: Organizaciju političkih skvotera karakteristično podela na avangardu i sledbenike³ – oni pokušavaju da izgrade stabilne strukture unutar pokreta kako bi stvorili organizovanu snagu koja bi u svakom trenutku bila spremna na odbranu skvotova i sukobe sa policijom i neo-nacistima. Isprva su drugi skvoteri koji nisu delili njihove stavove akcijali sa njima iz solidarnosti, ali se vremenom jaz između njih povećavao. Politički skvoteri su smatrali da drugi skvoteri deluju bez jasne političke vizije ili su jedino zainteresovani za sopstvene male projekte, dok su se ostali skvoteri osećali kao masa za proteste koje politički skvoteri koriste za svoje svrhe. Narocito, većini skvotera nije odgovarala njihova gotovo paramilitarna organizacija i stalno provociranje sukoba s policijom. U Amsterdamu su ove nesuglasice sredinom 1980-ih kulminirale fizičkim obračunima.

Politički skvoteri su najčešće pripadnici radikalnih levicarskih grupa (npr. Lotta Continua u Italiji i spontisti u Nemačkoj). Talas političkog skvotiranja 1970-ih u Nemačkoj je započeo, prema Pruijtu, nakon što su politički aktivisti shvatili da ne mogu mnogo učiniti u sferi proizvodnje (zauzimanjem fabrika) pa su se prebacili u sferu potrošnje, u naselja radničke klase.

Vrsta zgrada: Gotovo sve zgrade dolaze u obzir.

Opravdanje: Raskrinkavanje licemerja političara, a posebno socijaldemokrata i pro-reformskih levicara kao izdajica klasne borbe⁴.

Zahtevi: Ukidanje države i stvaranje novog društva.

³ Iako ovo obeležje nedostaje nekim skvoterskim grupama, poput autonomnih iz Nemačke.

⁴ Prema konceptu klasne borbe, društvo je antagonisticki podeljeno na dve klase, bogate i siromašne, među kojima postoji samo borba. Među reformistima je popularniji koncept socijalnog dijaloga, koji podrazumeva dijalog između klasa.

Prujittovu tipologiju skvotiranja bih još dopunio jednostavnom tipologijom skvotera na:

1. Skvotere koji sebe ne nazivaju skvoterima (milioni ljudi koji bespravno useljavaju širom sveta).
2. Skvotere koji sebe nazivaju skvoterima (samosvesni skvoteri, skvoteri aktivisti), koji su, po pravilu, pripadnici skvoterskog pokreta.

2.3. TEORIJA PRIVREMENIH AUTONOMNIH ZONA HAKIMA BEJA

Hakim Bej (rođen kao *Peter Lamborn Wilson* u Njujorku 1945) je politički publicista, pisac i pesnik, i urednik izdavačke kuće Autonomedia iz Njujorka. Najpoznatiji je po svom teoretskom konceptu privremenih autonomnih zona (eng. *Temporary Autonomous Zones*, skraćeno TAZ), izloženom u knjizi "TAZ: Privremena autonomna zona, ontološka anarhija, poetski terorizam", koju je kod nas objavio Centar za savremenu umetnost, Beograd. Teorija TAZ je zasnovana na piratskim utopijama, a snažno je uticala na savremeni skvoterski pokret i pokret slobodnih žurki 1990-ih.

Bej identifikuje proces "mapiranja zemlje" koji je završen krajem 19. veka, kada je i poslednji komadic planete zauzet od strane nacionalnih država i pita se: "Jesmo li mi koji živimo u sadašnjosti osuđeni na to da nikad ne okusimo autonomiju, da nikad ne stanemo na komadic zemlje kojim vlada jedino sloboda?". On ipak nalazi da nije sve tako crno i da su slobodni odnosi, bez vlasti, itekako prisutni u svakodnevnom životu, a mogu biti i još prisutniji ukoliko se budemo svesno trudili da ih razvijamo. Njegov glavni motiv za uspostavljanje privremenih autonomnih zona je pretpostavljena nemogućnost uspostavljanja trajnih autonomnih zona (tj. potpuno slobodnog društva) zbog sledećih razloga. Prvo, jer ne želi čekati utopiju koja bi mogla biti ostvarena tek u dalekoj budućnosti: "reci da necemo biti slobodni dok svi nisu slobodni znaci ... unapred se odrediti kao gubitnik". Drugi razlog je njegovo nepoverenje u Revoluciju (sa velikim R) pošto ni jednom dosadašnjom revolucijom nije uspostavljeno slobodno društvo: "Ova vizija zaživi samo u trenutku pobune, ali čim revolucija pobedi i država se vrati, san i ideal su već napušteni." On se zato okreće pobuni (insurekciji) koja je ujedno i sredstvo i cilj - živeti što slobodnije – i tako ukida protivrečnost između dalekog cilja i zaobilaznih puteva za njegovo ostvarenje, karakterističnu za utopije 19. i prve polovine 20. veka. Za razliku od Revolucije koja teži trajnom stanju, pobuna je privremena i predstavlja vrhunac iskustva izvan standarda svakodnevne svesti, pa "takvi intenzivni momenti daju oblik i značenje životu kao celini". Kao nama blizak primer ove tvrdnje, možemo navesti studentske demonstracije 1996/1997 koje su poprimile formu tromesečnog uličnog karnevala. Treci i poslednji Bejev razlog su trenutne istorijske okolnosti u kojima bi svaki direktan sukob sa državom bio poguban: "Apsolutno ništa, osim beskorisnog muceništva, ne može proisteci iz takvog direktnog sudara".

Karakteristike privremenih autonomnih zona (TAZ):

- **privremenost** tj. činjenica da se ne insistira na trajnosti po svaku cenu. Hakim Bej kaže: "TAZ je kao ustanak koji ne udara direktno na državu, gerilska operacija koja oslobađa područje (zemlje, vremena, mašte) a zatim se raspršuje kako bi se ponovo uspostavio drugde pre nego što ga država uspe razbiti".
- **relativna nevidljivost**. Pošto je moderna država, smatra Bej, zainteresovana prvenstveno za simulaciju, a tek potom za suštinu, mnogi su TAZ-ovi opstali dugo vremena jednostavno zato što nisu pobudili pažnju spektakla⁵, što ih nije bilo moguće definisati u njegovim terminima: "Možda su neki mali TAZ-ovi potrajali i ceo životni vek svojih ucesnika jer su prošli nezapaženi, jer se nikad nisu susreli sa agentima spektakla, nikada se nisu pojavili izvan sveta stvarnog života, nevidljivog agentima simulacije".
- **mrežna struktura**. Bej definiše mrežu kao "totalitet svih informacija i komunikacijskog protoka". Neki od tih protoka su ograničeni na razne elite, što mreži daje hijerarhijski aspekt, pa se unutar mreže razvijaju i kontra-mreže, koje Bej još naziva i "web" tj. "niti" (za razliku od "network" mreže), koje su otvorene i horizontalne, a povremeno se koriste za ilegalne, pobunjeničke aktivnosti. Pod mrežom ne misli samo na internet, već i na informacije koje se

⁵ Spektakl je pojam koji je u teoriju uneo situacionista Gi Debor, objavljivanjem svoje knjige "Društvo spektakla" 1966. godine. Hakim Bej naziva sebe "postsituacionističkim anarhistom".

prenose usmeno, pismeno, itd. Pošto TAZ-ovi stalno nestaju i opet se javljaju na drugom mestu, mreže informacija su od presudnog znacaja za njihov kontinuitet.

- **odbacivanje nukleusne porodice.** Nasuprot porodici koja je zatvorena genetikom, obeležena muškarcevima posedovanjem žene i hijerarhijom, Bej se zalaže za paleolitsku hordu koja se konstituiše kao grupa afiniteta. Bej ovde nalazi inspiraciju u kineskom Tongu, u koje učestvuju ljudi zajedničkih interesovanja po principu uzajamne pomoći, koji preporučuje za sve marginalizovane grupe, posebno one koje “radosno uključuju ilegalnost (uživaoci marihuane, seksualni jeretici, pobunjenici) ili radikalnu neobičnost (nudisti, pagani, postavangardni umetnici)”.
- **muzika kao organizacioni princip** tj. festivalski duh, jer TAZ je pre svega festival (žurka, svirka, svetkovina) koji muzikom slavi radost života naspram mrtvila i sivila birokratije i njenih statuta i zakona.

Što se tiče vremenskog trajanja i prostorne veličine TAZ-a, tu ne postoje nikakva striktna ograničenja. Velicina TAZ-a nije bitna već spontanost i neposredni međuljudski odnosi.

Teorija Hakima Beja je bitna za izučavanje skvoterskog pokreta zbog sličnosti organizacijskih načela TAZ-a i skvotova, koji predstavljaju verovatno jedan od najtrajnijih oblika TAZ-ova danas, barem u razvijenim industrijskim zemljama. Skvotovi su privremeni, pa se nakon iseljenja jednog skvota jednostavno sele negde drugde, a zahvaljujući svojoj mrežnoj strukturi (koja postoji putem usmene predaje, fanzina, internet sajtova, mejling listi...) uspevaju opstati kao društveni pokret. Pored privremenosti i mrežne strukture, skvotovi dele sa TAZ-om i to što nastaju i funkcionišu kao grupe afiniteta, koje funkcionišu više kao horda nego nukleusna porodica. Takođe se može reći da je muzika organizaciono načelo velikog broja skvotova, jer najveći broj ljudi upravo na koncertima, žurkama i sličnim “dionizijskim” dešavanjima dolazi u dodir sa skvotovima.

3.0. AUTONOMNI POKRETI

Autonomni pokreti (nem: *Autonomen*, it: *Autonomia*) su radikalno radikalno levi društveni pokreti, koji se javljaju 1970-ih godina, prvo u Italiji, a zatim u Nemackoj i drugde u Evropi. Karakteriše ih odvajanje od tradicionalne politike i zahtev za samostalnim upravljanjem svojim životima, što se ispoljavalo kroz samoupravu i autonomiju.

Glavno obeležje autonomnih pokreta je da oni ne teže ni osvajanju vlasti niti reformi društva kroz institucije, nego razvijanju alternativnih životnih stilova ovde i sada. Oni odabiraju da žive u komunama umesto tradicionalnih porodica, u skvotiranim prostorima stvaraju socijalne centre van komercijalne masovne kulture, a internacionalnu zajednicu, definisanu radikalnim akcijama, suprotnostavljaju nacionalizmu podržavanom od strane države. Još neka suštinska obeležja su nezavisnost od političkih partija i sindikata (moc prelazi iz politike u svakodnevni život), odbijanje pregovaranja s državom, autonomnost u odnosu na svoju grupu (ne primaju naredbe ni od koga), nepostojanje vodstva⁶ i militantni pristup sa cestim masovnim sukobima s policijom. Obzirom da ne postoji jedinstven stav pokreta o raznim temama, više su orjentisani na akciju nego na ideologiju, odnosno svoju teoriju ispoljavaju akcijom. Mnogi smatraju njihov otpor prema centralizovanom rukovodstvu i ujednacenoj teoriji kao slabost, dok oni decentralizovanost vide kao prednost jer je tako otežana infiltracija policije a olakšan je razvoj samoniklih inicijativa jer se podstice individualno donošenje odluka i politički razvoj. U vreme blokovske podele sveta, oni sebe vide kao revolucionarnu alternativu "autoritarnom socijalizmu" kao i "pseudodemokratskom kapitalizmu".

Autonomni pokreti su za "ukidanje politike", žele uništiti postojeći društveni sistem jer ga smatraju uzrokom nehumanosti, iskorištavanja i svakodnevnog monotonijskog života. Cesto se smatraju postpolitičkim zbog njihovog bojkotovanja izbora i političkih partija. U svojoj knjizi "Subversion of Politics" Katsiafiacas izlaže istorijat delovanja i sociološku definiciju autonomnih pokreta, i kategoriše ih kao pokrete koji subverziraju politiku tako što pretvaraju javnu participaciju u nešto sasvim drugacije od onog što se uobicajeno shvata kao politika. On skvotiranje posmatra prvenstveno kao jedan njihov vid delovanja, odnosno priliku da se autonomni, humaniji i neotudeni oblici života praktikuju ovde i sada; da se pokaže da je konkretne probleme poput nedostatka stambenog prostora, moguće rešiti samostalno, bez pomoći države, a nekad i konfrontacijom sa državom.

3.1. Nastanak

Mnoge grupe⁷ se manje-više nezavisno jedna od druge od kraja 1960-ih istovremeno pojavljuju u više zemalja zapadne (kapitalističke) Evrope: samoredukcija u Italiji, radikalne feminističke⁸ grupe, kontrakulturne grupacije kao što su Metropolitanski Indijanci u Italiji, spontisti u Nemackoj, provosi u Holandiji; omladinski pokret u Švajcarskoj i Danskoj i delovi mirovnog i antinuklearnog pokreta, a sve kulminira pojavom grupa koje same sebe nazivaju autonomni. "Autonomija je bio pojam koji je preko noci našem revoltu dao ime... Pre smo se nazivali anarhistima, spontistima, komunistima ili smo imali različite individualne koncepcije načina življenja. Zatim smo svi bili Autonomi"⁹.

3.2. Italijanska autonomia

1970-te su godine "istorijskog kompromisa" (it. *compromesso storico*), kada su se Komunistička partija Italije (KPI) i demohrišćani, ranije nepomirljivi politički protivnici, okrenuli saradnji radi prevazilaženja duboke ekonomske, društvene i političke krize u zemlji. Lider komunista Enrico

⁶ Da bi sprecili nastajanje kulta licnosti, autonomni istaknute pojedince pokreta zovu promis (prominentni pojedinci) što je negativna konotacija i oni bi postajali predmet sprdnje. Na demonstracijama govornici cesto govore iz unutrašnjosti kamiona, tako da govornik može izražavati radikalnije stavove, policija i nacisti ih ne mogu kasnije prepoznati, a mediji ne mogu stvoriti "lidera" pokreta.

⁷ Vecina ovih pokreta se u sociološkoj literaturi naziva novi društveni pokreti, ali Katsiafiacas nalazi da u okviru njih postoji posebna grupa autonomnih pokreta, koje narocito želi da razgraniči od zelenih, koji to nisu.

⁸ Feministički pokreti 1970-ih su funkcionisali su prema samoupravnim konsenzusom, odlucivali su nezavisno od centralnih voda i primenjivali odluke shodno svojoj samodisciplini.

⁹ Autonomni casopis Radikal br. 123

Berlinguer i predsjednik demohrišana Aldo Moro¹⁰ su bili glavni zagovornici te saradnje. Mnogi radikalni levicari taj potez KPI doživljavaju kao izdaju klasne borbe i pocinju tražiti političke alternative izvan parlamenta. Ljudi su sve više okretali leđa klasnoj levisi jer je razmišljala u okvirima klasne teorije iz 19. veka i nije bila sposobna rešavati aktuelne probleme, ali su takode okretali leđa i novoj levisi (Lotta Continua, Autonomia Operaia, Potere Operaio, Il Manifesto, itd.) jer je pocela da ima sve veće političke apetite, poput ulaska u parlament, a nije više znala koji su stvarni problemi mladih. Čak je dolazilo i do sukoba na manifestacijama nove levice između obezbeđenja i pankera, feministkinja, studenata itd. Tako nastaju italijanski autonomni pokreti.

Autonomni žele ukidanje, a ne popravljavanje, državnog aparata. Država je za njih generator svih nepravdi u društvu. Krajem 1960-ih u Italiji se javlja samoredukcija (autoreduzione), tj. pokret odbijanja plaćanja racuna. Zauzimanjem prostora (kuća, fabrika, fakulteta, javnih površina) su ispoljavali svoje neslaganje sa konceptom vlasništva, protovili su se špekulacijama sa nekretninama zbog kojih su mnogi ostajali bez krova nad glavom i tražili svoje mesto u javnosti. Jedan od glavnih slogana autonomnih pokreta je bio "vogliamo tutto!" (hocemo sve!). Sukobi sa policijom, mrtvi i masovna hapšenja su bili svakodnevnica. Sa autonomnim pokretima se javljaju prvi socijalni centri u Italiji, a njihovo nasleđe se ogleda i danas u mnogim autonomnim pokretima i mestima širom Italije i Evrope. Jedan od važnijih teoretičara pokreta bio je Antonio Negri. Autonomisti su u Italiji tokom 1970-ih polako slabili zbog sve jače državne represije i jačanja terorizma Crvenih brigada i drugih oružanih grupa, pa se pokret širi u Nemačku, Švajcarsku, Holandiju i drugde.

3.3. Nemački autonomni

Nemački pokret je ušao od italijanskog i mnogi su nemački aktivisti tih godina bili u Italiji da bi kasnije tu borbu preneli u Nemačku. Tako nastaju autonomni¹¹, nemačka varijanta autonomnih pokreta, a iz njih se kasnije razvija crni blok. Glavni oslonci nemačkog autonomnog pokreta su bile feministkinje, skvoteri i anti-nuklearni aktivisti. Nemačka je posle drugog svetskog rata intenzivno razvijala nuklearnu energiju. 1977. je godina masovnih demonstracija protiv atomskih centrala. 1979. je preko 150.000 ljudi protestovalo protiv nuklearne politike SDP i federalne vlade. Krajem 1981. nemačka vlada pocinje sa legalizovanjem nekih skvotova da bi podelila autonomni pokret i marginalizovala radikalnije elemente. Ali pokret nije oslabljen, već je naprotiv pojačan u periodu 1980. i 1981. ne samo zbog brutalnog tretmana skvotera, već ponajviše zbog najveće policijske mobilizacije još od Trećeg Rajha, radi napada na nenasilne, sedeće protestante "Slobodne republike Vendland", kampa sa 5000 anti-nuklearnih aktivista koji su blokirali gradnju deponije nuklearnog otpada u Gorleben. Čak i mnogi predašnji pacifisti su radikalizovani takvim političkim iskustvom. Kao odgovor na nasilje države radikalni aktivisti razvijaju taktiku crnog bloka (nem: Schwarze Block), protestujući i marširajući sa kacigama, ski maskama i uniformnom crnom odećom, a oni najspremniji su nosili i cokule ojačane metalom, štangle, palice, pendreke i štitove. "Crno je postala boja političkog ništavila – povlačenje poslušnosti partijama, vladama i nacijama" (Katsifikas). 1980-ih godina nemačkim gradovima marširalo je na hiljade osoba odevenih u crno noseći poruke "Gradi revoluciju, izazivaj moc" ili "Ne odbrojavajte naše dane, odbrojavajte svoje". Autonomisti su se tih godina često sukobljavali s rastućim neonacističkim skupinama i policijom koja je iseljavala skvotove.

Tokom 1980-ih, Hafenstraße u Hamburgu je bio žarišna tačka međunarodnog autonomnog pokreta. Od 1984. do 1990. tu su se održavala godišnja okupljanja autonomnih, kojima je prisustvovalo i po 5000 ljudi, na kojima se raspravljalo o skvotiranju, anti-NATO politici, anti-nuklearnoj politici, problemu političkih zatvorenika i međunarodnoj solidarnosti.

1995. godine se preko 2000 autonomnih okupilo u Berlinu da bi raspravljali o autonomnom pokretu u 21. veku. Primer "novih" autonomnih pokreta su zapatisti, potomci Maja indijanaca iz džungli Čijapasa u Meksiku, koji se bore protiv ugnjetavanja koje su trpeli od kada je Korteš ušao u južni Meksiko i za narodnu autonomiju.

¹⁰ Aldo Moro, lider demohrišana i tadašnji premijer Italije, je platio glavom zbog te saradnje. 1978. godine je kidnapovan na putu za parlament gde je trebalo da se izglasa vlada na čelu sa demohrišaninom Đulijom Andreotijem, uz podršku KPI, što je trebalo da bude prva primena "istorijskog kompromisa". Posle 55 dana bezuspešnih pregovora, Moro je ubijen od strane Crvenih brigada, a njegovo beživotno telo je ostavljeno između sedišta demohrišana i Komunističke partije Italije.

¹¹ Autonomni je nemački termin koji se u literaturi najčešće koristi u izvornom obliku.

3.4. Antiglobalistički pokret

Autonomni pokreti su deo, a dobrim delom i inspiracija, tzv. antiglobalističkog pokreta. Antiglobalistički pokret je termin koji se najčešće koristi da uopšti društvene grupe koje protestuju protiv globalnih trgovinskih sporazuma, negativnih efekata slobodne trgovine na siromašan svet, ugrožavanja životne sredine i međunarodnih vojnih intervencija. Antiglobalizam je medijska kovanica i sami uesnici ovog pokreta cesto sebe nazivaju drugacijim imenima, a to su: pokret za globalnu pravdu, alterglobalistički pokret (jer su za drugaciju globalizaciju), altermondijalistički (jer se bore za drugaciji svet), pokret pokreta i sl. Pokret je u svojoj suštini internacionalistički, sa težnjom ka globalnom organizivanju. Bitno svojstvo mu je solidarnost sa ugnjetavanim ljudima širom sveta. Pokret je privukao znatnu medijsku pažnju tek nakon velikih protesta protiv Svetske trgovinske organizacije u Sijetlu, decembra 1999. godine (poznatih kao "bitka za Sijetl"), što se smatra prvim znatnijim rezultatima borbe koju su autonomni zapoceli još 1980-ih, kada njihov diskurs i njihovi zahtevi ulaze u mejnstrim medije.

4.0. SKVOTERSKI POKRET

Skvotiranje se vremenom javlja negde manje, a negde više organizovano, a od 1960-tih godina se toliko raširilo da se ne može više govoriti o izolovanim akcijama pojedinaca već o novom društvenom pokretu. Skvoterski pokret se tokom nekoliko decenija postojanja delimično osamostaljuje od anarhističkog i levicarskog pokreta u čijem je okrilju rastao. Skvotovi su od 1970-ih u Evropi baza društvenih pokreta i u bliskoj vezi sa novim društvenim pokretima, urbanim pokretima, alterglobalističkim pokretom, itd. Skvoteri često navode argument da je rast broja beskućnika i ljudi koji žive u lošim uslovima proporcionalan rastu broja neiskorištenih i praznih prostora. Zbog marginalizovanja od strane masovnih medija, skvoteri su vremenom stvorili svoje medije: pamflete, grafite, fanzine, otvorene debate, infošopove, casopise, novine, distribucije pa čak i izdavačke kuće. U svetu je skvoterski pokret veoma razvijen, pogotovo u Zapadnoj Evropi i Južnoj Americi. U Evropi prema nezvanicnim procenama postoji nekoliko hiljada skvotova a najviše ih je u Barseloni, Amsterdamu, Berlinu, Milanu, Londonu, itd. gde postoji već par generacija ljudi koji žive u skvotovima. Mnogi narodi, kod kojih je pokret odavno prisutan, imaju za skvotiranje svoju rec. U Španiji se kaže okupa, na nemackom hausbesetzung, na holandskom kraken, a Italijani za skvot kažu casa occupata. Ostali narodi koriste izvednice reci squat, iz engleskog jezika.

Neki od slogana skvoterskog pokreta su: Svako ima pravo nad krov nad glavom. Skvotiraj svet! Smeštaj svima! Svakom čoveku kuća, svakoj kući čovek. Zašto stvarate kriminalce od ljudi bez doma? Kuće beskućnicima! Stambena prava ispred vlasničkih prava. Stan pripada onom ko u njemu živi. Zauzmi, naseli, oživi. Mi gradimo, vi rušite! Stanove, ne poslovne prostore. Kada živeti postane luksuz, skvotiranje je tvoje pravo.

4.1. SKVOTERSKI POKRET U ITALIJI

Iako je skvotiranje u Italiji poznato još od 1950-ih godina (npr. Busana Vekija¹²), pokreta socijalnih centara koji su samosvesni u svom ilegalnom zaposedanju prostora nastaje 1970-ih i usko je vezan za italijanski autonomni pokret.

4.1.1. Socijalni centri

Socijalni centri (it: *centri sociali*) ili zaposednuti i samoupravni društveni centri (it: *centri sociali occupati e autogestiti*, skraćeno CSOA) su autonomni prostori, kojima samoupravlja omladina. Predstavljaju pokušaj stvaranja prostora bez kapitalističkih društvenih i ekonomskih veza, gde se upražnjava želja za društvenošću. U njima se nalaze kafici, galerije, prostori za koncerte, radionice, itd. Nastaju zauzimanjem napuštenih fabrika, skladišta, školi, kasarni i njihovim preuređenjem u omladinske prostore i tipican su italijanski društveni fenomen.

Americki autor Adam Bregman piše: *"Iako je to možda teško zamisliti u Americi, u Italiji komunisti¹³, anarhisti, rejveri, pankeri, hakeri i umetnici imaju ogromne prostore, napuštene fabrike, tvrdave, škole i crkve, pretvorene u bioskope, koncertne sale, klubove, skvotove i umetničke galerije. Italijanski socijalni centri spadaju među najvitalnije kulturne institucije te zemlje."*

Socijalni centri su mesta okupljanja raznih kontrakultura. Tokom 1980-ih u njima je preovladavao pank pokret, 1990-ih je rejev scena imala dominantan uticaj, a hip-hop i rege su najprisutniji početkom 1990-ih. Tu su još i studenti iz nezavisnih studenstkih organizacija, radnici i nezaposleni, emigranti, antiratni aktivisti, radikalni ekolozi, sajberpankeri, zadrugari i mnogi drugi. To su autonomne zone nad kojima vlast i policija nemaju nadležnost i gde se ljudi osećaju slobodnima da rade šta žele. Unutar društvenih centara se obično mogu uživati droge, ali se ne smeju prodavati, i to ne zbog problema sa policijom, već zbog principijelnih razloga, zato što ne dozvoljavaju da se neko bogati prodavajući drogu i eksploatišuci ljude. Socijalni centri pružaju razne pogodnosti stanovnicima naselja u kojima se nalaze, a nalaze se gotovo uvek u siromašnim predgradima ili u industrijskim zonama. To im često daje karakter alternativne socijalne službe. Oni takode pružaju utocište svakome kome treba, a putnicima obično u njima mogu pronaci besplatno prenoćište. U socijalnim centrima, skoro svaki bend može organizovati svoju svirku.

4.1.2. Faze razvoja:

1. Nastanak (od polovine 1970-ih. do početka 1980-ih)

Polovinom 1970-ih rada se novi način povezivanja društveno-političkih potreba omladine sa teritorijom, koji je fokusiran na ponovno oživljavanje urbanih degradiranih prostora. Mladi, razocarani parlamentarnom i vanparlamentarnom levicom, 1968-om i razvojem situacije posle, stvaraju alternativne prostore za socijalizaciju, najčešće na periferiji. Tih godina, tačnije 18.10.1975. nastaje najveći i najpoznatiji socijalni centar u Italiji (verovatno i u Evropi), Leonkavalo u Milanu.

2. Samoizolacija (od početka 1980-ih do 1989.)

Nakon toga, dolazi druga faza 80-tih godina, kada se socijalni centri zatvaraju u sebe. Membreti nalazi glavne razloge ove samoizolacije u prisustvu heroina i terorizma na ulicama. Cinjenica je da se za nepunih pet godina (od 1975. do 1980.) broj korisnika heroina povećao preko sto puta(!), tako da ih je početkom 1980-ih u Italiji bilo više od 200.000 (u odnosu na 1500 korisnika u 1975.). Politicko nasilje je toliko naraslo da se na ulicama vodio pravi gerilski rat između države i levicarskih oružanih grupa (crvene brigade, prva linija i mnoge druge) u kom su ubijeni mnogi italijanski političari, od kojih je najpoznatiji premijer Aldo Moro. Zato omladina u socijalnim centrima odlučuje da se "zatvori poput ježa" (Primo Moroni). Tih godina dolazi do susreta skvoterskog i pank pokreta, i pank ubrzo postaje glavna struja u socijalnim centrima.

¹² Za više informacija pogledati stranu 43.

¹³ Komunisti u Italiji variraju od tipičnih marksista-lenjinista do radikalne omladine koja okupira zgrade i stvara socijalne centre.

3. Otvaranje (1989. do sredine 1990-ih)

1989. godine dolazi do izlaska iz samoizolacije u koju su centri zapali početkom 1980-ih. To je godina studentskog pokreta „Pantera“ (koji je bio sličan kao studentski pokret iz '68. samo slabijeg intenziteta) i pokušaja rušenja Leonkavala od strane socijalističkog gradonacelnika Piliterija. 1990-te su donele povoljniji stav javnosti o socijalnim centrima, posebno o Leonkavalu, koji je često navođen kao primer otpora protiv privatizacije teritorije i neoliberalnog uticaja na kulturu. Najveća podrška je dolazila iz redova studenata i učenika koji su se borili protiv privatizacije javnog obrazovnog sistema i intelektualaca koji su branili javne i besplatne i slobodne prostore u gradu. 1990-tih godina u italijanskim medijima počeo je da se koristi termin skvoteri, umesto dotad prihvaćenog termina autonomni, odnoseći se na aktiviste i posetioce zaposednutih i samoupravnih društvenih centara. Tih godina u mnogim gradovima gde se ranije nije skvotiralo dolazi do stvaranja socijalnih centara koji privlače nove generacije, ponajviše studente. U urbanom ambijentu milionskih gradova, ovi autonomni omladinski prostori predstavljaju „ostrva društvenosti“ na kojima još uvek postoji neinstrumentalizovana socijalizacija. Privatizacija gradskog zemljišta je ipak, uzimala sve više maha, i napuštene industrijske zone, koje je omladina koristila za društvene centre, se sada ubrzano pretvaraju u poslovne i tržišne centre. 1994. je gradonacelnik Milana Formentini naredio rasturanje socijalnih centara recima: „Od sada centri neće biti ništa drugo nego duhovi iznad grada“. Leonkavalu je srušen, a na tom mestu je izgrađena banka. Ubrzo su izbile masovne demonstracije za odbranu društvenih centara, na kojima su se „beli duhovi“ tj. aktivisti obučeni u bela odela, zaista pojavili. Umotani u sundere i dušeke, i naoružani poklopcima od kontejnera, bili su veoma uspešni u ulicnim konfrontacijama sa organima reda. Pokret belih odela ubrzo je zahvatio citavo poluostrvo i mnogi zauzeti prostori su zahvaljujući tome sacuvani. Družina iz Leonkavala vrši apropijaciju velike napuštene zgrade koja je nekad bila štamparija, i uz podršku stanovništva, skvoteri ostaju unutra.

4. Legalizacija (od 1990-ih do danas)

19. septembra 1998. godine održan je skup u Milanu u centru Leonkavalu, jer su neki aktivisti tražili redefinisane uloge pokreta socijalnih centara. Na skupu je donešena Milanska povelja, koja je bila zajednička platforma na kojoj su se našli socijalni centri sa severo-istoka Italije (Padova, Venecija itd.), iz Rima (Korto Circuito, Forte Prenestino), a kasnije su se priključili i centri iz Lingurije i Marche.

Mnogi socijalni centri su prihvatili Milansku povelju i priključili se institucionalnoj levisi. Štaviše, pregovaralo se sa vlastima i desnicom da bi se dobilo političko priznanje i legalizovali skvotirani socijalni centri u Italiji, uz tvrdnju da pružaju javne usluge i zabavne programe u skladu sa tendencijama razvoja civilnog društva. U Veneciji Mestre su pregovori doveli do toga da gradsko veće kupi skvotirani centar Rivolta (ranije fabriku) po ceni oko jedan milion dolara, plaćenih iz javnih fondova. Legalizacija ostalih prostorija je brzo usledila. Takav politički okret je zatim predstavljen kao posledica teorijske revizije koja pretpostavlja da je period klasne borbe prošao, i da nastupa vreme socijalnog dijaloga. To je dovelo dotle da je Leonkavalu podržavao demohriškanskog kandidata Martinacoli za mesto gradonacelnika Milana. Zatim je usledilo učešće članova socijalnih centara na lokalnim izborima, u redovima Zelene partije i Partije reformisanih komunista. Ovaj novi kurs najbolje oslikava izjava Luke Kasarinija, portparola Belih odela, koji 1988. kaže da „Država nije više neprijatelj koga treba uništiti, već saradnik sa kojim treba da diskutujemo stvari“. Bela odela su postali jedni od glavnih zastupnika Milanske povelje i to su pokušavali da nametnu celom pokretu, pa je dolazilo čak i do otvorenih uličnih sukoba. Od 1998. godine je stvoren dubok jaz unutar skvoterskog pokreta između onih koji prihvataju onih koji prihvataju Milansku povelju i ostatka pokreta koji nije prihvatio političke pozicije iznesene u tom dokumentu.

Socijalni centri u Italiji se razvijaju u mnogim pravcima – neki postaju moderni klubovi sponzorirani od multinacionalnih korporacija, neki ostaju autonomni prostori sa nezavisnom produkcijom a pritom priznati i finansijski podržani od gradskih vlasti, neki i dalje održavaju konfliktni stav, dok se neki bave isključivo problemima svog komšiluka. Ipak, i dan danas su socijalni centri mesta gde se najbolje može osetiti puls italijanske anderground scene. Neretko u njima sviraju svetski poznati bendovi, poput Rage Against the Machine, Mano Negra, Public Enemy i drugih.

4.1.3. Vrste

Pokret socijalnih centara u Italiji obuhvata sledece fenomene:

1. Društveni centri (*centri sociali*) su najčešće neinstitucionalizovani i nalaze se u bespravno zaposednutim prostorima.
2. Društveni prostori (*spazi sociali*) su više institucionalizovani nego CSOA, najčešće su legalizovani, registrovani kao nevladine organizacije i specijalizovani u jednom sektoru. Neki primeri: Deposito Bulk (Milano) – studentska laboratorija samoupravljana od strane studenata, Ambulatorio di medicin popolare (Ambulanta narodne medicine), Kulturni multimedijalni centar Golgonooza (Milano), itd.
3. Zauzete kuće (*case occupate*) su skvotovi u užem smislu reci. Razlikuju se od društvenih centara jer "pokrivaju sve vidove društvenosti" (kako sami kažu): od zajednickog stanovanja, preko zajednickih aktivnosti i kreativnosti do zajednickog privredivanja. Primer je San Antonio Rock Squat iz Milana.
4. Anarhisticki centri/klubovi (*centri/circoli anarchistici*) su mesta koja spadaju u anarhisticku federaciju. Primeri su: Freccia Nera (Bergamo) i Torricelli (Milano).

4.1.4. Broj

Broj socijalnih centara u Italiji se ne može tacno utvrditi jer sve vreme nastaju novi i nestaju stari, ali se procenjuje na oko 150. Nekad ih ima znatno više nekad manje, u zavisnosti od društvene i politicke klime. Pokret socijalnih centara se proširio i celom Evropom, sve do Skandinavije i Rusije.

4.2. SKVOTERSKI POKRET U ŠPANIJU

Skvoterski pokret u Španiji, a pogotovo u Barseloni, je danas jedan od najrazvijenijih u Evropi. Pokret je narocito jak u industrijski više razvijenim regionima Španije, kao što su Katalonija, Madrid, Baskija, itd. Zajednicki naziv sa sve skvotove u Španiji je *okupa*, ali se na španskom *upotrebljava* “Centros Sociales Okupados Autogestionados” (zaposednuti samoupravni društveni centri, skraceno CSOA), na katalonskom “Kasals Populars” (narodne kuce), a na baskijskom “Gaztextes” (domovi omladine).

Društveni centri su baza društvenih pokreta u Španiji. U njima, osim što se organizuju društvene aktivnosti, najčešće žive grupe mladih ljudi. Skvoterski pokret u je deo šireg antikapitalistickog pokreta, obicno autonomnog ili anarhistickog. Skvoteri su najčešće ukljuceni u aktivnosti organizovanja komšiluka putem susedskih skupština. Dok se skvoterski pokret stišava u Severnoj Evropi (skvotovi u Nemackoj i Holandiji se legalizuju i prinudeni su da placaju rentu ili da isele) u Španiji je u punom jeku. Veliki broj skvotera je organizovan u zadruge ili poljoprivredne zadruge, koje skvoterima omogucuju pristup visoko kvalitetnoj, organski proizvedenoj hrani, po priuštim cenama. U Španiji je takode prisutno zauzimanje zemlje (ili ruralno skvotiranje), posebno u poljoprivrednim oblastima poput Andaluzije.

4.2.1. Istorijat

1931. je izbio veliki štrajk protiv kirija u Barseloni, kada su desetine hiljada ljudi mesecima odbijali da placaju kiriju. Tokom Španskog gradankog rata od 1936. do 1939. je oko 60% republikanske zemlje bilo kolektivizovano.

Posle smrti fašistickog diktatora Franka 1975. dolazi do oživljavanja društvenih pokreta. Par godina nakon toga, pocetkom 1980-ih, dolazi do prvih zauzimanja praznih prostora.

Anarhisticki sindikat CNT, proslavljen za vreme Španskog gradanskog rata, je za vreme Frankove vladavine bio zabranjen, a imovina oduzeta. Posle Frankove smrti, omladina obnovljenog sindikata samoinicijativno zauzima zgrade koje su im nekad pripadale.

Skvotiranje se najviše širi sredinom 1980-ih, zajedno sa pank pokretom iz Engleske. U pocetku nije postojao španski naziv za skvotiranje, ali vremenom se za englesku rec skvot ustalila rec okupa (sa žargonskim k umesto c), što dolazi od reci okupacija, zauzimanje, a koristi se kako za cin zauzimanja, tako i za zauzeti prostor.

Prema Karitasu, u Španiji je 273.000 ljudi bez prikladnog smeštaja, jer žive na ulici, u barakama, kolibama, udžericama, i sl. dok 1.350.000. praznih prostora postoji širom Španije. “Karitas predlaže da se udvostruci stambeni fond. Mi predlažemo skvotiranje.” - kažu stanari socijalnog centra Kasa de la Muntanya.

1992. su se održavale Olimpijske igre u Barseloni, što su bili loši dani za skvoterski pokret, jer je vlada par meseci pre toga krenula da “cisti” i da “šminka” grad za tu manifestaciju.

Novi 1996. novi krivicni zakonik je stavio skvotiranje van zakona i narednih godinu dana vlast je iselila mnoge kuce i socijalne centre, među kojima su David Castilla, Lavapiés, Guindalera, itd. Utisak mnogih skvotera je da vlast želi da se potpuno obracuna sa pokretom i da zaustavi proces “društvene rekonstrukcije nade”, dok neki za to krive EU koja cesto zahteva strožije zakone u mnogim oblastima od zemalja clanica. Posle 1996. dolazi do porasta represije, ali i do porasta pokreta. Pokret se ukljucuje u talas antiglobalistickih protesta protiv samita ekonomske i politicke elite širom Evrope.

Feministkinje su bitan deo skvoterskog pokreta, pa tako postoje skvotirani ženski socijalni centri poput La Jerónima u Valensiji i La Eskalera Karakola u Madridu, gde redovno drže radionice iz samoodbrane, gimnastiku, ženski pab i žurke mudrih žena (fiestas de meiga).

U Španiji, kao i drugim civilizovanim zemljama, su cesti protesti protiv urbanog razvoja i širenja grada. Prilikom jednog protesta 1990-ih protiv izgradnje ceste, koja je znacila rušenje 1.651 domova, skvoteri

su zauzeli prazno skladište koje je postalo dugovečni socijalni centar u Valensiji. Centar je nazvan Pepika La Piona prema lokalnoj prostitutki i "najvoljenijem stanovniku te oblasti".

15. aprila 2000. godine je 4000 ljudi u Barseloni marširalo protiv špekulacija nekretninama.

2002. je četvoro skvotera iz Valensije iseljeno iz kuće, uhapšeno i na njih je primenjen zakon protiv terorizma, što podrazumeva zatvorske kazne do 15 godina.

2004. posle prinudnog iseljenja skvota L'Hamsa u Barseloni su izbili neredi i skvoteri su polupali izloge banaka i agencija za nekretnine, zapalili policijska kola i ispisali slogane po celom gradu.

4.2.2. Barcelona

Barcelona ima oko 3 miliona stanovnika. Iako nelegalno, skvotiranje je u Barseloni široko rasprostranjeno. U gradu se nalazi oko 200 skvotova, od kojih su preko 30 socijalni centri, sa oko 2000 ucesnika u skvoterskom pokretu. Postoje besplatni internet kafei, besplatna menza svako vece, besplatne nedeljne novine...

Nasilno gašenje omladinskog bioskopa Kino Princeza¹⁴ 1996. je bila prekretnica u razvoju skvoterskog pokreta u Barseloni i od tada je pokret sve jaci. Pre toga nije mnogo ljudi znalo o skvotiranju – šta oni rade, šta hoće, za šta se zalažu. Masovni mediji su poceli da govore o skvoterima, a veliki broj gradana koji su videli scene policijskog nasilja na medijima, pocinju da podržavaju pokret. Vlada je postigla upravo suprotan efekat – hteli su da ugase pokret, ali su ga ojacali. 1997. skvotovi pocinju da nicu kao pecurke posle kiše u Barseloni.

U Barseloni postoji i Skvoterska skupština (Assemblea d'Okupes) koja pokušava da malo koordinira skvoterske akcije. U zavisnosti od političke situacije, je manje ili više aktivna, ali kad zapreti opasnost iseljenja, igra veoma bitnu ulogu. Još jedan primer koordinacije skvotera u Barseloni je Info-uzurpa, neka vrsta vodica kroz barselonske socijalne centre. Na njihovoj stranici (usurpa.squat.net) se nalazi spisak skoro svih socijalnih centara u Barseloni i okolini, sa nedeljnim rasporedom dešavanja u svakom. Info-uzurpa takode nudi nacionalne i internacionalne vesti o otporu širom sveta.

4.2.3. Madrid

U Madridu je, pored Barselone, skvoterski pokret jedan od najjacih. U gradu postoji razvijena scena socijalnih centara još od 1980-ih godina. Krajem 1990-ih dolazi do prinudnih iseljenja, bez najave, mnogih starih i poznatih socijalnih centara poput: CSO Vendetta, CSO La Galia i CS La Biblio.

U Madridu postoji "Asamblea de Kasas Okupadas y Centros Sociales de Madriz" (Skupština zauzetih kuća i socijalnih centara Madrida), koja pokušava da poveže razne socijalne centre i podstakne umrežavanje u Madridu. Postoji i mreža 12 autonomnih grupa pod nazivom Autonomna borba (Lucha Autónoma), koja ima za cilj da "gradi novu antagonisticku subjektivnost sposobnu da oslobodi prostore i teritorije od logike novca i njegovih raznih vidova."

4.2.4. Ruralno skvotiranje

U Španiji, prema grubim procenama, postoji oko 1500 napuštenih sela, kao rezultat migracije sela u gradove. Od toga je između 30 i 40 sela skvotirano tj. ponovo naseljeno. Neka su još uvek nepoznata javnosti, dok mnoga druga pokušavaju da se povežu između sebe. 1970-ih i 1980-ih je postojao MAR (ruralni alternativni pokret), koji je koordinisao nekoliko skvotiranih sela, dok danas postoji FACC (anarhisticka federacija kolektiva nad zemljom) koji je osnovan 1990. Razlozi za skvoterski "povratak zemlji" variraju od coveka do coveka, ali najčešći su: ne placanje poreza, bežanje od otudenosti grada i kapitalistickih odnosa, povratak prirodi, veca sloboda, kontrola nad sopstvenim životom, svež vazduh i zdrava hrana. Takode, prinudno iseljenje na selu je dosta reda pojava.

Neo-ruralizam je pokret koji odbacuje socijalne strukture velikih gradova i pokušava da uspostavi sistem skupština malih ruralnih zajednica, koje žive u harmoniji sa prirodom. To je pokret ponovnog naseljavanja napuštenih naselja, kako legalno, tako ilegalno. Ilegalni deo pokreta se zove ruralno

¹⁴ Za više informacija pogledati stranu 47.

skvotiranje, a na njega se najčešće odvažuju ljudi bez novca, kojima je teško da prežive na betonu velikih gradova Španije. Najčešće se, pored uzgajanja povrća, bave cirkuskim aktivnostima, kako bi putujući zaradili neki novac na ulicnim nastupima. Takođe, prodaju rukotvorine turistima. Čest je slučaj da pojedinci koji odu u planine da žive, uopšte ne znaju da postoje druge grupe i citava naselja koja dele sličnu filozofiju. Oni obično naseljavaju najudaljenije planinske predele, gde ruka vlasti ne doseže. Ideal ruralnog skvotiranja je samodovoljnost i zadružna ekonomija.

4.2.5. Zakon

Skvotiranje nije legalno u Španiji. Sve do donošenja novog krivičnog zakona krajem 1996. skvotiranje se nalazilo na tankoj granici između zakona i nelegalnosti, ali nije bilo krivično delo. Vlast je pokazivala određenu toleranciju prethodnih decenija, jer se na taj način rešavao problem beskućnika. U prvim godinama demokratije, hiljade bespravnih useljenja je legalizovano. Po starom zakonu je prvo išla sudska tužba, pa tek onda iseljenje, a po novom, prvo iseljenje, pa sudska tužba.

4.3. SKVOTERSKI POKRET U NEMACKOJ

Skvoterski pokret u Nemackoj je deo šireg autonomnog pokreta, koji je jedan od najjacih u Evropi. Vrhunac je doživeo pocetkom 1980-ih godina u tada podeljenom Berlinu, Hamburgu i drugim zapadno nemackim gradovima, a 1990-ih se proširio i na istocni deo Nemacke. Skvotiranje prostora je bilo rešenje za siromašne mlade ljude koji su tražili osamostaljenje od porodice. Kamen temeljac ovog pokreta je bio zajednicki život i stvaranje autonomnih prostora: socijalnih centara, infošopova, knjižara, bioskopa, pozorišta, kafica, prostora za sastanke, svirke, studije, umetnicke galerije i druge razne namene.

4.3.1. Istorijat

U zapadnom delu Frankfurta se septembra 1970. zbila jedna od prvih skvoterskih akcija u tom gradu, a pocetkom 1970-ih Frankfurt postaje centar spontisa, osoba koje su bile spremne da spontano deluju u direktnim akcijama i ulicnim borbama ne pripadajući ni jednoj organizaciji. Istovremeno 1969. i 1970. skvotiranje zapocinje i u drugim gradovima: Kolonju, Dizeldorfu, Minihu, Hanoveru, Getingenu, Minhenu i Hamburgu.

Između 1972. i 1973. izbijaju štrajkovi protiv visokih kirija, mahom vođeni od turskih i italijanskih radnika emigranata, sa zauzimanjima kuća koje su predvodili spontisi.

1973. se masovna gradnja stanova pocinje zaustavljati, oko 1975. pocinje kriza nakon ekonomskog buma, a 1980. broj nezaposlenih u Nemackoj dostiže milion.

Pocetkom 1980-ih dolazi do udruživanja skvoterskog i pank pokreta, koji donosi novi sistem vrednosti: bendovi su svirali po malim mestima, bili su protiv konzumerstva, anti-državni, bez "placljivih" hipi pesama. Uzvikivali su parole poput "moc nikome" što je bilo skoro neshvatljivo prethodnim generacijama.

Skvoterski pokret je ojacan u periodu 1980. i 1981, ne samo zbog brutalnog tretmana skvotera od strane demohrišana, vec i zbog najveće policijske mobilizacije još od Treceg Rajha radi napada na nenasilne, sedece protestante "Slobodne republike Vendland", kampa sa 5000 aktivista koji su blokirali gradnju deponije nuklearnog otpada u Gorlebenu.

U drugim gradovima Nemacke, a posebno na jugu, represija nad skvoterima od strane vladajućih demohrišana je bila ogromna. U Nirnbergu je uhapšena 141 osoba na projekciji filma o skvoterima koja se održavala u jednom skvotu. To je bilo najveće masovno hapšenje od drugog svetskog rata, a mnogi od uhapšenih su imali manje od 16 godina.

1989. posle ponovnog ujedinjenja Nemacke, dolazi do premeštanja epicentra pokreta u Istocni Berlin gde ostalo mnogo napuštenih prostora, jer je stanovništvo posle ujedinjenja masovno emigriralo u zapadni deo.

3. juna 2006. je u Frankfurtu održan Skvot festival, na kome su svirali mnogi poznati pank rok bendovi, u skvotu Au, koji postoji od 1983. godine.

4.3.2. Berlin

Berlin je bio grad podeljen na americki, britanski, francuski i sovjetski sektor i krcat emigrantima iz Turske, Bliskog Istoka i Istocne Evrope. Berlin je bio privlacan i za mlade iz cele Nemacke jer stanovnici Berlina nisu imali obavezu služenja vojnog roka, a postojala su i dva velika univerziteta. U Berlinu je bilo 17.000. ljudi koji nisu imali gde živeti, a procenjuje se da je još 50.000 ljudi tražilo smeštaj. Praznih stanova i kuća je bilo između 7.000 i 17.000 a još 40.000 ih je bilo predviđeno za rušenje. Skvoteri cesto navode cinjenicu da su kapitalisticke spekulacije oko nekretnina stvorile više beskućnika nego Drugi svetski rat.

1970-ih pocinju akcije skvotiranja u Berlinu, a baza skvoterskog pokreta je bila u Krojčbergu, kraju pored berlinskog zida sa velikim procentom turskog življa i centrom kontrakulturne scene. Pored Zida je bilo na stotine napuštenih zgrada, jer je to bila granicna zona Istoka i Zapada. U Krojčbergu je tada živelo 145.000 ljudi od kojih je bilo oko 30.000 alternativaca, 40.000 Turaka i 50.000 "obicnih" Berlinaca. U celom Berlinu se 1980-ih okupilo oko 150.000 mladih alternativaca koji se nisu uklapali u kalup nemackog društva. Iako ih je vlada doživljavala kao napast, oni su oživljavali mrtve delove grada i obnavljali ih, tako da je Krojčberg cesto spominjan kao primer dobre urbanizacije. Na optužbe da njihove akcije predstavljaju napad na privatnu svojinu, skvoteri su odgovarali: "Bolje zauzimati i obnavljati, nego posedovati i rušiti." Skvoteri su sredili vecinu napuštenih i ruiniranih kuca da bi se u njima moglo pristojno živeti.

U martu 1980. je osnovan Skvoterski savet (Besetzerrat) koji se sastajao jednom nedeljno. Rana skvoterska scena je bila dosta raznolika: rokeri iz radnicke klase, feministkinje, turski emigranti, studenati, samohrane majke, hrišćani, anarhisti i mnogi drugi. Na vrhuncu pokreta, skvoteri su u Berlinu imali 165 kuca, a u svakoj je živelo preko 10-ak ljudi.

Skvotiranje je raslo, a sa njim i represija. Policija je napadala samo one kuce u kojima su bili clanovi skvoterskog saveta i hapsila ih je pod optužbom da pripadaju zlocinackoj organizaciji, za šta je najviša predvidena kazna bila doživotna robija. Nasilje i represija su kulminirali crnim petkom. U Berlinu je toga dana, kasnije nazvanog "crnim petkom" na ulice izašlo oko 20.000 ljudi i uništilo sve šoping centre u elitnom delu grada. Crni petak 12. decembra 1980. godine je bio jedan od najžešćih dana što se tice protesta, a prema nekim procenama, ucesnika na protestima je bilo više nego 1960-ih. To je nateralo vlasti da ponude skvoterima da ostanu u zauzetim kucama uz placanje minimalne nadoknade. Mnogi su to prihvatili, ali vecina nije.

Posle "crnog petka" broj skvotova u Berlinu je porastao sa 35 na 160 a u celoj Nemackoj sa 86 na najmanje 370 do 500. Broj skvotera se procenjuje na 5000 do 8000. Osim stanova, pocinju da zauzimaju i stara industrijska postrojenja. Jedan od primera je KuKuCK u Zapadnom Berlinu, gde je živelo oko 50 ljudi, bilo je 3 pozornice, prostor za predstave, 10 pozorišnih trupa, studio za probe za 5 bendova, kafe bar i auto-radionica. Umesto da traže otvaranje i finansiranje kulturnih centara od strane države, ljudi su sami stvarali kulturne centre bez i jedne državne marke.

U Berlinu na vlast umesto socijaldemokrata dolaze demohrišćani (CDU) i nareduju iseljavanje deset najjacih skvoterskih uporišta, što je navelo autonomene da osnuju pokret Tuvat (u berlinskom žargonu: Tuwat - ucini nešto). Vlast je smatrala Tuvat kao direktan napad na državni aparat i 25. avgusta 1981. šalje policiju u sedište Tuvata u skvotiranim zgradama, gde je u tom trenutku bilo samo dvoje ljudi, jer su ostali bili na festivalu. Kad su saznali za napad policije, Tuvat je pozvao aktiviste iz cele zemlje u Berlin da brane pokret. Narednih dana je najmanje 50.000 ljudi demonstriralo u Zapadnom Berlinu, a bilo je na stotine uhapšenih i preko 150 povredjenih policajaca. Ulicni sukobi dostižu kritičnu tacku a mediji situaciju vec nazivaju "gradanskim ratom". I pored svega, demohrišćani i dalje nastavljaju sa politikom nulte tolerancije prema skvoterima.

22. septembra 1981. dolazi do pogibije osamnaestogodišnjeg skvotera Klausa Jirgena Rotaja¹⁵, tokom napada 2000 policajaca na osam zauzetih kuca u Vinterfeldplacu u Berlinu. Sledeceg dana izbijaju nasilne demonstracije u gradovima širom Nemacke, kao i u Amsterdamu, sa preko 50 napada na vladine i korporacijske mete u Zapadnom Berlinu. Par dana nakon toga, demohrišćani objavljuju da ce obustaviti daljnja iseljenja i stambeno pitanje stiže do parlamenta (bundestaga). Krajem 1981. nemacka vlada pocinje sa legalizovanjem nekih skvotova i davanjem para za popravku, da bi podelila pokret i marginalizovala radikalnije elemente. Kako kaže Katsiafikas, dali su šargarepu ali su nastavili da koriste batinu protiv tvrdog jezgra pokreta. Zime 1981. dolazi do podele medu aktivistima na pristalice '68. i '81. tj. na pregovarace i beskompromisne nepregovarace. Te dve struje su se zvale muslis (po dijetalnoj muli hrani) i molis (po molotovljevim koktelima). Moliji (pankeri) su bili za proteste i protiv pregovaranja sa vlastima, a musliji (hipici) su bili za pregovore i organizovanu politicku aktivnost. Pankeri su bili uglavnom muški, žešći u sukobima, hladniji u ispoljavanju emocija i urbano orjentisani. Medu hipicima je bilo više devojaka, bili su šareniji, nežniji i agrarno orjentisani, ka obradi zemlje i povratku prirodi. Iseljenjima i legalizacijom, broj zauzetih kuca se smanjio sa 162 na 123, a kasnije se smanjio na manje od 30 pravih skvotova. Posle iseljenja mnogi su odlazili da žive u šatorima po parkovima. Tako je u kvartu Harlottenburg nastalo šatorsko naselje Haotenburg.

¹⁵ Koga je pregazio autobus u opštoj gužvi prilikom napada policije.

1983. je bila godina gašenja pokreta u Berlinu i tada je pokret skoro nestao. Policija je pocela sa najžešcom represijom, a kazne su bile ogromne. Cak su optužili i Ortovskog, jednog od opštinskih odbornika Krojčberga za provaljivanje poseda (jer je ušao u jedan skvot) i za krađu (jer je koristio kancelarijski papir da piše skvoterima koji su bili u zatvoru). Masovni pokret se ugasio vec 1984. godine, ali se skvotiranje nastavlja do danas.

1989. posle pada berlinskog zida, mnogi prostori u Istocnom Berlinu, su ostali napušteni, pošto je stanovništvo masovno emigriralo u zapadni deo. Pocetkom 1990. sve više mladih putuje u istocni deo i zaticu taj deo grada prazan, poput grada duhova. Kepi je bio jedan od prvih skvotova zapadnih Berlinaca u Istocnom Berlinu. Godinu dana nakon pada zida bilo je oko 120 skvotova u istocnom delu Berlina. 1990. nakon zvaničnog ujedinjena Nemacke, vlasti su pokrenule kampanju protiv skvotova, jer su htele da zavedu red i u istocnom delu grada. 12. novembra, policija je iselila 3 kuce, a skvoteri su za odmazdu zaustavili su saobraćaj na Frankfurter Aleji, jednoj od najvažnijih ulica istocnog Berlina. Reakcija države je bila neočekivano oštra, poslala je 7500 specijalaca da se bori protiv 400 skvotera, što je rezultiralo nasiljem i ulicnim sukobima koji su trajali danima. Mnogi su prostori nasilno iseljeni, a neki su legalizovani, tj. prodati skvoterima u bescenje, za 1-2 marke.

1996. Berlin je postao glavni grad ujedinjene Nemacke a vlasti su odlucile da "ociste" novu prestonicu. Kao ministar unutrašnjih poslova Berlina angažovan je desničarski orijentisan general, koji je što legalnim, što ilegalnim (podmetanje požara, i sl.) radnjama „ocistio“ oko 20 kuca. Danas skoro da i nema nelegalnih skvotova u Zapadnom Berlinu, a nekolicina postojećih skvotova je smeštena u istocnom delu grada koji je slabije razvijen i u kom se nalazi veci broj napuštenih zgrada. Neki skvoteri sada kirijom otplacuju kuce koje ce kroz nekoliko godina posedovati, dok drugi imaju samo privremeni ugovor sa vlasnicima.

4.3.3. Frajburg

1971. je skvotirana prva zgrada u Hamelštrase da bi se sprecilo rušenje, i u narednih par godina je postala otvoreni prostor u kome je smeštena besplatna radnja koju je su vodile feministkinje. U podrumu se nalazio prvi autonomni centar u Frajburgu. Ovaj eksperiment je završen 1974. intervencijom policije, i zgrada je ubrzo posle toga srušena.

1978. je citav blok kuca skvotiran u ulici Kajzera Jozefa i tu su razvijene razne kulturne aktivnosti (koncerti, teatar, radionice, itd.). 1980. su vlasti naložile iseljenje, a u 8. juna su poslale policiju da ga sprovede. To je rezultiralo desetodnevnom nemirima. Oko 1600 pripadnika specijalne policije je obezbeđivalo rušenje zgrade, a svako vece se okupljalo 10.000 demonstranata, a sve su prenosili nacionalni mediji. Sedam dana posle rušenja zgrade, skvotiran je Švarcvaldhof, koji je iseljen dve godine kasnije. Na jesen 1981. je zauzeto šest kuca za život, a jedna od njih je preuređena u autonomni centar, koji su vodili pankeri. Strategija policije se malo promenila i oni su odlucili da tolerišu skvotere. 1985. je autonomni centar je progutao požar.

1994. je skvotirana stara kasarna francuske vojske "Vaubangelände" i nastao je Autonomni centar KTS (skraceno od Kulturtreff in Selbstverwaltung). Posle iseljenja Vaubana od strane gradske vlade, KTS je našao novi prostor 1988. skvotiranjem zgrade nemacke železnice, gde se i danas tu nalazi.

4.3.4. Hamburg

1981. su zauzeti prazni stanovi i kuce u ulicama Hafenštrase i Bernard Noht Štrase u Hamburgu. Pokušaji iseljenja su uvek propadali jer su skvoteri uspevali da skupe hiljade simpatizera i stotine ulicnih boraca. Tokom 1980-ih, Hafenštrase¹⁶ je bio žarišna tacka autonomnog i skvoterskog pokreta u Nemackoj. Od 1984. do 1990. tu su se održavala godišnja okupljanja autonomnih, kojima je prisustvovalo i po 5000 ljudi, na kojima se raspravljalo o skvotiranju, anti-NATO politici, anti-nuklearnoj politici, problemu politickih zatvorenika i međunarodnoj solidarnosti.

¹⁶ Za više informacija pogledati stranu 45.

1986. je došlo do pokušaja da se skvoteri iz Hafenštrase izbace napolje. Nekoliko građevina je osvojeno od strane vlasti, ali je jezgro od osam zgrada ostalo netaknuto. 20. decembra 1986. su održane demonstracije podrške Hafenštraseu na kojima je marširalo 12.000 ljudi od kojih je 1500 bilo organizovano u crni blok. Na celu kolone su nosili transparent: "Gradimo revolucionarnu dualnu moc!". Tokom marša je došlo do težih okršaja sa policijom u kojima su skvoteri pretukli i povredili 100 policajaca. Dan kasnije je gorelo 13 robnih kuća u Hamburgu, a šteta je iznosila 10 miliona dolara. 1987. vlasti su preduzimale još nekoliko akcija protiv Hafenštrase, a odmazda je usledila 23. aprila 1987. kada su skvoteri u roku od 15 minuta napali kuće gradskih funkcionera, sudove, prostorije gradskih vlasti i gradski radio Hamburg. Grad je tada proglasio skvotere za "državne neprijatelje broj 1" i u Hamburgu je proglašeno vanredno stanje. Hiljade policajaca je došlo iz cele Nemačke, a granice su bile zatvorene za sve koji su cudno izgledali. Skvoteri su utvrdili kuće celicnim vratima i bodljikavom žicom na fasadama i krovovima, u slučaju helikopterskog napada. Mesec dana pre toga je otpočelo emitovanje piratske radio stanice "Radio Hafenštrase", koja je izveštavala o situaciji. Borbe su trajale citav dan, stotine ljudi je bilo na barikadama, molotovljevi kokteli su leteli, prevrnuti kola, zapaljene gume... Uvece su barikade ostale citave, a na jednoj od kuća je postavljan transparent sa natpisom "No Pasaran!". U sledeće dve sedmice je došlo još 2000 policajaca, i napadi policije su se bezuspešno nastavljali. Posle 15 dana borbi, gradonačelnik Donaji je odlučio da se napadi obustave, da se prekine vanredno stanje i da se Hafenštrase legalizuje.

1990. je usledila još jedna kampanja protiv Hafenštrase, tvrdeći da podržavaju Frakciju Crvene armije, koja tamo živi. Usledio je napad 1000 policajaca, poslatih od nemačkog državnog tužioca, ali nikakvi dokazi nisu pronadjeni koji bi potkrepili te optužbe.

U novembru 1989. je skvotirano bivše pozorište Flora Hamburgu i nazvano Rote Flora (Crvena Flora). Rote Flora je proslavila svoju 15. godišnjicu novembra 2004. i postala je bitan kulturni centar za četvrt Šanze u kojoj se nalazi. U Hamburgu su skvoteri i danas jaki i žive u četvrtima Altoni, St. Pauli, Šanze, itd.

4.3.5. Anatopija

Anatopija je bila protesno selo podignuto 4. jula 1991. kada je omladina skvotirala ogroman gradilišni prostor (12 km dugacak, 3 km širok) na kom je kompanija Mercedes planirala izgradnju puteva. Selo je imalo mnoštvo kuća i koliba, podignutih od recikliranih otpadaka društva (plasticnih flaša, automobilskih guma i slicno) i promovisan je život u skadu sa prirodom, bez struje, vodovoda i automobila. Početkom 1994. je naredeno iseljenje Anatopije, a talas akcija uperenih protiv Mercedesu i Zelene partije, koja je odgovorna za prodaju zemlje Mercedesu, je zapljusnuo Nemačku. Akcije su uključivale proteste, sabotaže i uništavanje Mercedesove imovine, a ukupna šteta je iznosila preko 200.000 evra.

4.4. SKVOTERSKI POKRET U HOLANDIJI

Skvoterski pokret u Holandiji je započeo još 1965. godine, a svoj vrhunac doživljava početkom 1980-ih, koje se smatraju "zlatnim godinama" skvoterskog pokreta. Posle toga, pokret naglo opada, da bi se stabilizovao tek 1990-ih kada se više okreće zauzimanju napuštenih prostora na periferiji, van politički bitnih delova grada. Skvotovi se zovu na holandijskom - kraakpands, a skvoteri - kraakers.

U Amsterdamu je skvoterski pokret veoma jak, u svakom trenutku broji nekoliko hiljada skvotera u nekoliko stotina zauzetih prostora i smatra se paradigmaticnim ne samo za Holandiju već i za celu Evropu. Iako su većina njih mladi, postoje i skvoteri od preko 40 i 50 godina, koji su takode deo scene, a takode je mnogo i stranaca koji tu žive. Amsterdamski skvotovi mogu trajati od par meseci do nekoliko desetina godina. Duivenvoorden (2000) procenjuje da je u Holandiji, između 1965. i 1999. ukupno oko 50.000 ljudi živelo u skvotu neko vreme. Amsterdamska opština je do sada otkupila preko 200 građevina koje su skvoteri zauzeli i legalizovala ih. Većinom tih zgrada upravljaju stambena udruženja koja zaključuju ugovor sa skvoterima.

4.4.1. Pozadina

Zanimivo je kako je skvotanje u Amsterdamu počelo. Krupni vlasnici nekretnina su namerno ostavljali stanove prazne i time stvarali veštačko pomanjkanje stambenog prostora da bi podigli cenu kvadrata. U jednom trenutku mnogima je prekipelo i mnogi mladi ljudi su odlučili da se jednostavno usele u prazne zgrade. Provozi, cuveni holandski aktivisti 1960-ih, su podsticali rane akcije skvotiranja, a u njihovim "belim planovima" bilo je i useljenje praznih stanova i kuća. Prema Hansu Prujitu, u drugoj polovini 1970-ih Amsterdam je imao oko 600.000 stanovnika i oko 53.000 ljudi koji su tražili smeštaj, a red cekanja studenata na smeštaj je bio duži od trajanja studija. Skvoteri svoje aktivnosti često predstavljaju kao protest prema manjku stambenog prostora i na taj način dobijaju širu podršku. Justus Uitermark, sociolog iz Amsterdama kaže: "Skvoterski pokret se javio 1970-ih kao glavna snaga sposobna da manjak stambenog prostora stavi na političku agendu."

Između 1968. i 1981. godine je zauzeto više od 25.000 građevina širom Holandije, a od toga 10.000 samo u Amsterdamu¹⁷. Postojali su skvoterski barovi gde su se skvoteri okupljali radi dogovaranja sledećih akcija, gde su mogli saznati za nove skvotove, citati skvoterske publikacije i družiti se. Postojale su skvoterske kuhinje za beskućnike i siromašne, skvoterski savet koji je koordinirao akcije i informativni centri (u skvotiranim zgradama) u kojima su mogli dobiti pravne savete i pomoć advokata, podneti žalbe protiv policijske brutalnosti i protiv vlasnika nekretnina. Prujit prenosi da je 1981. je u Amsterdamu bilo oko 9.000 skvotera. Iako mnogi ljudi skvotiraju jednostavno da bi imali gde da žive, javljaju se i mnoge politički bitne akcije zbog sve prisutnijeg osećaja nezadovoljstva vladinim planovima da smanji broj stanova u gradu, razmesti stanovništvo i funkcionalizuje ulice i infrastrukturu. Mnogi su se bunili jer vlada više brine o automobilima nego o ljudima. U tom periodu nastali su slogani poput: "kola u spavace sobe, ljude na ulicu", "garaže = rat" i "prazni prostori = rat".

4.4.2. Groote Keyser

Prekretnicu u skvoterskom pokretu predstavlja Groote Keyser, niz od šest prelepih starih zgrada, duž jednog od amsterdamskih kanala u starom, istorijskom, delu grada. Zgrade, koje predstavljaju kulturnu baštinu grada su bile predviđene za rušenje, a posedovala ih je investiciona kompanija OGEM, koja je u očima mnogih predstavljala neobuzdani (spekulativni) kapitalizam. Iako je većina stanovnika dobrovoljno otišla, ne čekajući da ih izbacuju, malobrojni koji su odlučili da ostanu i da brane zgradu su od javnosti zatražili pomoć. U jednom trenutku su im amsterdamski skvoteri zakucali na vrata i tog trenutka su njihovi izgledi naglo porasli. Barikade su postavljene i oformljen je tim za štampu, a Groote Keyser ubrzo postaje "ponos skvoterskog pokreta". 1. novembar 1978. je bio dan kada su skvoteri došli u Groote Keyser, a već sledeće godine, 1979. je postao "nacionalni simbol bunta protiv izdaje 53.000 amsterdamskih beskućnika, praznih prostora i luksuznih stanova."¹⁸

¹⁷ Navedeno prema Edgar Buršić "Squatterski pokreti u zapadnoj Evropi", diplomski rad, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu.

¹⁸ Navedeno prema Adilkno, Cracking the Movement.

U cekanju iseljenja, skvoteri su utvrdili kuce, organizirali obranu i osnovali skvoterski piratski radio Free Keyser koji je emitovao hardcore-punk muziku i skvoterska saopštenja, a koji postoji i danas¹⁹. Slali su izvidace, da bi saznali kada policija krece, stotine ljudi je bilo vazda spremno, a živelo se u danonocnom opsadnom stanju. 01. oktobra 1979. je najavljeno iseljenje i skvoteri su morali iseliti u roku od mesec dana. Dva meseca kasnije još se ništa nije dogodilo, ali su kružile glasine o "velikom odredu specijalaca" koji se spremao za borbu sa skvoterima. Skvoteri nisu cekali, vec su udarili prvi – stotinjak ljudi napalo je skupštinu grada petardama i dimnim bombama. Skvoteri iz raznih delova Amsterdama krenuli su ujedineni u ovu akciju, koja nije trajala ni 15 minuta, ali je predstavljala prekretnicu i objavu rata politicarima. Prvi napadaci na Groote Keyser bili su batinaši²⁰ koje je unajmio vlasnik nekretnina, a posle njihovih poraza dolazila bi policija. Skvoteri u zgradi su dobijali pomoc spolja od omladine koja je gadala policiju kamenjem. Skvoteri su bili toliko spremni na borbu s policijom da su prilikom bacanja suzavca imali maske i limunove koje bi cedili u oko da isteraju gas. Na demonstracijama krajem januara 1980. je 3000 ljudi marširalo pored kuca dok su se iznutra vijorile zastave ukrašene skvoterskim simbolima. Tenzije su porasle krajem februara posle serije policijskih napada, manjih iseljenja i hapšenja. Skvoteri su proglasili april mesecom akcije i zapoceli ga sa skvotiranjem 52 luksuzna apartmana na Prins Hendrikkade-u. Talas skvotiranja je dostizao vrhunac.

4.4.3. 1980-te

30. aprila 1980. godine se dogodila najpoznatija akcija skvotera, ometanje krunisanja kraljice Beatrix pod sloganom "Nema stanova – nema krunisanja (nl: Green woning - Green Kronung)". U Amsterdamu je falilo najmanje 50.000 mesta za stanovanje, i skvoteri su stekli simpatije vecine Holandana tržeci stanove po razumnim cenama. Akcija nije imala za cilj prekidanje krunisanja, vec je bila demonstracija moci ujedinenog delovanja skvotera, kojom su svi bili izneneadeni: sami skvoteri, policija (sasvim nemocna pred naletom skvotera), javnost, mediji i svi ostali.

Pocetkom 1980-tih godina skvoteri su potpuno kontrolisali amsterdamske ulice²¹. Takvo stanje je primoralo vladu da donese nove zakone koji bi regulisali situaciju, da pojaca legalnu upotrebu sile tako što je policija dobila više novca iz budžeta, povecana ovlašćenja pri iseljenju, okršajima sa skvoterima, ali i da zatvori oci pred batinašima koje su slali vlasnici nekretnina. Ali, uprkos svim tim merama, holanski zakoni su ostali medu najliberalnijim u celoj Evropi.

Mnogi skvoteri su prozvali sebe autonomni (*autonomen*) po ugledu na svoje saborce u Nemackoj. Kada je "Borbeni autonomni front" preuzeo odgovornost za omanji bombaški napad na gradski sekretarijat za dodelu stanova, u medijima su odmah predstavljani kao teroristi, a oni su na širenje svih tih prica odgovorili jednom pošalicom. Urednici skvoterskog casopisa "Bluf!" pozvali su jednog od najpoznatijih mejnstrim novinara na ekskluzivni intervju. Novinar je, naravno, pristao i odveden je na "tajnu lokaciju" s povezom na ocima. Tamo su urednici Bluf!-a, koji su se za intervju pripremili uceci klasicne revolucionarne parole, dali intervju novinaru i dopustili mu da se slika s njima. Kasnije su novine objavile intervju i sliku "hrabrog novinara" s "maskiranim pripadnicima Borbenog autonomnog fronta". A Bluf! magazin je objavio sliku novinara s povezom na ocima u društvu trojice urednika casopisa²².

Posle prvih gubitaka na strani skvotera, poput skvota Lucky Luijk koji je izgubljen 1982. godine u borbi sa policijom i clanovima jedne desnicarske stranke, javljaju se nesuglasice mešu samim skvoterima oko nacina vodenja borbi. Nastale su dve struje skvotera: jedni su samo hteli da reše svoj egzistencijalni problem - zauzeti stan i legalizovati ga što pre moguće, da bi presto da bude skvot, a drugi su bili radikalni skvoteri, koji su u problemu stanovanja videli samo još jednu nepravdu sistema, pored povecanja gladi u svetu, proizvodnje nuklearnog otpada, pretvaranja gradova u betonske džungle, itd. (lista je podugacka). Iz njihove perspektive, njihova borba na barikadama bila je deo iste borbe koja se u trecem svetu vodila kalašnjikovima, a to je bila borba siromašnih i potlacenih protiv bogataša i tlacitelja.

1983. vlasti su pocele intenzivno raditi na produbljivanju podela medu skvoterima, marginalizovanju radikalnih skvotera i njihovom odstranjivanju. Policija i vlasti više nisu birali sredstva, koristili su

¹⁹ <http://www.vrijekeyser.nl>

²⁰ Batinaši su cesto bili placeni ragbi timovi, koji su na poprište dolazili u kacigama, štitnicima, palicama i ostaloj opremi.

²¹ Postoji i knjiga u kome su opisani ovi događaji, zove se „De stad was van ons“ – Grad je bio naš. Naslov sve govori.

²² Navedeno prema Hans Pruijt, Squatting in Europe.

oklopna vozila, dizalice i bagere. U borbi za Groote Watering policija je bila toliko domišljata da je koristila dizalice kojima je na krov zgrade spustila kontejnere pune specijalaca preobučenih u Deda Mraza, ne bi li iznenadila skvotere.

U februaru 1984. se na udaru našla zgrada u Weyersu u kojoj su bile umetničke galerije, kafici, infošopovi i prostor za svirke. Uprkos 500 branitelja, zgrada je iseljena od strane policije a danas na tom mestu stoji Holiday Inn.

U maju 1985. Papa je došao u posetu Amsterdamu, a milioni guldena su uloženi u obezbeđenje manifestacije, koju su skvoteri uspeali uništiti. Vlasti su oštro reagovala i poslale su specijalnu jedinicu policije u radničko predgrađe koje je bilo poznato kao skvoterski kraj. Izvršili su nelegalno iseljenje (bez naloga suda) jedne žene i njenog deteta, a stotine skvotera se odmah uputilo na lice mesto pokušajući da ponovo zauzmu kucu. Došlo je do eskalacije nasilja, policija je pocela da puca prema ljudima, ranili su jednu osobu a uhapsili 32 ljudi koji su u stanici bili brutalno premlaceni. Među uhapšenima je bio i Hans Kok koji je umro pod nepoznatim okolnostima u celiji u policijskoj stanici. Godinu dana posle njegove smrti, oktobra 1986. tiha povorka je prošla pored policijske stanice. Zastali su nekoliko minuta, niko nije govorio, niko se nije pomerao, samo su bubnjevi udarali lagani ritam, a ubrzo su i oni zacutali.

29. marta 1986. su skvoteri zapalili hotel u Kedichemu, u kom je trebalo da dode do ponovnog ujedinjenja dve desničarske frakcije u jednu partiju CP. Iz Utrehta je došla kolona od stotinjak automobila i kombija punih ljudi naoružanih bejzbol palicama i dimnim bombama, rešenih da prekinu kongres. Moto je bio: "Ne smemo dozvoliti fašistima da se organizuju." Ispred hotela je bila policija, koja je ljude upozorila da se razidu inace ce primeniti silu, na šta se nekoliko stotina prisutnih ljudi sa mocugama i kacigama nasmejalo. Policajci su onda ušli unutra i rekli politicarima: "Gospodo, imamo neprijatne vesti za vas, ispred hotela je 200 razbojnika i mi vas ne možemo zaštititi." Ubrzo su cigle, flaše i dimne bombe pocene da ulecu kroz prozor, jer su okupljeni hteli da nateraju politicare da izadu, ne bi li se fizicki obracunali sa njima. Jedna dimna bomba se zakacila za zavesu i ubrzo je izbio požar. Svi su poceli da beže, a jedna žena, sekretarica partijskog lidera, je izgubila nogu (koja joj je amputirana zbog zadobijenih povreda) iskacuci kroz prozor sa drugog sprata. To je bio sam mali deo rata koji su skvoteri 1980-ih vodili protiv desnicara. Militantni skvoteri i ostali, osnovali su RAF (skracno od radikalni anti-fašisti) i jurili su deničarske kongrese širom zemlje, po selima i gradovima, i rasturali ih masovnim tucama, dimnim bombama i na druge nacine. "Organizacija je bila poput mafijaške tajne službe. Motori su jurili svuda naokolo, prateci fašiste i sve je išlo poput dobro podmazane mašine" govori jedan od ocedidaca, Kasper.

1. januara 1987. godine je stupio na snagu novi zakon o stanovanju. Vršila se japifikacija grada, dok je skvoterski pokret bivao marginalizovan. Pošto je sve manje Holandana htelo da skvotira, pokret se poceo bliže vezivati za nemacke autonomene a redovi skvotera su se popunjavali aktivistima iz cele Evrope. Skvotere su u medijima poceli prikazivati kao strance, a neofašisticke skinheds grupe su napadale skvotere neretko pred ocima policije. Tada se iz skvoterskog pokreta rodila RA RA (anti-rasisticka akciona grupa) koja je sa fašistima vodila prave ulicne borbe. Represija prema pokretu je bivala sve žešća, njihove (re)akcije sve ekstremnije, a istovremeno je popularni skvoterski pokret postajao sve slabiji.

24. aprila 1988. je preduzeta još jedna velika akcija policije u Nijmegenu. U tom gradu su skvoteri u 16. septembra 1986. zaposeli Mariënborg (koji su nazvali Mariënburcht), veliku praznu zgradu u vlasništvu Shella²³. U pocetku su stotine skvotera naoružanih bejzbol palicama pod kacigama uspeali odbaciti policajce, ali je sledeci dan došlo dovoljno policajaca koji su, uz žestoku borbu, uspeali da ise skvotere i uhapsu 123 osobe. Dan kasnije je iseljen i jedan ženski skvot zauzet još 1980. godine, i gradske vlasti su proglasile Nijmegen zonom bez skvotera ("kraaker-free zone").

18. juna 1988. je policija napala jednu od najvećih skvoterskih zgrada, Konradstraat, u kojoj je živelo oko 140 ljudi. Skvoteri nisu očekivali napad tolike žestine, jer su pregovarali sa vlastima oko renoviranja zgrade o svom trošku i otvaranju radnih mesta u njoj, pa su ubrzo bili izbaceni. Socijaldemokrate koje su tada bile na vlasti, su pokazali da im prioriteta nisu rešavanje problema

²³ Izbor Shellove zgrade nije bio nimalo slucajan, jer je to jedna od najvećih naftnih kompanija, koja je podržavala rasisticki režim u Južnoj Africi, a vecinske deonice drži holandska kraljevska porodica.

stambenog prostora i nezaposlenosti već problema skvotera, koji tada shvataju da za njih nema veće razlike da li vlada levica ili desnica.

4.4.4. 1990-te

1990-tih centar Amsterdama se čisti od preostalih skvotova i preuređuje u mesta za turiste, a u centru gotovo da ne ostaje skvotova, već se potiskuju ka politički manje bitnim delovima grada.

1993. godine je u celoj Holandiji bilo svega oko hiljadu skvotova. U tom periodu je paranoja zahvatila već marginalizovani pokret, a jedan od očajničkih pokušaja oživljavanja pokreta je osnivanje Političkog krila skvoterskog pokreta (PVK), koji su sastavili spisak izdajnika koje je trebalo eliminisati i izdali ga kao knjižicu pod naslovom Biseri pred svinje (hol: Parel voor de Zwijnen) u kojoj su se nalazila imena oko 200 ljudi koji su navodno bili policijski doušnici, sluga režima, mladi japiji i slično.

Iako je tokom ekonomskog buma 1990-ih, sve alternativno bilo gušeno, ipak krajem 1990-ih dolazi do promene stava gradskih vlasti prema skvotovima i počinju da cene njihov kulturni značaj za grad. Mnogi smatraju da je to zato što je Amsterdam polako postajao dosadan.

Skvotersko pitanje je ponovo privuklo pažnju javnosti 1998. godine kada je 12 poznatih amsterdamskih skvotova iseljeno u isto vreme (ADM, SILO, Vrieshuis Amerika, Ruigoord, Kalenderpanden, Lloyd Hotel, Zeezicht, Plantage Dok, Houtkopersburgwal, Douaneloods, OHK 33, Argentinië). Skvoteri su se udružili radi zajedničkih akcija: debata, javnih rasprava, manifestacija, ulične umjetnosti, demonstracija, privlačenja publiciteta, objavljivanja knjiga, pisama vladi, itd i dobili su podršku mnogih kulturnih institucija i javnih lica u Holandiji. Istovremeno je Amsterdam kritikovan spolja, da gubi svoj imidž tolerancije i da više ne predstavlja uzbudljivu kulturnu klimu punu eksperimenata, kao nekad. Umetnici su menjali Amsterdam za Roterdam, a Amsterdam je pretio da postane muzej 18. i 19. veka, pojas kanala koji su privlačni jedino starijim turistima.

U godini nakon iseljenja, 1999. je osnovana radna grupa sastavljena od pozorišnih trupa, umetnika i skejtera koji su tražili prostor gde će nastaviti svoje aktivnosti. Saznali su da je lokalna vlada na severu Amsterdama raspisala konkurs za preuređenje napuštenog pristaništa NDSM²⁴, a osnivanje fondacije je bio jedan od uslova da bi se mogao dobiti prostor i sredstva. Radna grupa je 2000. godine osnovala fondaciju nazvanu Kinetisch Noord i uz pomoć arhitekata i profesionalnih savetnika, napisala plan, koji je vlada prihvatila. Dobili su 10 miliona eura za obnovu starog pristaništa i za još deset građevinskih projekata. To se nekim članovima grupe nije svidelo pa su napustili projekat i vratili su se skvotiranju.

ELF eksperiment (od 1999. do 2001.) je bio eksperiment skvotiranja velike zgrade u Amsterdamu i uspostavljanja raznih inicijativa inspirisanih filozofijom novog doba. Tri meseca posle otvaranja je vlasnik tužio skvotere sudu i dobio spor, a skvoterima je naloženo da u roku od mesec dana napuste zgradu. Oni su odbili da idu i ostali su u zgradi još dve i po godine, pre nego su najzad bili izbaceni. Unutar zgrade su postojali: magični restoran (gde je svako davao koliko može, a od priloga bi se kupovali sutrašnji obroci), čajdžinica, studio i umetnički prostor, prostor za uzgajanje marihuane i lekovitog bilja i skajlab gde su se 24 casa dnevno održavale žurke. Na vrhuncu eksperimenta, zgrada je bila naseljena ljudima iz 27 različitih zemalja.

4.4.5. 2000-te

Iako je pokret danas znatno slabiji nego prethodnih decenija i zbog ubrzane gentrifikacije se sve više seli od centra ka periferiji, skvotovi su do sada postali jedan od simbola Amsterdama, pa se mogu i naci u turističkim brošurama, gde se pominju kao jedna od glavnih atrakcija. O njima se često snimaju i dokumentarni filmovi. Pokret danas više nije toliko militantan, a skvoterska mreža izdaje vodič skvotova u gradu, ima svoj TV program, internet kafe, fitnes centar i pruža usluge iznajmljivanja bicikla i autobusa. Zauzete kuće se redovno popravljaju i održavaju i placaju grejanje, struju i vodu. Teško je reci za skvotere da su paraziti, ali mnogi ih doživljavaju kao strance, što je često slučaj, jer mnogi od njih su Italijani, Nemci i ljudi iz bivše SFRJ, a sve više i Afrikanci i Arapi koji nemaju para za stan. Nezadovoljna prilivom stranih skvotera, Miriam Otten iz gradske vlade, kaže da "mnogi ljudi misle da je u Amsterdamu sve moguće, a zapravo nije i to se polako počinje shvatati".

²⁴ Za više informacija pogledati stranu 51.

Skvotirane zgrade po Amsterdamu najpre možete poznati po zelenim, žutim i crvenim prozorima i mnoštvu pamfleta na njima, zajedno sa skvoterskim znakom (koji izgleda kao zaokružena munja) koji svima govori da je zgrada skvotirana. Ovde ljudi sa raznih strana sveta nalaze besplatan sveštaj, studenti, omladina, pankeri, radnici, emigranti i ostali koji nemaju para za hotel. Cesto se dešava da su ostali stanari prijateljski nastrojeni prema skvoterima, a pogotovo u jeftinijim zgradama namenjenim rušenju, gde se dešava da skvoterima daju ključeve od praznih prostorija, u nadi da će to oživeti zgradu i odložiti rušenje. Iseljenja, po pravilu, nailaze u talasima, tokom kojih policija iseli nekoliko skvotova za par dana, a to se dešava par puta godišnje. Postavljanje barikada za skvotere ima efekta, jer ako uspeju da se odbrane dan ili dva, najčešće ostaju u prostoru do sledećeg talasa.

Amsterdamski skvoteri su veoma solidarni što slikovito prikazuje događaj iz 2000. godine. Jednog popodneva su policajci navratili do skvotova u Swammerdamu (istocni Amsterdam) da "provere njihove sigurnosne mere, ali da ne cine još uvek ništa". Skvoteri su odaslali poziv na uzbunu i za nekoliko minuta su ljudi iz celog grada poceli da pristižu. Ljudi su uskoro zakrcili ulice, maskirani skvoteri su bili na krovovima, vrata i prozori su bili cvrsto zabarikadirani, a sa krova je visila zastava "Zašto privatizovati kad možemo kolektivizovati?". Skvoteri su zatim odlucili da ovakva uznemiravanja ne mogu proci tek tako, i grupa od 60-ak ljudi je otišla do obližnje policijske stanice da "provere njihove sigurnosne mere, ali da ne cine još uvek ništa".

U jesen 2003. je poslanik Jan Ten Hoopen, demohrišćanin, predložio anti-skvoterski zakon cija je suština bila zabrana skvotiranja poslovnih prostora, dok je drugi poslanik Van As, inace trgovac nekretninama, predložio totalnu zabranu skvotiranja. Skvoteri su odmah oformili komitet za organizaciju protesta, lobi grupu i tim za štampu. U 18 holandskih gradova i sela je održan "otvoreni dan" u preko 50 skvotova (smeštenih u poslovnim a ne stambenim prostorima) da pokažu šta bi bilo izgubljeno ako bi se izglasao taj zakon. Skvoteri su hteli da prikažu širi znacaj skvotova za holandsko društvo, pored pružanja mesta za život skvotera. U nekim gradovima, poput Vageningena i Ajndhovena su organizovane i biciklisticke ture, da bi se obišli svi skvoterski projekti. Tokom ove kampanje, Ten Hoopen je došao u središte medijske pažnje, ali je svakim odgovorom na novinarska pitanja gubio podršku i kredibilitet. Zelena partija i socijalisti su skupštinsku debatu usmerili u pravcu stambenog pitanja i špekulacija sa nekretninama. Takode je naglašeno da postoje milioni kvadratnih metara praznih poslovnih prostora u Holandiji. Odluka je na kraju bila da nema potrebe za novim zakonima, a temeljila se na argumentima koje su skvoteri izneli tokom kampanje protiv donošenja novog zakona.

4.4.6. Skvotirana sela

Odmah pored Amsterdama, na obali mora se nalazi selo Ruigoord koje su citavo zauzeli skvoteri i koje je postalo umetnicka komuna. Pocetkom 1990-ih je staro stanovništvo iseljeno zbog planova rušenja sela i izgradnje luke. Projekat je godinama odlagan, a skvoteri su se malo-pomalo naseljavali, a mnogi medu njima su bili umetnici, pisci i slikari, koji su to pretvorili u "umetnicki raj". Prireduju veceri poezije, džez svirke i tehno žurke, a jednom godišnje organizuju veliki festival. Ovakvih primera ima još po Holandiji, a trend ponovnog naseljavanja napuštenih sela je sve popularniji u Evropi.

4.4.7. Zakon

Skvotiranje je legalno u Holandiji. Prostor koji se ne koristi više od godinu dana, zakonom se smatra napuštenim. Kada je prostor napušten, svako može poceti da živi u njemu, a posle 72 casa ga vlasnik više ne može iseliti bez sudskog naloga. Da bi dobio nalog, vlasnik mora dokazati, sudskim putem, da će prostor ponovo poceti da koristi. Skvotiranje se po pravilu vrši uz podršku skvoterske organizacije, u suprotnom se zove "divlje skvotiranje" i veliki broj skvotera ga ne podržava, jer ne doprinosi široj zajednici. U praksi, to izgleda otprilike ovako: skvoteri nekako otvore vrata prazne kuce, koja nije njihova, unesu "skvoterski set", tj. krevet, stolicu i sto, a zatim obaveste policiju da je to sada njihov dom, gde će živeti bez placanja kirije. Prijavljivanje skvota policiji ima prednosti za skvotere, jer je vlasnik onda primoran da prode kroz sudski proces da bi dokazao svoje tvrdnje, a skvotere niko ne može uznemiravati bez sudskog naloga. Jedini nelegalan cin je provala, ali ona mora biti dokazana. Ipak, ako policija stigne dok skvoteri provaljuju unutra, bice uhapšeni.

4.5. SKVOTERSKI POKRET U VELIKOJ BRITANIJU

Skvotiranje u UK je prisutno već vekovima, a najpoznatiji talas savremenog skvotiranja se javlja od 1968. godine do kraja 1970-ih. Od tada, skvoterski pokret traje, promenljivim intenzitetom, do danas. Skvoteri u Britaniji imaju svoju mrežu, a u Londonu već preko 30 godina deluje Pravno savetovaništvo za skvotere, koji daje besplatne pravne savete skvoterima i beskućnicima, drži info-telefon i izdaje cveni Skvoterski priručnik. Prema skvoterskim izvorima u Londonu 1990. je bilo 75.000. beskućnika. Prema podacima organizacije Shelter, u celoj Velikoj Britaniji ima 1.9 miliona beskućnika, a s druge strane, 850.000 praznih objekata. Procenjuje se da u Londonu danas besplatno živi oko 30.000 ljudi.

4.5.1. Koreni

Koreni skvoterskog pokreta u Velikoj Britaniji sežu u period neposredno posle revolucije iz 1649. godine. Tada su se siromašni pobunili, jer im revolucija ništa nije donela, organizovali su se u grupe, poceli samoinicijativno da obrađuju neobrađenu zemlju i prozvali sebe kopaci (*Diggers*). Osnovali su citava naselja u južnoj Engleskoj i odbijali su da placaju danak zemljoposjednicima. Stalno ih je napadala vojska (poznatiji kao vitezovi), na zahtev plemića i sveštenika, njihovi usevi su cupani i paljeni, a oni prebijani. Kopaci su bili miroljubivi po ubedenju (danas bi se reklo pacifisti) i nisu pružali otpor nasilju koje se nad njima vršilo, samo su se sklanjali sa jednog mesta na drugo. Ipak, nisu bili dugog veka jer je državni ceo apartat, na celu sa Kromvelom, bio protiv njih.

U periodu neposredno nakon Prvog svetskog rata, 1919. godine, vojnici koji su se vracali sa ratišta, ocekujuci da ih docekaju kao heroje, bili su primorani da zauzimaju prazne kuce, da bi imali gde da žive sa porodicama.

Posle Drugog svetskog rata se ponovo javlja slcan pokret. U prolece 1945. bivši vojnici zauzimaju prazne kuce u Blantyreu u Škotskoj. Leta 1945. bivši vojnici osnivaju pokret Vigilantea, i organizuju se u komitete kako bi beskućnike preko noci uselili u prazne kuce. Pokret je bio najjac na južnoj obali u mestima Brajton, South-on-Sea i Hastings. Akcije su im bile veoma uspešne zbog podrške naroda, sporosti sudova i teškoce oko pronalaženja pravih vlasnika. Pokret je poceo iz protesta protiv tada uobicajene prakse da se velike kuce (pogotovo na moru) drže prazne većim delom godine da bi se mogla tražiti velika najamnina za vreme sezone. Pokret je bio napad na pravo vlasnika da sa nekretninom cini šta hoce. Vlasti su tako donele zakon po kom država može zapleniti posed ako ga vlasnik ne koristi i dati ga beskućnicima. No, uprkos tome, i dalje je bilo mnogo beskućnika. 8. maja 1946. se Džejms Filding sa porodicom nastanjuje u napuštenoj protivavionskoj bazi u Lincolnshireu. Ubrzo im se pridružuju mnogi braćni parovi iz cele Engleske. Isto se dešava i sa napuštenim vojnim bazama na području Šefilda. Te dve skupine se ujedinjuju u Društvo za zaštitu skvotera. Nakon toga, hiljade ljudi bez krova nad glavom zauzimaju kampove širom Velike Britanije. Vlasti u pocetku nisu znali kako da se ponašaju u novonastaloj situaciji i mnoga ministarstva su prebacivala odgovornost jedno drugome, ali su ubrzo skvoterima dali struju i vodu. U oktobru 1946. godine vlada je objavila da 39.535 osoba skvotira u 1038 kampova u Engleskoj i Velsu, a u Škotskoj još 4000. Zauzimanja su se uskoro proširila i na urbane zone, kad su se kampovi prenatrpali. Situacija dostiže svoj vrhunac 8. septembra 1946. kada su skvoteri zauzeli 148 luksuznih stanova i hotela u Kensingtonu, a zatim je sledilo zauzimanje u Marlbonu, Holand Parku, Kamden Hilu, Viktoriji, Regets Parku, Blumsberiju, itd. Vlast je reagovala i naredila je stražarenje u blizini primamljivih gradevina i istragu Skotland Jarda da sazna ko stoji iza skvoterskog pokreta. Represija je usledila a pet skvotera komunista je uhapšeno u pokušaju zauzimanja zgrada Duchess of Bedford, pod optužbama zavere s ciljem prestupa i nasilnog ulaska. Vlada nije samo represijom zaustavila talas skvotiranja već je i skvoterima obezbedila smeštaj, i dala im je kampove na korišćenje. Tako je pokret iz 1940-ih završen, a il je imao uticaj na sledeći talas skvotiranja 1960-ih godina.

4.5.2. 1960-te

1966. se ponovo aktuelizuje prica o bespravnom useljenju, povodom slucaja Džoane Denijels, koja je trebalo da se iseli iz ženskog hostela King Hil u kom je boravila, a umesto toga ona je dovela muža, a ubrzo su i druge žene dovele muževe. Osnovali su grupu Prijatelji King Hila, koja je tražila od gradskog veca Kenta da promeni pravilnik da muževi ne smeju da žive u hostelu sa svojom ženom i decom i da porodice u roku od tri meseca moraju da napuste hostel. U julu 1966. muževima je dopušteno da žive sa svojim porodicama i ukinuta su ograncenja boravka u hostelima. Ubrzo su

slicne akcije usledile u hostelu Noridž u Eseksu i drugde. Skvoteri su naučili zajednicke direktne akcije daju rezultata tamo gde individualne žalbe ne daju, zaključuje Bejli.

13. novembra 1968. je na nacionalnoj televiziji prikazana drama na temu beskućništva *Keti dodi kući* (Cathy Come Home), koja je toliko uzdrmala javnost da je u to vreme svaki političar u svoj govor ubacivao nekoliko recenica o beskućništvu. 14. novembra 1968. Ron Bejli i saradnici zapocinju Londonsku skvotersku kampanju. Tokom 1970-ih skvoteri su se uspešno borili protiv spekulanta nekretninama i sprecavali su uništenje mnogih građevina. Skvotiranje je tada postalo mnogo više od traženja krova nad glavom, "postalo je zabava, nudilo nove slobode, osećaj zajednice i nov način života" (Stiv Plat). Jedan od najvećih skvoterskih podviga toga vremena se zbio 1977. kada je 120 skvotera iz ulice Freston u zapadnom Londonu osnovalo Slobodnu i nezavisnu republiku Frestoniju, proglasili nezavisnost od britanske krune i tražili priznanje od Ujedinjenih nacija. Londonska gradska vlada je legalizovala oko polovinu tadašnjih skvotova, pa je 1979. godine registrovano smanjenje zahteva za stanom i smanjenje broja skvotera.

U 1980-im, podstaknuto svežim pank pokretom, ponovo pocinje masovno zauzimanje napuštenih prostora. Mnogo mladih pankera iz provincije dolazi u London da živi po skvotovima, i to postaje masovna pojava i deo pankerskog načina života. Broj skvotera se penje na 30.000 u Londonu (iako je samo oko 1000 njih uključeno u skvoterski pokret) i još 10.000 u drugim delovima zemlje. Organizuju se i socijalni centri gde se skvoteri okupljaju, druže i dogovaraju akcije.

4.5.3. 1990-te

U 1990-im opada ucestalost skvotiranja kao rešavanja stambenog pitanja, ali ima sve više skvotiranja vezanog za proteste (skvotiraju se kuće planirane za rušenje zbog autoputa), socijalne centre i alternativni način života. 1990-ih su vlasti sve više išle prema kriminalizaciji skvoterskog pokreta. U decembru 1994. su to na neki način i ostvarili donošenjem Zakon o krivicom pravu i javnom redu (Criminal Justice and Public Order Act, skraćeno CJA). Culi su se sve glasnjiji protesti protiv tog zakona, oko čega su se ujedinili svi akteri kontrakulturne scene u UK. S druge strane, mnogi beskućnici su se plašili da skvotiraju jer se u medijima pričalo da je skvotiranje sasvim nelegalno, što nije sasvim istina. Prema CJA, skvoter ne mora biti obavešten kada je sudenje, da ne bi mogao prisustvovati (ranije je 25% sporova dobijano u korist skvotera). U roku od 24 sata od naredbe za iseljenje mora napustiti građevinu. Dopuštaju se i nasilna iseljenja od strane vlasnika. Policija dobija veća ovlašćenja i za deložiranje Roma i putnika (travellersa) sa terena gde su se u tom trenutku smestili, i mogu zapleniti vozila i uništiti ih o trošku vlasnika. Zakon takođe kriminalizuje neprijavljene žurke i policija dobija pravo da preusmeri bilo koga u prečniku od 5 milja od događaja, da zapleni opremu i da uhapsi sve one za koje sumnja da učestvuju ilegalnom okupljanju, što važi za sve slučajeve gde se skupi više od 10 ljudi. "Represija nad skvoterima je samo izbegavanje vlade da se suoči sa razlozima zašto ljudi skvotiraju, a to su porast broja beskućnika paralelno sa porastom broja praznih prostora." kaže jedan od britanskih skvotera.

Neki skvotovi su odoleli i preko dvadeset godina pod stalnim pritiskom države ili vlasnika da se isele. St. Agnes Place je postojao preko trideset godina, sve do 29. novembra 2005, kada su vlasti iselile celu ulicu. To je bila ulica u Londonu, još pre trideset godina planirana za rušenje. Bob Marli je svojevremeno boravio u njoj, što je ostavilo jak uticaj na ovaj skvot, tako da na ovoj teritoriji moglo slušati rege radio, posetiti rastafarijanski hram i neometano pušiti marihuanu. Neki prostori su još uvek zaposednuti jer se opiru iseljenju preko 20 godina. Scena skvotiranih socijalnih centara u Ujedinjenom Kraljevstvu zaživljava krajem 1990-ih i početkom 2000-ih, podstaknuta jakim pokretom socijalnih centara u Španiji, Italiji i drugde.

4.5.4. Zakon

U Engleskoj i Velsu, vlasnik nekretnine mora proći razne zakonske procedure pre nego što iseli skvotere. Da bi legalizovali useljenje napuštene kuće u Velikoj Britaniji, moraju obezbediti ekskluzivan pristup posedu tj. promeniti brave na objektu i učiniti ga bezbednim za život. Ne sme biti znakova nasilne provale inace se smatra da postoje elementi krivičnog dela. Da bi pokazali da su faktički posednici zauzete svojine, skvoteri obično se na ulazna vrata okace kopiju dokumenta znanog kao Sekcija 6, koji daje do znanja da je mesto skvotirano. Dokument ukazuje da unutra ljudi žive i da na to

imaju zakonsko pravo. Takode se izricito naglašava da svako, pa čak i zakonski vlasnik nekretnine, ko pokuša da uđe unutra bez naloga ili dozvole, čini krivično delo. Zakonska procedura iseljenja može trajati mesec-dva, a ponekad i par godina, tako da skvoteri imaju vremena da nađu novo mesto za život (ovo samo u slučaju da je kuća u javnom vlasništvu; privatni vlasnici obično pronaju naćine da brže isele skvotere). Lokalne vlasti, pošto se suoćavaju sa velikim troškovima suđenja da bi iselili skvotere, često unište toalete ili krov ne bi li obeshćabrali useljjenje. Skvoteri u Velikoj Britaniji imaju pravo da dobiju vlasništvo nad posedom nakon 12 godina provedenih u njemu, pod uslovom da niko drugi ne traći vlasništvo.

U Škotskoj je skvotiranje krivično delo, kažnjivo velikom novćanom, pa čak i zatvorskom kaznom. Zakonski vlasnik ima pravo da izbaci bespravno useljene bez prethodnog upozorenja ili sudskog naloga, a ni jedna radnja koju pritom primene, pa čak ni nasilje, se ne smatra protivzakonitom.

4.6. SKVOTERSKI POKRET U FRANCUSKOJ

Skvoterski pokret u Francuskoj se najviše razvio poslednjih nekoliko godina, narocito od 2000. naovamo. Dosta je jak u vecim gradovima (Parizu, Dižonu, Grenoblu, itd.) i delom je ukljucen u altermondijalisticki pokret. Iako su stanari francuskih skvotova razni ljudi raznih motiva (npr. omladina koja odbijaja da se integriše u sistem, emigranti iz Afrike i Istocne Evrope, umetnici bez prostora za rad, aktivisti, Romi...), ipak su najcesce tri vrste skvotova: umetnicki, politicki i emigrantski.

4.6.1. Istorijat

U Francuskoj su se prvi skvoteri pojavili posle Drugog svetskog rata. Kao protest protiv administrativnih prepreka koje su usporavale primenu zakona o rekviziciji, oni su zauzimali prazne stanove. To je bio pokret porodica bio blizak Hrišcanskoj radnoj omladini i prvobitno je nastao u Marseju pre no što se proširio na druge gradove. U narednih par godina, oko 5000 porodica je tako smešteno.

1950-ih i 1960-ih godina se u Francuskoj pojavljuje pokret stambene samopomoci nazvan Dabrovi, ciji su pripadnici jedni drugima pomagali da sagrade kuce.

1970-ih godina se borba za stanovanje radikalizuje pod naletom revolucionarnog skvoterskog pokreta svuda u Zapadnoj Evropi. Od 1975. do 1980. je trajao dugacki štrajka protiv stanarina, koji su vodili radnici imigranti iz Afrike. Štrajk se sastojao u autoredukciji (samosmanjenju) stanarina i odbijanju da se pristane na traženo povecanje i bio je jedan od najdužih konflikata tih godina.

1980-ih godina su se pojavili mnogi otvoreno politicki skvotovi, povezani sa libertarijanskim i autonomnim pokretima, koji su se protivili kapitalizmu. Od 1987. neke oblasti Francuske su pocele sa sistematskim prinudnim iseljenjima svih politickih skvotova.

U maju 1990. je 48 domacinstava, pretezno porodica sa decom, izbaceno iz dve skvotirane zgrade u 20. distriktu Pariza. Uz podršku lokalnih aktivista, familije su organizovale kampovanje koje je trajalo cetiri meseca. Zahvaljujuci mobilizaciji mnogih udruženja, sindikata i nekih levicarskih partija, izborili su se za smeštaj svih porodica. Tako je nastalo udruženje Pravo na stanovanje (fr: Droit Au Logement, skraceno DAL) koje se bori za ostvarivanje prava na krov nad glavom za najugroženije delove stanovništva (loše skucenih i beskućnika) i pronalaženje prikladnog smeštaja za njih.

U Francuskoj su nastala mnoga udruženja koja brane pravo na stanovanje: Komitet loše smeštenih osoba (1984), Pravo na stanovanje (1990), Koordinacija beskućnika (1994) i mnoge druge. Dok neka od njih (npr. Pravo na stanovanje) pregovaraju sa vlastima, druga su okrenuta iskljucivo direktnim akcijama skvotiranja (npr. Koordinacija beskućnika), poput zauzimanja zgrade 1994. u aveniji Breteuil u 7. distriktu Pariza. Zgrada je ubrzo iseljena, a Koordinacija beskućnika je prestala da postoji 1996.

Charade, jedan od najpoznatijih skvotova u Grenoblu, otvoren oktobra 2002. je iseljen 18. juna 2003. od strane Komunisticke partije, koja je držala lokalnu vlast, što je dovelo do mnogih kritika toj partiji. Kao protest protiv iseljenja, bivši stanari skvota Šarada i njihovi simpatizeri, ukupno 50-ak ljudi, su 23. juna okupirali gradsku skupštinu Grenobla, sa vrecama za spavanje, zalihama hrane, pica i vodenim pištoljima.

Do raskola u skvoterskom pokretu dolazi 30. januara 2003. kada je u Parizu na sastanku skvotera umetnika donešena povelja poznata kao "Interface", kojom se traži saradnja od države na umetnickom preuređenju napuštenih prostora. Kao reakcija na to, politicki skvoteri, antikapitalisti, su na sastanku u Grenoblu 2003. doneli povelju "Intersquat". Prvi se zalažu za legalizaciju i pregovaraju sa lokalnim vlastima radi sigurnosti korišćenja mesta na duge staze, iznoseci argumente poput kulturnog doprinosa gradu i pozivajuci se na primere Holandije i Italije, gde su mnogi skvotovi ozakonjeni. Drugi se zalažu za logiku konfrontacije sa vlastima i kapitalizmom i odbijaju pregovaranje, nepriznajući koncept vlasništva. Oni smatraju da su legalizovani skvotovi pretnja ostalim, manje "podobnim" skvotovima u kojima žive aktivisti, siromašni, osobe bez papira, itd. Dolazi do promene opravdanja skvotiranja – umesto ranijeg opravdanja pukim življenjem, sada pojedinac sada mora postati kulturni preduzetnik da bi od grada dobio napuštene prostore.

25. februara 2005. su francuski skvoteri aktivisti pokazali svoju organizovanost kada su u svim vecim gradovima Francuske održane direktne akcije podrške skvotovima "Les 400 Couvertes" kojima je pretilo iseljenje od opštine u kojoj su socijalisti na vlasti. To je ustvari citava skvotirana ulica sa 6 zauzetih zgrada u centru Grenobla. U okviru tog kompleksa funkcioniše skvoterska pekara, mesto za proizvodnju ekološkog goriva, biblioteka, prostor za javna dešavanja, besplatna radnja, povrtnjak, pozorište, racunarski centar, radionica za bicikle, narodna kuhinja i još mnogo toga. A u ulici, kojom ne prolaze automobili, su zasadene razne vocke. Velike demonstracije na ulicama Grenobla su održane i 30. aprila.

Do 2006. je najveći skvot u Francuskoj bila zgrada napuštenog studentskog doma Uciteljske više škole u Cachanu, kod Pariza, koju je zauzelo hiljadu ljudi, uključujući 700 osoba bez papira i 170 dece. Izbaceni su avgusta 2006. godine, a 49 odraslih je uhapšeno i deportovano nazad u zemlje porekla.

4.6.2. Umetnicki skvotovi

U Parizu i vecim gradovima su dosta rašireni umetnicki skvotovi, za koje vec postoji nova rec skvart (skvot + art). Umetnicki skvotovi su nastali zbog nevideno visokih cena zakupa prostora za umetnike (studio, atelje i sl.), a razvili su se zbog zakona koji dozvoljava zauzimanje napuštenih prostora ako ce u njima biti uspostavljene kreativne aktivnosti. Umetnicki skvotovi nastaju u Parizu i okolnim gradovima od 1980-ih godina. Najčešće zauzimaju velike, napuštene, industrijske gradevine, skladišta, fabrike, itd. i pretvaraju ih u umetnicke prostore. Cesto uspostavljaju dobre odnose sa vlasnikom prostora i lokalnim vlastima. U njima se održavaju raznovrsna kulturna dešavanja koja variraju od andergraund rok svirki do galerijskih prostora savremene umetnosti. Prostorima samoupravljaaju oni koji u njima žive i rade. Neki umetnicki skvotovi kasnije postanu zvanicne institucije kulture. Jedan od najpoznatijih umetnickih skvotova u Parizu je "Les Frigos". To je nekada bilo ogromno skladište (od 4000m²) za zamrzavanje sve hrane koja je stizala u Pariz a posedovalo ga je Fransusko železnicko preduzece (SNCF). Unutar njega se cak nalazi i parna lokomotiva koju je jedan umetnik transportovao iz Poljske. Još jedan veoma poznat skvot je "La Miroiterie", gde cesto sviraju mladi pank bendovi. Tu se nalazi i besplatna radnja, iz koje ko god dode može nešto uzeti ili nešto ostaviti tamo. U Parizu se vec nekoliko godina unazad, redovno održava Festival umetnosti i skvotiranja ("Festival Art Et Squat").

4.6.3. Politicki skvotovi

Poslednjih par godina u Francuskoj se javlja rastuci pokret politickih skvotova, koji se od umetnickih skvotova razlikuju jer ne saraduju sa lokalnim vlastima i dovode u pitanje privatnu svojinu. Okupljeni su oko Interskvot povelje i organizuju povremena okupljanja na nacionalnom nivou. Bore se protiv privatnog vlasništva, države, odnosa zasnovanih na novcu i moci i pokušavaju da izgrade autonomne zone i da povežu razne društvene pokrete. Politicki skvotovi najčešće udomljuju razne anti-kapitalisticke kolektive i organizuju mnoge akcije i dešavanja poput: "slobodnih zona" gde roba može da se slobodno razmenjuje, skvotiranih bašta, internet kafea i sajber aktivizma na slobodnom softveru, nezavisnih medija, širenja informacija, objavljivanja knjiga i fanzina, narodne medicine, deljenja znanja i veština, radionica za bicikle, radionica za obradu drveta i metala, recikliranja bio dizela za vozila, distribuciju semena (koje nije genetski modifikovano), ženske i feministicke prostore, kvir zabave, komšijske piknike, besplatne menze (narodne kuhinje), diskusije, video projekcije, izvedbe i pozorišta. Njihova iseljenja su dosta cesta, ali je takode velik broj novih useljenja i otvaranja. Iako je prema politickim skvotovima oštija reakcija države, ipak je i dalje, u najvećem broju slucajeva, moguće skvotirati prazan prostor u Francuskoj bez rizika od hapšenja.

4.7. SKVOTERSKI POKRET U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Iako na prostorima bivše Jugoslavije neke forme skvotiranja, poput bespravnog useljenja i divljih naselja, postoje odavno, aktivističko skvotiranje se javlja tek početkom 1990-ih, sa raspadom SFRJ i povlačenjem JNA iz kasarni u zapadnim republikama. Prvi skvotovi se javljaju upravo u kasarnama koje se preuređuju u socijalne centre, i to u krajevima koji su najbliži Italiji, gde je takva praksa već decenijama prisutna.

4.7.1. Skvotiranje u Sloveniji

Najstariji i najveći skvot na područjima bivše Jugoslavije je nekadašnja kasarna JNA Metelkova²⁵ u Ljubljani koja je 1993. skvotirana i preuređena u ogroman alternativni kulturni centar. 1994. godine, u Mariboru bivša kasarna bivše JNA pretvorena je u socijalno kulturni centar Pekarna. Sredinom aprila 2006. stotinak ljudi je skvotiralo napuštenu fabriku Rog od 7000 m² u centru Ljubljane, koja je pre toga 15 godina puštena da propada.

4.7.2. Skvotiranje u Hrvatskoj

U Hrvatskoj, najveći i najdugovečniji skvot je takode bivša vojarna JNA Karlo Rojč²⁶ u centru Pule, površine oko 20.000 kvadratnih metara, koju od 1991. polako naseljavaju šarene skupine bendova, aktivista, umetnika, manjina, udruženja i pojedinaca koji tu nalaze mesto za rad, organizovanje, hakovanje – ukratko, autonomno područje za proizvodnju sopstvene kulture. U Zagrebu se skvotiranje javlja devedesetih kao reakcija na nedostatak prostora alternativne kulture te se kao mesta skvotiranja pojavljuju Kuglana, Taxi remont i Tvornica Jedinstvo, međutim nijedan od nabrojanih više ne postoji - što zbog upada policije, naci skinheda ili gradskih vlasti. Poslednji pokušaj skvotiranja u Zagrebu bila je Vila Kiseljak²⁷, kuća na obodu grada.

4.7.3. Skvotiranje u Bosni i Hercegovini

U Mostaru je 1990-ih omladina skvotirala ratom razrušenu zgradu doma kulture Abrašević, koja je kasnije renovirana, legalizovana i pretvorena u OKC Abrašević, koji je danas centar alternativnih kulturnih dešavanja. Takode je postojala 1999. inicijativa sarajevske omladine za pretvaranje dela kasarne Maršal Tito u kulturni centar, koja je ostala neostvarena zbog "agresivnog nerazumjevanja" Univerziteta u Sarajevu, pravnog vlasnika kasarne. U Sarajevu je 2004. umetnička družina zauzela tri prazne barake koje su preuredili u umetnički skvot "Barake", koji je trajao oko godinu dana, dok nije srušen.

4.7.4. Skvotiranje u Srbiji

Skvotiranje kao vid aktivizma se javlja u Srbiji početkom 2000-tih, najviše posredstvom interneta i iskustava mladih koji su bili u skvotovima u Hrvatskoj i Zapadnoj Evropi. U Beogradu nastaje nekoliko javnih skvotova koji su služili kao kulturni centri. Jedan za drugim javljaju se Rebel House, AKC Akcija i KUDRUC.

O skvotiranju u Makedoniji i Crnoj Gori nisam uspeo pronaci nikakve podatke.

²⁵ Više o Metelkovoj na strani 50.

²⁶ Više o Rojcu na strani 46.

²⁷ Više o Vili Kiseljak na strani 54.

4.8. SKVOTERSKI POKRET U SRBIJI

U našoj zemlji je do nedavno bilo uobicajeno, da svako ima krov nad glavom, ali se u vremenu "tranzicije" gradi sve manje društvenih stanova, pa je sve više ljudi primorano da žive kao podstanari. Pored toga, u Srbiji se nalazi hiljade izbeglica i prisilno raseljenih lica. Tu je, takode, i na hiljade Roma koji žive u divljim naseljima od kartona i šper-ploce. Samo u Beogradu je do sada registrovano preko 1200 beskućnika i pored mnogobrojnih praznih objekata u vlasništvu državnih organa. "Nedostatak prostora hronična je stvar u Srbiji: žrtvama nasilja nedostaju bezbedni prostori, muzicarima prostori za probe, mladima prostor slobodan od roditeljskih ociju i ušiju, ljubiteljima pasa prostor za istrčavanje njihovih ljubimaca. Istovremeno, malo gde ima toliko prostora koji je napušten. A potreba za prostorom ovde se retko artikuliše u jasnu akciju."²⁸

Neke neke forme skvotiranja, poput bespravnog useljenja i divljih naselja, su odavno prisutne u Srbiji. Neretko se u stanove sa nerešenim pitanjem vlasništva useljavaju izbeglice²⁹, Romi, beskućnici, socijalno ugroženi, pa i policajci, koji po službenoj dužnosti prvi saznaju kada premine vlasnik stana bez naslednika. Ipak, bespravno useljenje se nikada nije razvilo u društveni pokret, vec je svaki akter zaposedanja (odnosno skvoter) težio da se o tome mnogo javno ne govori. Postoje takode i skvotirane bašte koje su duboko ukorenjen narodni obicaj. Najčešće osobe koje žive u prizemljima zgrada uređuju deo zemlje ispod svog prozora, a na predgradima cesto uzgajaju i povrce. Postoji i primer "vikendaškog" skvotiranja, kada ljudi koji žive u gradu zauzmu komad zemlje izvan grada, na kom sagrade kolibu i cesto provode vreme (npr. penzioneri iz miljakovacke šume, sa velikog ratnog ostrva, itd.). Skvotiranje kao vid aktivizma se javlja u Srbiji pocetkom 2000-tih, najviše posredstvom interneta i iskustava mladih koji su bili u skvotovima u Hrvatskoj i Zapadnoj Evropi.

4.8.1. Pretece

Prema neproverenim kazivanjima, u Beogradu je 1997/1998. postojao skvot pored studentskog doma Penezic, koji je policija, nakon nekoliko upada, ubrzo zatvorila. U njemu su uglavnom boravili lokalni pankeri. Takode, u Subotici je postojala pank kuca. Pank kuca nije skvot, jer je u privatnom vlasništvu, ali je ipak na neki nacin javna, jer dosta ljudi prolazi i besplatno prenoci. U Subotici je to bila kuca jednog lokalnog pankera, u koju je cesto upadala policija. Kuca je bila na lošem glasu zbog ceste upotrebe teških droga. Tamo je uglavnom odlazila pank ekipa, a nekoliko buducih beogradskih skvotera je boravilo tamo. Prica se da mu je na kraju država oduzela kucu zbog ne placanja kirije.

U Resniku je zime 2002/2003. postojao Socijalni centar Južnog Beograda ili jednostavno Prostor. Ni ovo nije bio skvot, jer je prostor bio zakupljen a ne zauzet, ali ipak je po funkciji dosta blizak skvotovima na zapadu, a pogotovo socijalnim centrima u Italiji. Prostor je iznajmila ekipa iz kraja da bi imali gde da provode vreme preko zime, i placalo ga je zajedno oko 30 ljudi. Prostorom su zajednicki upravljali i dogovarali se oko dešavanja. Postojao je i kulturni program koji je ukljućivao prikazivanje filmova i koncerata, tribine, diskusije, organizovanje žurki... Dolazilo je omladine iz okolnih krajeva: Miljakovca, Jajinaca, Rakovice, Vidikovca, Banovog Brda, Ripnja, Prnjavora i ostalih delova Beograda. Dobar deo ekipe kasnije ucestvuje u stvaranju Kudruca.

4.8.2. Aktivisticko skvotiranje

Skvotiranje u Beogradu³⁰ se, kao vid aktivizma, javlja u Beogradu pocetkom 2000-tih i u gradu nastaje nekoliko javnih skvotova koji su služili kao kulturni centri. Rebel House (Pobunjena kuca) je skvot koji se nalazio u Dobracinoj ulici, nedaleko od Trga Republike u Beogradu, a trajao je nekoliko meseci, od jeseni 2003. do pocetka 2004. i cesto se navodi kao prvi beogradski skvot. Posle nekoliko inicijativa i akcija, dolaskom zime su se u skvot uselili narkomani, pa se stanari iseljavaju iz skvota, a narkomane ubrzo posle toga izbacuje policija. Kuca u Proleterskih brigada (kako su je skvoteri zvali) bila je skvotirana kratko vreme pre ubistva Zorana Đindica, a nalazila se u Krunskoj ulici preko puta sedišta Demokratske stranke. Taman kada je skvot trebalo da zaživi, posle ubistva premijera je zavedeno vanredno stanje i preko puta kuce se pojavljuju ljudi naoružani dugim cevima, pa skvoteri napuštaju mesto kao rizicno. AKC Akcija je bila kratkotrajni autonomni i alternativni kulturni centar ispod Brankovog mosta u Beogradu skvotiran krajem 2003. Nakon kontaktiranja opštine Stari grad sa

²⁸ Prostor u-lice, clanak iz Danasa.

²⁹ Pogledati <http://www.medioclub.cg.yu/dnevnevesti/arhiva/1999/novembar/10vece-srb.htm>

³⁰ Za više informacija pogledati poglavlje o poznatim skvotovima: Rebel Mouse, AKC Akcija i KUDRUC.

projektom legalnog pretvaranja opštinskog praznog prostora (oko 1500m²) u kulturni centar, odgovoreno je pecacenjem prostora i pretnjom zatvora, pa je pocetkom 2004. skvot napušten. Napušteni bugarski konzulat se nalazi u Hilandarskoj ulici, i bio je nakratko skvotiran kao mesto za život, krajem 2003. i pocetkom 2004. od strane Rebel Mause, koji je tu uhapšen zbog posedovanja vece kolicine marihuane. KUDRUC je bio je bio autonomni prostor omladinske potkulture u ulici Kralja Milutina 18 na Slaviji, nastao skvotiranjem jula 2004. Posle više od godinu dana postojanja, skvot je, bez nekog posebnog razloga, napušten. Posle Kudruca, hip-hop ekipa iz Crnog bloka pocinje da sreguje napušteni prostor na Adi Safari, koji su nazvali Enterprajz 2068. I pored nekoliko dešavanja tamo, objekat je još uvek van upotrebe. BIGZ je bilo veliko izdavačko graficko preduzeće, u ciji zgradi preko puta beogradskog sajma od nedavno iznajmljuju prostorije mnogi beogradski stvaraoči. Tu se nalazi mnoštvo ateljea, muzickih studija za probe i raznih prostora. AP13 je bio autonomni prostor u BIGZ-u, koji je bio blisko povezan sa skvoterskim pokretom. U prostoru je bio otvoren infošop, cesto su se održavale svirke, benefit žurke, akcije hrana ne oružje i slicno.

Trenutno se u Babušnici nalazi skvot koji drži pank ekipa i u koji svracaju bendovi, koji imaju svirke u Nišu i okolini, na prenočište, a tokom leta je postojao i skvot u Novom Pazaru.

Skvoteri najcepece letuju u divljim kampovima, a na crnogorskom primorju su najpoznatiji: tvrđava Arza na Žanjicama u Bokeljskom zalivu, Kamenovo kod Budve, Zagrade kod Sutomora, ušće reke Bojane, itd. koje vecinom posecuju mladi umetnici, pesnici, filozofi, cirkusanti, žongleri, muzicari i ini. Prethodnih godina je, za vreme trajanja muzickog festivala Exit, takode bio popularan divlji kamp na obali Dunava, poznatiji kao kontrakamp.

4.8.3. Romi skvoteri

Romi, po pravilu, skvotiraju za život, jer ih je "muka naterala". Iako cesto zauzimaju napuštene prostore, ipak nisu deo šireg skvoterskog pokreta, zbog mnogih razloga medu koje spadaju: kulturološke razlike, nedostatak informacija, nezainteresovanost, itd. Romi useljene prostore najcešće napuštaju bez ikakvog otpora jer nemaju svest o tome da, kao i svi ljudi, imaju pravo na pristojan smeštaj. Medutim, neki od njih koji su dolazili u kontakt sa beogradskim skvoterima su poceli sebe takode nazivati skvoterima. Romi skvoteri iz komšiluka Kudruca trenutno žive u zauzetoj kuci na Voždovcu, pored Fakulteta politickih nauka. Ipak, Romi najcešće žive po divljim naseljima, od kojih je verovatno svima najpoznatije ono preko puta Sava centra. Mnogi Romi se takode bave reciklažom kartona, stakla, metala, starih stvari i slicno. Nasuprot duboko uvreženoj predrasudi da oni prljaju grad, oni ga ciste. Veliki broj Roma radi u gradskoj cistoci, dok se mnogi drugi bave reciklažom i obavljaju onaj posao koji drugde obavlja država. Oni prljaju samo svoja naselja, u koja privremeno skladište velike kolicine otpada, jer im nedostaju skladišta, kao i šira društvena podrška za vid alternativne službe reciklaže koju obavljaju.

4.9. SKVOTERSKI POKRET U BRAZILU

Skvoterski pokret u Brazilu obuhvata kako urbano skvotiranje, tj. useljavanje praznih prostora po gradovima, tako i ruralno skvotiranje, odnosno naseljavanje zemlje. Najpoznatiji, ali ne jedini, društveni pokreti koji izvode akcije skvotiranja u Brazilu su pokret zemljoradnika bez zemlje³¹ (portugalski: Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra) koji zauzima zemlju već 20 godina i pokret ljudi bez krova (portugalski: Movimento dos Sem Teto) koji skvotiraju zgrade u gradovima Brazila. Tu je i Federacija anarhista Rio de Žanera (FARJ), koja skvotira i pomaže skvotove u Riju i okolini.

Krajem 1980. i početkom 1981. je preko 6.000 porodica bez zemlje osnovalo kamp na tromedi tri neobrađena poseda u najjužnijoj državi Brazila Rio Grande do Sul, koji je kasnije postao poznat kao Encruzilhada Natalino. Uz podršku mnogih udruženja građana, i dela katolicke crkve, porodice su izvršile pritisak na vladu vojne hunte da ekspropriše okolnu zemlju u svrhu agrarne reforme.

2001. godine je nastalo najveće skvotersko naselje u Južnoj Americi, kada je 9000 porodica, organizovanih u pokret ljudi bez doma, zauzelo 1.139.000 m² neobrađene zemlje krupnog brazilskog zemljoposjednika u gradu Guarulhos i nazvalo je Anita Garibaldi po Brazilki koja je bila žena i saborkinja italijanskog revolucionara Đuzepe Garibaldija.

2002. je nastala Prestes Maia, najveći skvot u Južnoj Americi, kada je 468 porodica, ujedinjenih u pokret ljudi bez krova Sao Paola, skvotiralo napušteni neboder od 22 sprata. Zgrada je godinama pre toga bila zatvorena i ostavljena da propada, a novi stanari su pocistili tone smeca (tačno 20 kamiona je bilo odvezeno). Ona sada ima besplatnu biblioteku, radionice i brojne autonomne obrazovne, društvene i kulturne inicijative.

U februaru 2005. je skvot Olga Benario Prestes u Rio de Žaneru, proslavio dvogodišnjicu postojanja. Mesto je nazvano po komunističkoj pobunjenici, koji je uhapšena za vreme diktature i isporučena Hitleru, koji ju je ubio u Auštvicu 1942. Još neki od skvotova u Riju su Vila Conquista, koja postoji preko 8 godina i Nelson Faria Marinho.

16. februara 2005. se dogodio masakar u mestu Gojanija, 800 km severozapadno od Rija, kada je 2.000 teško naoružanih pripadnika specijalne policije prinudno iselilo više od 12.000 skvotera, koji su živeli devet meseci na 242 hektara zauzete zemlje, pri čemu je nekoliko ljudi ubijeno, a više desetina ranjeno. Odmah posle policijske akcije su došli buldožeri koji su poravnali celo naselje, rušeci oko 3000 domova i zakopavajući dokaze i tela ubijenih. 50 ljudi se vodi kao nestalo.

16. avgusta 2005. je specijalna policija, uz upotrebu sile, suzavca i gumenih metaka, iselila 300 skvotera iz šestospratne zgrade u Rio de Žaneru, u kojoj su živeli preko 2 godine. Najmanje desetak ljudi je povređeno.

“Cena moje kuće je 26 godina borbe.” - kaže skvoter iz Tvrdoglave Brazilije (*Brazilia Teimosa*), skvoterskog naselja blizu Recife u Brazilu, koje već 40 godina odoleva iseljenju. Vlada pokušava da ih iseli, u skladu sa urbanističkim planom, ali oni kažu: “Odlucili smo da sprovedemo svoja pravila i napravimo sopstveni urbanistički plan.”

³¹ Poznatiji kao pokret bezemljaša Brazila. Više o njima na strani 61.

4.10. SKVOTERSKI POKRET U SAD

Skvoterski pokret u SAD je slabije razvijen nego u Evropi, pa u većini gradova skvotovi nisu potrajali duže od par meseci. Izuzeci su Njujork, San Francisco, Boston, Vašington i ostali gradovi u kojima je pokret jace prisutan. Takode, skvotiranje beskućnika i siromašnih je više rasprostranjeno u SAD nego u Evropi, gde je skvoterski pokret više povezan sa kontrakulturom.

Skvotovi za stanovanje u SAD se mogu podeliti na dve vrste: tzv. "skvotovi zadnjeg prozora" (back window squats), koji su češći, i u njih se beskućnici ušunjavaju da bi neprimećeni u njima živeli i "skvotovi prednjih vrata" (front door squats) gde stanari slobodno ulaze i izlaze. Ponekad skvot zapocne na jedan nacin, a kasnije se prebaci na drugi. To zavisi od mnogih faktora, među kojima su: ciljevi skvotera, atmosfera u komšiluku, zakoni, itd.

Jedan od najaktivnijih skvoterskih kolektiva su Kuce ne zatvori (en: Homes Not Jails) koji se bore za smeštaj direktnom akcijom. Imaju tri ogranka: u Bostonu, San Francisku i Vašingtonu. "Skvotiranje je oblik građanske neposlušnosti. Ono može biti pitanje života i smrti za nekog ko je beskućnik." – kaže Ted Guliksen, osnivač Kuce ne zatvori.

4.10.1. Njujork

Tri četvrtine Njujorčana placaju 40% ili više svojih prihoda za kiriju, dok jedna četvrtina najbogatijih placa manje od 40%. U Njujorku ima 100.000 beskućnika, od kojih je 27% prisilno iseljeno iz domova, dok u Njujorku ima 310.000 praznih ili napuštenih prostora, od kojih gradska vlada poseduje 65% u Harlemu i drugim delovima grada³². Krajem 1990-ih je bilo najmanje 30 skvotova u gradu, od toga 10 u Bruklinu, 12 u Bronksu i 18 na Menhetnu.

Skvotiranje u Njujorku je staro koliko i sam grad. Po naseljenickom zakonu (Homestead Act) iz 1863. ljudi koji bespravno nasele javnu zemlju su imali priliku da je legalizuju i otkupe od vlade.

Moderno skvotiranje datira s kraja 1960-ih, kada je Louer Ist Sajd, deo Menhetna, bio suocen sa prestankom ulaganja krupnih vlasnika nekretnina, a do kraja 1970-ih je skoro 80% stambenih nekretnina bilo napušteno ili oduzeto od strane gradskih vlasti zbog dugova. Istovremeno kada je kraj napušten od vlasnika i preduzetnika, ljudi pocinju da se useljavaju u prazne zgrade i 1970-ih pocinje skvotiranje u Njujorku. Među skvoterima je bilo belaca, crnaca, Portorikanaca, Hispanjolaca, hipika, aktivista, umetnika, beskućnika, sirotinje... Za neke je skvotiranje bilo cin oslobađanja prostora iz ruku kapitalista, a za mnoge druge samo mesto za život. Posle godina bespravnih useljenja, grad je krajem 1970-ih zapoceo Program urbanog naseljavanja (Urban Homesteading program), koji je ponudio prostore pojedincima i grupama koji su bili voljni ih renoviraju.

Na Louer Ist Sajdu su sredinom 1980-ih skvotirali ljudi iz Brikstona, Berlina, Južne Afrike, Australije i Centralne Amerike. Oni su osnovali nekoliko manjih grupa, koje su bile veoma aktivne 1985. i 1986.

1985. skvoteri su uživali široku podršku za zauzimanje praznih zgrada u istocnom Njujorku, a pre skvotiranja bi se prvo, preko svoje organizacije ACORN (Association of Community Organizations for Reform Now), obratili gradskoj vladi sa zahtevom da revonira 2.000 napuštenih objekata. Kada grad ne bi odgovorio, oni bi skvotirali. Te godine su skvotirali 25 zgrada u Bruklinu, od kojih su mnoge kasnije legalizovane.

1988. novinar Metju Li, koji je izdavao lokalne novine "Inner City Press", je pocео da drži nedeljne sastanke sa siromašnim porodicama Bronksa, koje su htele da sredeju i renoviraju napuštene zgrade, a narednih godina je 150 siromašnih radnickih latino-americkih porodica bilo smešteno. 1992. u martu su se sastali predstavnici Inner sity presa, sa predstavnicima stambenog preduzeca (HDP), da bi razgovarali o buducnosti tog projekta. "Ove zgrade možda jesu vlasništvo grada", rekao je šezdesetogodišnji skvoter Enrike Deleo "ali grad je vlasništvo ljudi i mi smo ljudi". Kasnije je stambeno tražilo spisak prostora koje su zauzeli, a kada su skvoteri odbili da im predaju, pregovori su prekinuti. 8. jula 1993. su policija i vatrogasci iselili nekoliko Inner pres skvotova, ali oko 200 ljudi je ostalo da živi tamo do dan danas.

³² Navedeno prema "Survival Without Rent" (Preživeti bez kirije) http://www.habiter-autrement.org/07.squat/02_sq.htm

Jedan od poznatih njujorških skvotova je bio Umbrella House, koji je preživeo nekoliko neuspelih pokušaja iseljenja zahvaljujući upornosti svojih stanara. U prolece 1989. zabarikadirani unutra, umalo nisu zatrpani, kada je kugla već krenula da udara po zidovima. Skvoteri Umbrella hausa su još od početka uveli nekoliko pravila: nema droge, nasilja, krađe, rasizma ni seksualnog uznemiravanja.

Do početka 1990-ih je bilo između 500 i 1000 skvotera u 32 zgrade na Lower Ist Sajdu, delu Menhetna. Između 1990. i 1995. grad Njujork je koristio sve raspoložive snage (policiju, vatrogasce, izbacivace...) da iseli stotine skvotera iz 200 stanova u južnom Bronksu, od kojih su većina bili latino radnici niskih primanja, sa svojim porodicama. 30. maja 1995, stotine teško naoružanih policajaca su prisilno iselili skvotere iz "East Village" sa Menhetna, koji su kasnije samo prešli u zgradu pored. Hafid Lalaoui, iz skvota Ist Vilidž kaže: "Ali mi ne krademo. Mi recikliramo, transformišemo i gradimo zajednicu. Mi nismo anarhisti, nismo protiv establišmenta. Mi se borimo da preživimo."

1997. je grad pristao da proda zgradu socijalnom centru ABC No Rio za 1\$ dolar.

27. aprila 1999. je došlo do prinudnog iseljenja skvota Dos Blokosa u Ist ulici, koji je nastao tako što su skvoteri uselili zgradu koju je grad ostavio napuštenu 12 godina. Oni su stavili novi krov, popravili električne i vodovodne instalacije, i pokušali da se dogovore sa gradom oko jeftine stanarine. Umesto toga, grad je prodao renoviranu zgradu privatnom preduzetniku. Skvoteri su sebe vezali lancima za požarne stepenice, zacementirali vrata, blokirali hodnike i stepenice frižiderima, veš mašinama i šporetima. Ništa nije pomoglo – radnici iseljenja su probili rupu u zidu i presekli lance kojima su bili vezani. Stotine ljudi se okupilo dole na ulici, vicući: "We the people won't go" (Mi ljudi ne idemo). Jedan skvoter se nagnuo kroz prozor i viknuo: "Upomoc, policija, provaljuju mi u kucu!" Mediji su izveštavali o iseljenju "napuštene zgrade koju su zauzeli skvoteri", podrazumevajući da naziv stanara zavisi jedino od plaćanja kirije, a ne od činjenice da ljudi godinama stanuju tu. Na kraju je 13 od 22 skvotera osuđeno za opstrukciju gradske administracije. "Jedini zločin koji su oni pocinili", ogorčeno rece članica gradskog veća Margarita Lopez "je što su spasili tu zgradu".

Tri gradonačelnika, jedan za drugim, su tretirali skvotere kao da su najopasniji kriminalci. Krajem 1990-ih je svega nekoliko stotina skvotera ostalo na Menhetnu.

Avgusta 2002. je došlo do poboljšanja odnosa kada je grad legalizovao 11 skvotiranih zgrada među kojima su: Umbrella House, Bullet Space, C Squat i Serenity, prodajući ih skvoterima za po 1\$ dolar i pretvarajući ih u stambene zadruge za siromašne. Ovo se smatra najvećom pobedom skvotera, a tome je prethodila višegodišnja borba u kojoj su koristili sledeće taktike: legalne akcije, sedece proteste, vezivanje lancima, upadanje na sastanke, leženje ispred buldožera, utvrđivanje zgrade, ulične barikade, gađanje policajaca koji dolaze da ih isele, ponovno skvotiranje posle iseljenja i slično.

4.10.2. San Francisko

1992. su Kuće ne zatvori zapoceli stvaranje pokreta koji bi obezbedio smeštaj beskućnicima, od kojih su mnogih postali skvoteri koji se bore za svoja prava. Do sada je smešteno hiljade ljudi u skvotove koji su trajali od jedne noci do šest godina. Na vrhuncu pokreta, bilo je oko 500 ljudi koji su skvotirali širom grada, a otvarali su između jedne i šest zgrada nedeljno. Ukupno je otvoreno oko 500 kuća, od kojih je 95% trajalo u proseku 6 meseci³³. Najduže su trajali skvotovi čiji su vlasnici iz drugog grada.

U San Francisku je aktivna i Mreža ljudi bez doma (Homeless People's Network), koji, između ostalog, zahtevaju pretvaranje svih praznih prostora u San Francisku, privatnih i javnih, u društvene stanove za siromašne, prestanak maltretiranja ljudi bez doma zbog spavanja na javnom mestu i prestanak rata protiv sirotinje.

4.10.3. Zakon

U SAD, zakoni o skvotiranju se razlikuju od države do države i od grada do grada, ali u većini slučajeva je vlasniku prilično lako da izbaci skvotere. Većina skvotova u SAD traje jer vlasnik ne zna ili ne obraća pažnju na skvotere, a često je najvažniji faktor trajanja skvota to da li će komšije pozvati policiju. Samo u retkim slučajevima, prvenstveno u Njujorku, skvoteri su dobijali sudsku bitku,

³³ Navedeno prema podacima sa Homes Not Jails sajta <http://www.homesnotjails.org/>

pozivajući se na set zakona koji se zove "adverse possession" a kaže da stanari polažu pravo na prostor ako su redovno placali racune i ako dokažu kontinuirano korišćenje određen broj godina. Za sticanje prava nad posedom u skladu sa "adverse possession" potrebno je da prode između 5 i 15 godina, zavisno od države, a zaposedanje mora biti "otvoreno i poznato". "Adverse possession" se najčešće koristi kada komšija godinama obrađuje baštu na zemlji koja nije njegova, koja prolaskom određenog broja godina postaje njegovo vlasništvo.

Da bi se pozvali na "adverse possession", skvoteri moraju prvo steci stanarska prava. To je dosta teško ali ne i nemoguće, a dve glavne prepreke su ne plaćanje stanarine i stanovanje bez dozvole vlasnika. Prevazilaženje prve prepreke je plaćanje stanarine ne novcem, nego radom, staranjem o zgradi, popravkama, čišćenjem, itd. A ugovor vlasnika i stanara ne mora biti pismen, već može i usmen i podrazumevan, kad vlasnik zna za stanare a ne čini ništa protiv toga. Kuće ne zatvori su dobili jednu pravnu bitku za uspostavljanje stanarskih prava pod ovim okolnostima³⁴.

³⁴ Navedeno prema Squatter's Legal Rights (Skvoterska zakonska prava) <http://www.sftu.org/squat.html>

5.0. POZNATI SKVOTOVI

5.1. ABC No Rio

ABC No Rio je socijalni centar na Louer Ist Sajdu, delu Menhetna, u Njujorku, osnovan 1980. godine, koji sadrži izložbeni prostor, biblioteku fanzina, mračnu sobu, studio i javni racunarski centar. ABC No Rio pruža prostor i velikom broju radikalnih projekata Njujorka, uključujući nedeljna hardkor/pank dešavanja i njujorški Hrana ne oružje kolektiv. ABC No Rio se trudi da bude centar zajednice Louer Ist Sajda i radikalnog aktivizma u Njujorku, promovišući "uradi sam filozofiju, umetnost i aktivizam, bez predaje ili prodaje korporativnim sponzorima." Nalazi se u Rivington ulici 156.

Istorijat. Od kraja 1960-ih, Louer Ist Sajd Menhetna je bio suocena sa velikim odsustvom ulaganja krupnih posедnika – do kraja 1970-ih skoro 80% nekretnina stambenog prostora je bilo napušteno i oduzeto od strane gradskih vlasti zbog dugova. Istovremeno, kada je kraj napušten od vlasnika i preduzetnika, dolazi do većeg priliv doseljenika iz Porto Rika, rastućeg skvoterskog pokreta i andergraund umetničke scene. ABC je izrastao 1979. iz predstave "Real Estate Show" (imovinski šou) umetničke grupe Colab (Collaborative Projects), koja je htela da stvori veze između skvoterskih zajednica putem izložbenog prostora gde će ispoljavati solidarnost sa ugroženima, kritikom gradske politike ostavljanja praznih zgrada do privlacenja investitora. Umetnici su zauzeli zgradu za šou 1. januara 1980. ali su isterani pre jutro 2. januara od strane gradskog stambenog preduzeca HDP (Housing Preservation and Development). Kasnije su, u pregovorima sa njima, dobili zgradu u ulici Rivington 156 na korišćenje, gde se nalaze i dan danas. Od tada, ABC No Rio je opstao decenijama, nekad kao skvot, a nekad placajući malu zakupninu gradu. 1994. je grad zatražio od društvenog centra plaćanje komercijalnog zakupa. Oktobra 1994. u odgovor na planirano iseljenje, nekoliko aktivista je pocelo za skvotiranjem gornjeg sprata, koji godinama nije korišćen, a javili su se i protesti zajednice, što je odložilo iseljenje. 1997. je grad pristao da proda zgradu socijalnom centru za 1\$, a da se skvoteri na spratu iznad isele i da se to pretvori u javni prostor. Oko 10 stanara, uključujući i mladu porodicu, je iseljeno a prostor je pretvoren u biblioteku fanzina, hrana ne oružje kuhinju, studio, racunarski centar i umetnički prostor.

ABC No Rio se sastoji od više autonomnih kolektiva koji izvode mnoge projekte, među kojima su:

- Pank i hardkor, ko čemu je ovaj centar verovatno najpoznatiji. Od decembra 1989. održavaju se hc/punk svirke i dešavanja svake subote popodne, koja su tokom 1980-ih držala na okuplju čitavu njujoršku hc/punk scenu. Krajem 1980-ih su dešavanja prerasla u nasilja bandi, pa su u novembru 1989. prekinuta. Hc/pank večeri su posle pauze ponovo pocela da se održavaju, ali ovaj put samo za nezavisne bendove (koji ne izdaju za velike izdavačke kuće) koji ne promovišu seksizam, rasizam, homofobiju, macizam i slično. Svirke pocinju subotom u 16h, a ulaz je 6\$.
- Biblioteka fanzina, u kojoj se nalazi velika kolekcija fanzina koji su nekad bili smešteni u, sada zatvorenoj, radikalnoj knjižari i infošopu "Blackout Books" na Louer Ist Sajdu. Kolekcija pokriva preko dve decenije radikalno političkih, pank i uradi sam fanzina. Među naslovima su: "Love & Rage, Maximum RocknRoll, Profane Existence, Slug and Lettuce", i veliki broj drugih manje poznatih.
- Racunarski centar na četvrtom spratu teži da ukine digitalnu nejednakost pružajući javni pristup racunarima stanovništvu. Sastoji se samo od poklonjenih racunara i radi isključivo na slobodnom softveru i softveru otvorenog koda.

5.2. AKC Akcija

AKC Akcija je bila kratkotrajni autonomni i alternativni kulturni centar ispod Brankovog mosta u Beogradu, krajem 2003. i pocetkom 2004.

20. decembra 2003. godine je, nakon propasti Rebel Hausa, skvotiran veliki napušteni prostor (oko 1500m²) u ulici Brace Krsmanovic, ispod Brankovog mosta u Beogradu. Prostor je ranije pripadao društvenoj firmi sa Kosova koja nije radila od 1990-ih i bio je u vlasništvu opštine Stari grad. Odmah su usledile akcije spremanja i čišćenja, kao i sastanci na kojima su ustanovljeni zajednički principi delovanja. Mladi aktivisti i aktivistkinje su nameravali da u Beogradu naprave zaista autonomni prostor, centar društvenog delovanja i alternativne kulture. Zamišljeno je da prvi sprat bude klub za

svirke, tribine, izložbe i koncerte, a drugi sprat alternativna biblioteka, kafe, besplatna radnja, prostor za sastanke radikalnih aktivističkih grupa, mesto za život i za besplatno prenoćište gostiju iz zemlje i inostranstva. Nakon što su očistili prostor od smeca, doneli nameštaj i promenili bravu, kontaktirali su opštinu sa pismenim projektom pretvaranja napuštenog objekta u kulturni centar. Zaposleni u opštini Stari grad su ljubazno izašli u susret, ali kada su aktivisti došli sutradan da sreduju prostor, na vratima ih je čekao katanac, opštinski pečat i upozorenje sa pretnjom zatvora. Mnoge donete stvari i knjige su ostale unutra, a prostor nije renoviran i zgrada još uvek zjapi prazna. Iako je potrajala samo 2-3 meseca, Akcija je bila pozitivno iskustvo zajedničke akcije velikog broja različitih grupa i pojedinaca sa beogradske aktivističke scene. Jedna zanimljivost je da je tu i beogradski reper Hobbo snimao spot za pesmu "Sindrom lidera male stranke".

5.3. ASCII

ASCII (eng: *Amsterdam Subversive Center for Information Interchange* – Amsterdamski subverzivni centar za razmenu informacija), je skvotirani prostor s komunikacionom laboratorijom i besplatnim javnim pristupom mreži u Amsterdamu, Holandija, koji drže zajedno hakeri i aktivisti (spoj iz koga je nastao haktivizam). Sebe često opisuju kao kolektiv „tehnicki osposobljenih i politicki zavednih hakera”.

Osnovan je 1997. u Herengrahtu, a od tada je promenio preko pet lokacija. Centar ASCII je uspostavljen pomocu reciklaže starih racunara i uz upotrebu isključivo slobodnog softvera, pod GNU GPL licencom, poput Linuksa, Open Office i Fajfoksa. Bore se za slobodan pristup tehnologijama i tvrde da je pravo na komunikaciju pravo svakoga, a slobodan softver je sredstvo. U centru se nalazi besplatni internet kafe sa bežičnim pristupom mreži, koji radi na agregat i svakome omogućava pristup informacijskim tehnologijama. Njihov link u svet tece preko antene izradene od recikliranih konzervi, što se navodi kao primer gerilskog hardvera. Takode su pokrenuli projekat bežičnog umrežavanja dela Amsterdama. Trenutna lokacija centra ASCII nije ni prvi prostor, jer se oni bore za oslobađanje prostora od komercijalnog pritiska a to podrazumeva neplacanje prostora u kome deluju. Obično zauzimaju napuštene prostore, a struju dobijaju uz pomoc agregata. Bežični internet i mobilna infrastruktura podesni su zbog cestih selidbi. Kada ih isele sa jednog prostora, oni jednostavno, sa celokupnom infrastrukturom, zauzimaju novu lokaciju. Njihov moto je: “Poslednje programske kodove cemo pisati na barikadama!”

5.4. Busana Vekija

Busana Vekija (it: *Bussana Vecchia* - Stara Busana) je 1000 godina star grad u Liguriji, par kilometara od italijansko-francuske granice (administrativno spada pod Sanremo).

1887. u zemljotresu koji je ubio više od 2000 ljudi, grad je razrušen, a vlasti odlucuju da izgrade novo naselje u blizini pod nazivom Bussana Nuova (Nova Busana), gde je preostalo stanovništvo preseljeno. Staro naselje je napušteno a preostale gradevine proglašene opasnim za život. Ruševine su bile napuštene sve do 1947. kada imigranti iz južne Italije pocinju ilegalno da naseljavaju “grad duhova”. Posle nekoliko prinudnih iseljenja tokom 1950-ih, italijanske vlasti nareduju rušenje svih stepenica na prvom spratu i krovova. Bez obzira na sve, ranih 1960-ih grupa umetnika odlucuje da se preseli u Staru Buskanu, gde ce moci da živi jednostavnim životom i da se bavi umetnošcu. U selu nije bilo ni struje, ni vode, ni kanalizacije, ali nova zajednica svejedno raste i oko 1968. dostiže 30-ak stanovnika, uglavnom hipika iz raznih krajeva Evrope (Italija, Austrija, Engleska, Francuska, Danska, Nemacka i Švedska). Tenzije sa starosedeocima i sa policijom rastu sve dok 25. jula 1968. vlasti nisu naredile prinudno iseljenje. Policija koja dolazi da izvrši zadatak susrece se za zabarikadiranim stanovništvom i povecom grupom stranih novinara, i odlucuje da izbegne konfrontaciju. Tokom 1980. i 1981. francuski piratski radio Radio K je emitovan iz Busane.

Danas je Stara Boskana poznata kao Medunarodno umetnicko selo, i bez obzira na povremena uznemiravanja od strane vlasti (bilo je još nekoliko pokušaja iseljenja), zajednica i dalje živi tamo, prodaje svoje rukotvorine turistima i organizuje umetnicka dešavanja.

5.5. CPA

CPA (it: *Centro Popolare Autogestito* - Narodni samoupravni centar), je socijalni centar u južnoj Firenci skvotiran 1989. godine i od tada se tamo održavaju muzički koncerti i politička i javna dešavanja (protiv represije, fašizma i rasizma). Ovaj ogroman skvot omogućuje prostor rege, ska i alternativnih bendovima, a takode se prave i tehno žurke. Cesto im gostuju bendovi sa raznih krajeva Evrope i sveta, a gostovanje se jednostavno dogovara putem imejla³⁵. U CPA se, pored kulturnog i umetnickog centra, nalazi još i teretana, bioskop, biblioteka, haklab, skejt park, pozorište i jeftina menza, besplatan hostel sa mestom za kampovanje, i utocište za ljude izvan zemalja EU koji nemaju gde da odu.

5.6. EKH

EKH (nem: *Ernst Kirchweger Haus* – Kuca Ernsta Kirhvegera) je zgrada u Becu, koja je 23. juna 1990. skvotirana i pretvorena u međunarodni, multikulturni, antifašistički centar, koji udomljuje emigrante, izbeglice, lokalne aktiviste i političke grupe.

Zgrada je izgrađena 1920-ih kao škola za radnice i radnike iz Češke i Slovačke. 1945. prelazi u vlasništvo Komunističke partije Austrije. U vreme kada su je zauzeli autonomni i turski aktivisti, veci deo zgrade je vec godinama bio van upotrebe. Kuca je nazvana po antifašisti i preživlom logorašu Ernstu Kirhvageru, koji je ubijen 1965. godine tokom demonstracija protiv neo-nacistickog profesora Tarasa Borodajkevica, bivšeg člana NSDAP. 2004. je vlasnik kuce, Komunisticka partija Austrije, prodala EKH agenciji za trgovinu nekretninama. Skvoterima je pretilo iseljenje, ali posle mnogo protesta i akcija, agencija je prodala zgradu bečkoj opštini jula 2005. i pretnja iseljenjem je, za sada, prošla. U EKH-u se nalaze mnoge nezavisne i autonomne organizacije i inicijative, među kojima i organizacija za pružanje utocišta emigrantima, infošop, javna biblioteka i arhiv, muzički studio, krovna organizacija za grupe iz bivše jugoslavije i udruženje turskih radnika. Cesto se održavaju koncerti, diskusije i tribine. Ljudi sa svih strana sveta žive u kuci. EKH definiše sebe kao "mesto diskusije, informisanja i otpora protiv dominantnih uslova života nedostojnih života, ovde i svuda".

Projekti: arhiv društvenih pokreta, radionica za bicikle, Udruženje turskih radnika i omladine u Austriji, besplatne konsultacije za azilante i emigrante, besplatan privremeni smeštaj za izbeglice, ženske grupe i radionice, domacice (hausfrauen), Infomaden (infošop), kvir grupa, Rechtshilfebeisl (pank grupa protiv represije), Rosa Antifa (lokalna antifašistička grupa), Udruženje za audio-vizuelno samoodređenje, narodna biblioteka i narodno pozorište "Volxtheater Favoriten".

Slogani: Zemlja onima što je obrađuju. Sredstva za rad onima koji ih koriste. Kuce onima što u njima žive.

5.7. Elektromadona

Elektromadona je skvot koji se nalazi u Censtohovi (Czestochowa), u Poljskoj, osnovan jeseni 2001. u napuštenoj kuci u Varšavskoj ulici. U skvotu živi između 10 i 12 osoba koje organizuju akcije hrane ne oružje i hip-hop i rok koncerte. I pored nekoliko napada naci-skinsa i pokušaja prisilnog iseljenja od strane policije, skvot još uvek traje.

Osnivanje. Ovaj skvot je zauzet posle skoro godinu dana traganja za odgovarajucim mestom. Kada je grupa skvotera našla ovu kucu ušli su u nju, a na njihovo iznenađenje, utvrdili su da su se u kuci pre njih nalazile casne sestre. Po kuci su se nalazile religiozne slike, mesto za molitvu, skulptura Presvete Bogorodice... Pošto su našli smeštaj skvoteri su krenuli u potragu za nameštajem. U centru grada, u Kavijej ulici, nalazile su se dve stare zgrade za koje su skvoteri znali da su opremljene nameštajem. Ali prozori i vrata na zgradama su bili zazidani i jedini ulaz u kucu je bio preko krova. Grupa od 20-ak ljudi je preko krova provalila u zgrade i pocela da iznosi sve što je moglo da im koristi (stare police, ormare, stolove, stolice, lonce...). Stvari su natovarene na kolica i prebacene u Varšavsku ulicu (uz proteste suseda). Tada je kuca zvanično useljena. Medutim vec sledeceg dana

³⁵ cpa@ecn.org

došao je vlasnik sa telohraniteljima naoružanim palicama i tražio objašnjenje od skvotera šta rade na njegovom vlasništvu. Ipak posle nekog vremena vlasnik se uverio u dobre namere skvotera (pošto je video da održavaju kucu i imaju nameru da placaju racune) i dao im je dozvolu za ostanak u kuci tako da je skvot legalan.

Ime. Ime skvota se vezuje za ime Presvete Bogorodice (Madona), pošto je kuca, u kojoj se sada nalaze skvoteri, pripadala casnim sestrama. Prefiks elektro je dat jer se pored kuce nalaze dalekovodi visokog napona. U sastavu skvota nalazi se slobodna biblioteka.

Akcije. Elektromadona je organizovala nekoliko akcija. Najvažnija je akcija pomoci najsiromašnijim ljudima deljenjem toplih obroka. Akciju organizuju pod nazivom Jedzenie zamiast bomb (Hrana umesto bombi). Ova akcija je otpocela 29. decembra 2002. godine i od tada se svake nedelje u toku jeseni, zime i dela proleca, ispred glavne železnice stanice deli hrana najugroženijim ljudima. (slike sa akcije hrana umesto bombi) Skvoteri tvrde da ova akcija ima dve posledice:

1. Gladni dobijaju hranu.
2. Politicarima skrecu pažnju da pare umesto na oružje treba davati za pomoc socijalno ugroženima. Sem ove akcije Elektromadona je organizovala i: 17. februara 2003. godine - demonstracije protiv rata u Iraku, na kojima je ucestvovalo oko 80 ljudi. Takode 25. novembra 2003. godine organizovan je i "Dan bez krzna" (*Dzien bez futra*), gde je ucestvovalo izmedu 30 i 40 ljudi.

Napadi naci-skinsa. Skvoteri su pretrpeli nekoliko napada naci-skinsa. Najveci je bio 17. februara 2003. godine, posle demonstracija protiv rata u Iraku. Grupa od oko 30 naci-skinsa je upala u kucu naoružana bejzbol palicama, lancima, noževima i drugim oružjem. Provalili su u kucu i demolirali je. U napadu su dve osobe povredene. Skvoteri su se ipak organizovali i uspeli da isteraju skinse. Ubrzo se pojavila i policija. Nekoliko skinsa koji nisu uspeli da pobegnu su uhapšeni i zadržani u pritvoru 3 meseca za vreme istražnog postupka. Posle tri meseca su pušteni zbog "nedostatka dokaza".

5.8. Grande Hotel Beira

Grande Hotel Beira je bio luksuzni hotel u Beiri, u Mozambiku, koji je bio otvoren od 1952. do 1963. Zatvoren je zbog portugalskog kolonijalnog rata, kada je postao izbeglicki kamp. Danas u hotelu živi oko 1.000 skvotera.

Nekad. Kada je hotel otvoren 1952. proglašen je "ponosom Afrike" i bio je naširoko poznat kao najveći i najgrandiozniji hotel na kontinentu. Bio je popularna destinacija za bogate Portugalce i Britance. Samo 9 godina nakon otvaranja, hotel je zatvoren zbog gradanskih nemira izazvanih portugalskim ratom. Oko 3000 ljudi je našlo utocište u hotelu tokom rata, opiruci se svim pokušajima vlasti da ih isele.

Danas. Novinar Florijan Plavek je posetio hotel u julu 2006. o cemu je napisao clanak za austrijski Kurir. Izveštava da je sve od dragocenosti poharano, ukljucujuci i mermerne i keramicke ploce iz kupatila, parkete i brodske podove, kade i lavaboe. Nekadašnji bazen sada služi za skupljanje vode za pranje odece, a bar pored bazena za vršenje nužde. Zgrada hotela je oštecena na nekoliko mesta, krov prokišajva a drvece je pocelo da raste sa terasa. I u takvim uslovima, zgrada i dalje pruža krov nad glavom stotinama najsiromašnijih porodica Beire.

5.9. Hafenstrase

Hafenstrase (nem: *Hafenstraße*) je naziv za skvotirane zgrade u ulicama "*Hafenstraße*" i "*Bernhard-Nocht-Straße*" u St. Pauliju, delu Hamburga u Nemackoj. Danas je Hafenstrase legalizovan i sastoji se od 12 zgrada u vlasništvu zadruge kojom upravljaju stanari. Prazni stanovi i kuce su zauzeti 1981. godine i od zauzeca do 1992. godine je dolazilo do cestih sukoba sa policijom ili fašistima i huliganima. Pokušaji iseljenja tih kuca su uvek propadali jer su skvoteri uspevali da skupe hiljade simpatizera i stotine ulicnih boraca.

Tokom 1980-ih, Hafenstrase je bio žarišna tacka autonomnog i skvoterskog pokreta u Nemackoj. Od 1984. do 1990. tu su se održavala godišnja okupljanja autonomnih, kojima je prisustvovalo i po 5000

ljudi, na kojima se raspravljalo o skvotiranju, anti-NATO politici, anti-nuklearnoj politici, problemu politickih zatvorenika i međunarodnoj solidarnosti. Za razliku od ostalih društvenih pokreta u kojima je bilo najviše studenata ili mladih radnika, među skvoterima u Hafenštrase je bilo najviše lumpenproleterijata, pankera i ljudi povezanih sa crnim tržištem. Jedan od grafita na njihovim kucama je glasio: "Kriminalci celog sveta ujedinite se!" Skvoteri su probleme između sebe rešavali "revolucionarnom pravdom". Npr. silovatelja iz svojih redova ne bi predali policiji, nego bi ga brutalno pretukli, obrijali, ponižavali i slično.

1986. je došlo do pokušaja da se skvoteri iz Hafenštrase izbace napolje. Nekoliko građevina je osvojeno od strane vlasti, ali je jezgro od osam zgrada ostalo netaknuto. 20. decembra 1986. su održane demonstracije podrške Hafenštraseu na kojima je marširalo 12.000 ljudi od kojih je 1500 bilo organizovano u crni blok. Na celu kolone su nosili transparent: "Gradimo revolucionarnu dualnu moc!". Tokom marša je došlo do težih okršaja sa policijom u kojima su skvoteri pretukli i povredili 100 policajaca. Dan kasnije je gorelo 13 robnih kuća u Hamburgu, a šteta je iznosila 10 miliona dolara.

1987. vlasti su preduzimale još nekoliko akcija protiv Hafenštrase, a odmazda je usledila 23. aprila 1987. kada su skvoteri u roku od 15 minuta napali kuće gradskih funkcionera, sudove, prostorije gradskih vlasti i gradski radio Hamburg. Grad je tada proglasio skvotere za "državne neprijatelje broj 1" i u Hamburgu je proglašeno vanredno stanje. Hiljade policajaca je došlo iz cele Nemacke, a granice su bile zatvorene za sve koji su cudno izgledali. Skvoteri su utvrdili kuće celicnim vratima i bodljivom žicom na fasadama i krovovima, u slučaju helikopterskog napada. Mesec dana pre toga je otpočelo emitovanje piratske radio stanice "Radio Hafenštrase", koja je izveštavala o situaciji. Borbe su trajale citav dan, stotine ljudi je bilo na barikadama, molotovljevi kokteli su leteli, prevrnuti kola, zapaljene gume... Uvece su barikade ostale citave, a na jednoj od kuća je postavljan transparent sa natpisom "No Pasaran!". U sledeće dve sedmice je došlo još 2000 policajaca, i napadi policije su se bezuspešno nastavljali. Posle 15 dana borbi, gradonačelnik Donaji je odlucio da se napadi obustave, da se prekine vanredno stanje i da se Hafenštrase legalizuje. Skvoteri su uklonili barikade i poslali gradonačelniku buket ruža, a gradonačelnik je za iznalaženje politickog rešenja dobio medalju Theodor Heuss. Nikad se više nije kandidovao.

1990. je usledila još jedna kampanja protiv Hafenštrase, tvrdeći da podržavaju Frakciju Crvene armije, koja tamo živi. Usledio je napad 1000 policajaca, poslatih od nemackog državnog tužioca, ali nikakvi dokazi nisu pronadjeni koji bi potkrepili te optužbe. U oktobru 1991. u Hamburgu se pojavio racunarski virus koji je izbacivao je poruku "*Hafenstraße remains!*". 1992. kada je ugovor o zakupu istekao, kuće su prodane zadruzi, da bi se stišali sukobi skvotera i države. O Hafenštrase je do sada snimljeno preko 7 dokumentarnih filmova i napisano više knjiga.

5.10. Kan Paskal

Kan Paskal (*Can Pasqual*), samoodrživi socijalni centar, je skvotirana farma na Koljseroli, planini pored Barselone, Španija.

Mesto je naseljeno decembra 1996. od strane grupe ljudi koji veruju u samoodrživost, organsko uzgajanje (permakulturu), skvotiranje i nepokoravanje sistemu. Od tada su se mnoge grupe pridružile Kan Paskalu stvarajući mrežu kreativnog otpora: ženske grupe, drugi skvoteri, anarhisti, antimilitaristi i ostali. Stalno se održavaju radionice, sastanci i diskusije na teme ekonomske globalizacije, čistih energija i alternative automobilskom transportu. Prave makrobioticke hlebove za sebe i za druge socijalne centre u Barseloni. Ucestvovali su u drugom zapatistickom okupljanju protiv neoliberalizma i za covecanstvo, jula 1997. godine, gde su držali diskusije o alternativnim ekonomijama.

5.11. Karlo Rojc

Bivša kasarna JNA Karlo Rojc, kolokvijalno Rojc je skvot i multimedijalni centar u Puli, u Hrvatskoj. Zgradu koriste razna udruženja i muzicki bendovi, a klubovi su cesto okupljalište pulskih ljubitelja alternativne muzike.

Bivša vojarna Karlo Rojc je najveći i najdugovečniji skvot u Hrvatskoj. Postoji od 1991. kada se JNA povlači a prostor polako pocinju da naseljavaju šarene skupine bendova, aktivista, umetnika, manjina, udruženja i pojedinaца koji tu nalaze mesto za rad, organizovanje, hakovanje – ukratko, autonomno područje za proizvodnju sopstvene kulture. Danas je Rojc multikulturalni društveni centar kojim autonomno upravljaju njegovi korisnici/ce i u kom se nalazi 70 udruženja od kojih je većina aktivna. Među njima su i Monteparadiso, Metamedija, Udruga igraca bilijara, Udruga hrvatskih veterana domovinskog rata, Udruga Bošnjaka branitelja, udruženja Srba, Makedonaca, Roma, Madara, aerobik, ritmička gimnastika, borilačke veštine (karate, itd.), joga, INat kazalište, Zelena Istra, invalidi, plesaci Zaro... Imaju i haklab u kom koriste isključivo GNU/Linux i slobodan softver. U manifestu "Rojca" stoji da se oni protive bilo kakvom obliku nacionalizma, seksizma, homofobije i nasilja, a zalažu se za solidarno društvo bez privilegovanih i diskriminisanih. Prostor se nalazi u centru Pule, u ulici Gajeva 3, a površine je oko 20.000 kvadratnih metara, zajedno s pet hektara okolnog zemljišta. Do sada je oslikano više od 4.000 kvadratnih metara hodnika te hodaњem prostorom se prolazi kroz rad 60-ak umetnika, tako da »Rojc« sve više nalikuje galeriji. Rojc, uz mnoge strance i namernike, posećuju i mladi i sve druge starosne skupine Pule. Svake godine mesto je održavanja festivala pank-rok muzike, dok su manji koncerti cesti i tokom cele godinu.

5.12. Kepi

Kepi (nem: *Köpi*) je autonomni kulturni centar u Kepeniker ulici (Köpenickerstrasse) u Berlinu, koji je nastao kao skvot 1990. da bi kasnije bio legalizovan. U njemu živi i radi oko 50 ljudi, uključujući i decu koja tu žive od rođenja. Zgrada je zauzeta 23. februara 1990. u Kepeniker ulici 137, odmah pored istočne strane berlinskog zida. To je bio prvi skvot u Istočnom Berlinu od strane zapadnih Berlinaca. Ubrzo je to postala raširena praksa, jer je stanovništvo prelazilo iz istočnog u zapadni deo, i ostajalo je puno napuštenih prostora. Leta 1991. dolazi do sporazuma stanara i vlasnika, stambenog preduzeća. U prostoru se organizuju svirke, žurke solidarnosti, narodna kuhinja, besplatan bioskop, časovi jezika itd. Nikada nisu primili nikakav novac od fondacija ili od države i planiraju da nastave s tom politikom. 2005. proslavljena je petnaestogodišnjica Kepija.

5.13. Kino Princeza

Kino Princeza (*Cine Princessa*) je bio poznati socijalni centar u napuštenoj zgradi bioskopa, u centru Barselone, Španija.

Nalazio se u jednoj od najvećih avenija u Barseloni, svega 200 metara od najveće policijske stanice, blizu svih većih banaka i katalonske i gradske vlade. Stari bioskop je ležao prazan 12 godina, pre no što je skvotiran 10. marta 1996. Veoma je brzo renoviran, i u njemu su počele svakoјake aktivnosti: koncerti, pozorište, filmovi, tribine i izložbe. Društveni centar je ubrzo stekao popularnost u susedstvu, kao i veliki medijski interes. Tu su se održavale i velike žurke za prikupljanje pomoći zapatistima.

U julu je stigao nalog za iseljenjem i usledilo je tri meseca demonstracija, festivali solidarnosti, sa mnogim poznatim izvodacima. Rasprava o tome je stigla i do katalonske skupštine. I pored svega, 28. oktobra je stiglo 30 policijskih marica, 2 helikoptera i preko 200 teško naoružanih specijalaca. Oko četrdeset skvotera se zabarikadiralo unutra i gadalo policiju, a kada su policajci stigli do njih, pretukli su ih, vredali, uhapsili ih sve i odveli ih u policijsku stanicu, gde je nasilje nastavljeno. Omladina iz kraja se ubrzo okupila, i njih oko 2000 je otišlo pred policijsku stanicu da zahteva puštanje 48 uhapšenih. Uveče su se demonstracije raširile po centru grada, policijska kola su paljena i uništavana, a borbe su trajale do ranih jutarnjih časova. Prinudno iseljenje socijalnog centra Kino Princeza 1996. je bila prekretnica u razvoju skvoterskog pokreta u Barseloni i od tada je pokret sve jaci. Posle ovog nasilnog gašenja jednog omladinskog bioskopa, masovni mediji su počeli da govore o skvoterima. Veliki broj građana koji su videli scene policijskog nasilja na medijima, su počeli da podržavaju pokret. Vlada je postigla upravo suprotan efekat – hteli su da ugase pokret, ali su ga oјacali. 1997. skvotovi pocinju da nicu kao pecurke posle kiše u Barseloni. Ipak, četvoro uhapšenih skvotera je dobilo ukupnu zatvorsku kaznu od 8 godina.

28. oktobra 2006. je ulicnim manifestacijama u Barseloni obeležena desetogodišnjica iseljenja ovog socijalnog centra.

5.14. Kristijanija

Kristijanija, poznata i kao Slobodni grad Kristijanija, je autonomna zajednica sa oko 900 stanovnika koja zauzima 34 hektara u blizini Kopenhagena, glavnog grada Danske. Kristijanija je nastala 1971. godine kada je grupa hipika skvotirala napuštenu vojnu bazu u blizini Kopenhagena, i proglasili je slobodnim gradom i alternativnim društvom. Narod Kristijanije je razvio sopstvena pravila, potpuno nezavisna od danske vlade. Pravila zabranjuju krađu, oružje, pancire i teške droge, kao što su heroin i kokain. Kola su takode zabranjena i stanovnici mahom voze bicikle. Ova enklava je dobro poznata ljubiteljima alternativnog načina života iz cele Skandinavije. Mnogi je nazivaju poslednjim utocištem hipika u Evropi. Kristijanija je za kratko vreme postala glavna turistička atrakcija u Kopenhagenu. Kristijanija ima sopstvenu valutu, loen, koja se menja otprilike 7,7 za jedan evro.

“Cilj Kristijanije je da stvori samoupravno društvo u kome će svaka individua sebe smatrati odgovornom za dobrobit citave zajednice. Naša zajednica je stvorena da bude ekonomski samoodrživa i naše namere su da istrajemo u našem ubedenju da psihicka i fizicka beda mogu biti izbegnute.” - iz Proglasa Kristijanije.

Godinama nakon 1971. godine, danske vlasti su pokušavale da isele skvotere. Jedno vreme je čak bajkarska banda bila preuzela kontrolu nad mestom. Posle dugogodišnjih rasprava, danska vlada je odustala od pretnji da će iseliti hipike koji su se tamo bespravno naselili i priznala postojanje Kristijanije kao društvenog eksperimenta. U poslednje vreme se ponovo javljaju problemi sa novom, desničarskom vladom, koja pokušava da sprovede danske zakone na teritoriji Kristijanije. Novi plan za Kristijaniju naišao je, međutim, na veliko protivljenje levicarskih partija, aktivista iz mnogih organizacija za zaštitu ljudskih prava i umetnika. Prema najavljenom zakonu, Kristijanijom će ubuduće upravljati nov, nezavisan komitet, postavljen od strane vlasti. Portparol policije u Kopenhagenu izjavio je da ubuduće u Kristijaniji neće biti dozvoljena legalna prodaja narkotika. Nekoliko desetina starih i dotrajalih stambenih objekata biće srušeno, a na njihovom mestu izgradice se novih 300 kuća. 1994. stanovnici placaju vodu, struju, gas, odnošenje smeća i slično, što je do sada korišćeno besplatno.

Hašiš je po njihovim pravilima dozvoljen i prodavao se javno, na štandovima u glavnoj ulici. Uglavnom zahvaljujući bezakonju, jer Kristijanija nema oružane organe vlasti, javili su se problemi sa prodavcima teških droga, koji su zloupotrebljavali autonomiju. Policija je do sada u nekoliko navrata pokušavala racije u Slobodnom gradu Kristijanija, ali se to završavalo velikim protestima i nemirima u kojima su korišćeni „molotovljevi kokteli“ i kamenice. Kai Vittrup, šef policije, koji je predvodio jedinu uspešnu raciju na Kristijaniju do sada, tvrdi da organi reda i mira nemaju nameru da ostanu stalno prisutni u tom kvartu: „Mi nismo okupacione snage. Uhapšeni su samo oni koji su se bavili trgovinom drogom i njima će se suditi. Ostali mogu da budu mirni, jer ne želimo nove sukobe.“ Danski istoricar Jes Fabricijus Moler tvrdi da problem sa Kristijanijom pre svega potice iz prenaseljenosti Kopenhagena i rasta cena zemljišta: „Kristijanija se nalazi na pet minuta brodom od centra Kopenhagena, a to je primarno građevinsko zemljište. Vlada samo deluje po logici privatnog zemljišta. Svi koji žive na skupom zemljištu, to moraju da plate.“ Stanovnici Kristijanije naglašavaju da je upravo to i glavni problem, jer je profit iznad ljudi. Kada su vlasti 2002. zatražile da prodaja hašiša bude manje vidljiva, štandovi su prekriveni vojnim kamuflažnim mrežama. 4. januara 2004. vlasti su srušile štandove u sklopu velike policijske racije. Jedan od najšarenijih štandova je završio u Danskom narodnom muzeju i sada je deo postavke.

2004. godine je danska vlada donela zakon koji ukida kolektive i sada tretira njih 900 članova kao individue. Pocetkom 2005. je usledila serija protesta povodom tog zakona. Suština problema je što je koncept privatnog vlasništva nespojiv sa pravilima zadružne svojine koja vladaju u Kristijaniji. Danska policija je upala u Kristijaniju sa oko 200 specijalaca i usledilo je jedno od najvećih masovnih hapšenja u danskoj istoriji – uhapšeno je preko sto ljudi. Vecina njih su optuženi da nisu izvršavali policijska naređenja, dok su neki optuženi za nasilje protiv policije. U januaru 2006. vlada je predložila da Kristijanija postane legalna opština i da se izgradi još 400 novih stanova. Stanovnicima koji sada placaju 250 DKK (40 dolara) mesечно će biti dozvoljeno da ostanu ali da placaju normalne rente. Kristijanija je odbila ovaj „scenario“, ne želeći se da se slobodni grad pretvori u još jedno kopenhagensko predgrađe.

5.15. KUDRUC

KUDRUC (Kulturno društveni centar) je bio čuveni beogradski skvot u ulici Kralja Milutina 18 na Slaviji, u istom dvorištu kao i kafic DŽKC i decji skvot, naseljen malim Romima pobeglim iz doma za nezbrinutu decu. Nastao je jula 2004. kada je grupica entuzijasta skvotirala napušten i ruiniran prostor u centru grada, bez vrata i prozora, koji su sredili, ocistili, postavili vrata i prozore, doneli nameštaj, okrecili zidove i popravili instalacije.

KUDRUC je bio autonomni prostor omladinske potkulture koji su posećivali metalci, pankeri, rokeri, rastafarijanci, hip-hoperi, resnicki škeceri, žongleri, klovnovi, muzicari, radikalni aktivisti, umetnici i mnogi drugi. U njemu su se javile inicijative poput besplatne radnje (poklanjanje i razmena starih stvari), hrane solidarnosti (besplatna vegetarijanska hrana), čajdžinice, citaonice fanzina, muzickih sviraonica i mnogobrojnih žurki, a u Kudrucu je održana promocija i prvog broja časopisa Neradnik, glasa beogradske prigradske omladine. Ulaz na sva dešavanja je bio besplatan. U skvotu su često nocili stranci. Jedan od skvotera, Ludist, kaže: "KUDRUC je bio ostvarena utopija gde su smeštaj, voda, struja i hrana bili besplatni, a marihuana legalizovana." Ipak, heroin je bio strogo zabranjen pa je dolazilo i do incidentnih situacija sa heroinomanima koji su navracali, zbog čega je kasnije skvot bio često zaključan. Kudruc je tokom svog postojanja privukao znatnu medijsku pažnju, reportaže su izlazile u mnogim dnevnim novinama (Politika, Blic, Kurir...), a emisija o skvotu je emitovana i na prvom programu RTS-a. Ekipa iz Kudruca je vodila kampanju za legalizaciju marihuane i učestvovala u prvom srpskom gandža maršu. KUDRUC je, posle više od godinu dana postojanja, bez nekog posebnog razloga, napušten. Objekat je sada prazan i napola ruiniran, a ceo kompleks oko skvota je predviđen za rušenje.

5.16. Leonkavallo

Leonkavallo (it: *Leoncavallo*) je autonomni socijalni centar u Milanu, koji je najstariji i najpoznatiji u celoj Italiji. Leoncavallo, je nastao 1975. kada je nekoliko aktivista skvotiralo, pocistilo i sredilo napuštenu fabriku, koja je bila zatvorena godinama pre toga, u siromašnom predgrađu Milana u kojem je vladao hronični nedostatak javnog prostora (naselje nije imalo obdanište, predškolsko, školu, biblioteku, niti prostor za koncerte).

Prvi skvoteri su pripadali radikalno levom pokretu koji je izrastao iz 1968. Cilj im je bio stvoriti javno mesto za svoj kraj i za ceo grad, koje će biti izvan kontrole države i kapitalističke logike tržišta. Grupa je bila dosledna principima samoorganizovanja i samouprave koja je bila zasnovana na donošenju odluka putem zborova kojima svi prisustvuju. Mesto je od samog početka postalo autonomni prostor za društvene aktivnosti, kulturu i pružanje javnih usluga svom okruženju. Odmah je otvoreno savetovalište za žene, vrtić, prostor za koncerte i izložbe, radionica za obradu drveta, škola šivenja, pozorište i mnogo manjih prostorija za zajedničku upotrebu. Sve je naravno bilo besplatno. Tokom 1980-ih, centar su više puta pogadale krize, izazvane pojavom oružanih gradskih gerila, vrtoglavi rastom broja korisnika heroina u Milanu i pokušajima japiifikacije prostora od strane lokalnih političara, koje su gurnule socijalni centar u poziciju društvene marginalnosti. Leonkavallo se odjednom našao izolovan na neprijateljskoj teritoriji. Privatizacija javnog prostora je išla ruku pod ruku sa policijskom represijom i nepoštovanjem prema socijalnom centru i društvenim pokretima uopšte. U javnosti, a posebno među lokalnim političarima, je preovladavalo mnjenje da su samoupravni socijalni centri kocnice progresa i ostaci prošlosti. Ipak, kada je 1989. policija napala i silom iselila građevinu, otpor se javio ne samo od aktivista. Širok pokret podrške socijalnom centru, koji se sastojao od svih slojeva stanovništva, je ubrzo preuzeo ulice da bi povratio društveni centar. Ljudi su zajedno obnovili ono što je policija uništila, i ponovo uspostavili kulturne i društvene aktivnosti u centru.

1990-te su donele povoljniji stav javnosti o socijalnim centrima, posebno o Leonkavalu, koji je često navođen kao primer otpora protiv privatizacije teritorije i neoliberalnog uticaja na kulturu. Najveća podrška je dolazila iz redova studenata i učenika koji su se borili protiv privatizacije javnog obrazovnog sistema i intelektualaca koji su branili javne i besplatne i slobodne prostore u gradu. Paralelno sa degradiranjem socijalne države, rasli su zahtevi za povećanjem socijalnih usluga od strane raznih ugroženih grupa. Emigranati, gastarbajteri, ljudi sa niskom platom i nezaposleni su poceli da otkrivaju autonomne socijalne centre kao mesta u kojima mogu slobodno boraviti, dobiti topli obrok i savet za nalaženje posla i dobijanje dozvole boravka. Ubrzo su se socijalni centri našli u

centru javnog interesovanja. Mnogi novi društveni pokreti su se okrenuli društvenim centrima, zato što su bili jedina besplatna i slobodna mesta za društveno i umetničko izražavanje u velikim gradovima. Privatizacija gradskog zemljišta je ipak, uzimala sve više maha, i napuštene industrijske zone su pretvarane u poslovne i tržišne centre. Gradonačelnik Milana, Formentini, naredio rasturanje socijalnih centara recima: "Od sada centri neće biti ništa drugo nego duhovi iznad grada". 1994. je Leonkavalo srušen, a na tom mestu je izgrađena banka. Ovog puta nije bilo prinudnog iseljenja niti otpora, jer je gradska vlada sama ponudila novi prostor za socijalni centar. Ipak, ni nakon par meseci vlada nije ispunila obećanje, tako da ekipa iz Leonkavala vrši prvo apropijaciju zelene površine, zatim trga i na kraju velike napuštene zgrade koja je nekad bila štamparija, a njihov cin nalazi na javno odobravanje. Ubrzo izbijaju masovne demonstracije za odbranu društvenih centara, na kojima su se "beli duhovi" tj. aktivisti obuceni u bela odela, pojavili. Umotani u sundere i madrace i zaštićeni debelim slojem izolacije, katapultirali su sopstvena tela na barikade, i naoružani starim gumama su probijali kordone policije. Politicari ovaj put ni ne pokušavaju da isele prostor i skvoteri ostaju unutra. Leonkavalo je tokom 1990-ih vodila hip-hop ekipa i Public Enemy, na turneji po Italiji, su izabrali da sviraju tamo pre nego na tradicionalnim koncertnim mestima.

Ogromna zgrada je danas spolja prekrivena velicanstvenim grafitima. Mnogi pregradni zidovi su uklonjeni, a ulaz ka glavnoj ulici je otvoren ceo dan za svakoga, a posebno za beskućnike i emigrante, koji se tu mogu skloniti bez straha od policije. Unutrašnje dvorište služi kao mesto za okupljanje ljudi iz kraja. Unutar socijalnog centra se nalaze sledeći prostori:

- samouslužna kuhinja, koja je svakom dostupna uz malu nadoknadu, a socijalno ugroženima (beskućnicima i emigrantima) bez nadoknade.
- dva kafea, za održavanje umetničkih i kulturnih dešavanja (izložbe, tribine...) u kojima se sprovodi jasna politika protiv prohibicionizma lakih droga.
- skejt park
- diskoteka
- prostor za kocerte i pozorišne predstave
- knjižara, koja sadrži arhivu samizdat izdanja.
- dokumentacioni centar za pomoć emigrantima
- sedište za četiri nevladine organizacije koje rade pri centru.
- kancelarije (u kojima se uređuje internet sajt, vrši savetovanje emigranata, izdaju saopštenja za javnost, itd.)

Leonkavalo je danas neka vrsta samoupravnog neprofitnog preduzeća, koje svojim niskobudžetnim aktivnostima obezbeđuje platu za oko 40 ljudi koji rade pri centru, od kojih su mnogi emigranti i kroz koji godišnje prođe oko 100 000 ljudi.

5.17. Metelkova mesto

Metelkova mesto je autonomni kulturni centar u bivšoj kasarni JNA, u centru Ljubljane. AKC Metelkova zauzima prostor od 12,500 m² i cini je sedam gradevina među kojima su: galerija Alkatraz, klub Gromka, Trg brez zgodovinskog spomina, radikalna infoteka Škratova citalnica, klub Monokel, klub Tifani i umetnički ateljei i radionice, a donedavno i Mala šola, koja je srušena 2. avgusta 2006.

Ideja o autonomnom centru dolazi sa kraja 1980-ih kada se 200-tinjak ljubljanskih intelektualaca, umetnika i aktivista okupilo u Mrežu za Metelkovu, nastojeći da dobiju prostor kasarne. Nakon što je JNA 1991. napustila Sloveniju, ta mogućnost je izgledala mnogo izvesnija i poceli su stalni pregovori sa gradskim vlastima, sa kojima je postignuta nacelna saglasnost za dobijanje prostora. Neočekivano, u noći 9. na 10. septembar 1993. godine je pocelo rušenje nekih od zgrada na Metelkovoj. Omladina je brzo reagovala i septembra 1993. je stotinjak ljudi preskocilo ogradu i zauzelo kasarnu, a u njenom skvotiranju je učestvovao i izvestan broj istaknutih ljubljanskih intelektualaca. Takode je postojala jaka podrška slovenackog civilnog društva, umetnika i poznatih licnosti, uključujući i Majku Terezu, koja je poslala pismo podrške. Međutim, bilo je i onih koji su protiv, a jedan slovenacki desničarski političar je tada izjavio: "Zauzeti ilegalno prostor može samo neko crnacko pleme ili neki Balkanci, a pravna država poput Slovenije to sebi ne može dopustiti." Nakon tri meseca gradska vlast je isključila struju i vodu, pa je dosta ljudi napustilo kasarnu, koja je dobrim delom bila ruinirana. Ipak, nekolicina najupornijih je ostalo da i dalje organizuje kulturna dešavanja, donoseći vodu u kanisterima i praveci struju na agregat.

Metelkova danas udomljuje grupe i pojedince koji bi teško dobili prostor za rad, a još teže bi ga placali. Na Metelkovoj postoje vežbaonice za bendove, muzicki studio, slikarski i vajariski ateljei, pozorišni prostori, nekoliko barova, dva koncertna prostora, klub homoseksualaca, lezbejki, žensko savetovalište, klub makedonskog društva, izložbeni prostor galerije Alkatraz... Tamo se mogu sresti i ljudi koji tek pocinju slikati i profesori Akademije likovnih umetnosti. Metelkova ima preko 70 dešavanja mesечно. Zgrade koje su nekada bile ruglo Ljubljane, predviđene za rušenje, postale su kulturni centar važan ne samo na balkanskom, već i na evropskom nivou, zahvaljujući borbi samoorganizovanih mladih ljudi. Metelkova Mesto i njeni aktivisti u kontaktu su sa brojnim nezavisnim umetničkim kolektivima na prostoru bivše Jugoslavije.

5.18. Navalkejigo

Navalkejigo je ruralno naselje u Španiji udaljeno oko 50 km od Madrida. Iako postoji još od 12. veka, od kraja 1960-ih je potpuno napušteno. 1998. grupa ljudi zauzima prvu kucu, na vrhu naselja, a kasnije zauzimaju i neke kuće u naselju. Malo po malo, 1999. su osposobili nekoliko kuća i crkvi (iz 12. veka) koja služi za kulturna dešavanja zajednica. Trenutno u Navalkejigu postoji 9 skvotiranih kuća u kojima živi između 15 do 25 stanovnika, i mnogi putnici namernici, kao i cesti gosti. U Navalkejigu se održavaju koncerti mnogih bendova, a 16.04.2005. je održavan festival samouprave. U Španiji postoji pokret neoruralizma koji odbacuje društvene strukture velikih gradova i pokušava da uspostavi sistem skupština malih ruralnih zajednica, koje žive u harmoniji sa prirodom.

5.19. NDSM

NDSM (*Netherlands Shipbuilding and Dock Company* – Holandsko brodogradilišno luko preduzeće) je napušteno brodogradilište i pristanište u Amsterdamu koje se preuređuje u umetnički eksperimentalni prostor, saradnjom skvotera i gradskih vlasti. Projekat NDSM je inicirala Eva de Klerk, portparolka Esnafa industrijskih objekata pored reke, asocijacije od 24 skvota i umetničke grupe u Amsterdamu.

U godini nakon iseljenja 12 poznatih amsterdamskih skvotova, 1999. je osnovana radna grupa sastavljena od pozorišnih trupa, umetnika i skejtera koji su tražili prostor gde će nastaviti svoje aktivnosti. Saznali su da je lokalna vlada na severu Amsterdama raspisala konkurs za preuređenje napuštenog brodogradilišta, a osnivanje fondacije je bio jedan od uslova da bi se mogao dobiti prostor i sredstva. Radna grupa je 2000. godine osnovala fondaciju nazvanu Kinetisch Noord i uz pomoć arhitekata i profesionalnih savetnika, napisala plan, koji je vlada prihvatila. Kinetisch Noord je kolektiv osnovan kao predlagac prenamene brodogradilišta kroz kulturno preduzetništvo. Iako je počeo kao kolektiv prijatelja i umetnika, sada je to službena neprofitna fondacija sa upravnim odborom sastavljenim od profesionalaca. Dobili su 10 miliona eura za obnovu starog pristaništa i za još deset gradevinskih projekata. To se nekim članovima grupe nije svidelo pa su napustili projekat i vratili su se skvotiranju. Preostali umetnici su formirali nekoliko udruženja (za svaki graditeljski projekt po jedno), odgovornih za vlastite projekte i za selekciju kandidata za njihovu zgradu. Zahvaljujući javnim akcijama i izdanju knjige Nadolazeca plima (*The Turning Tide*), koja redefiniše ulogu korisnika u prenameni lukijskih objekata u severozapadnoj Evropi, gradska vlada Amsterdama je osnovala Fond za odgajanje prostora (*Breeding Places Amsterdam project*).

Pionirska uloga projekta se ogleda u mnogim aspektima, a mnoge odrednice urbanističkog planiranja njime su redefinisane, poput javnog interesa, uloge vlade, uloge arhitekata, zakona i potkulture. Oni su razvili filozofiju grada kao ljuske, alternativu urbanističkom planiranju, koja dopušta razvoj urbanih područja odozdo. Cilj ove filozofije je razviti živi grad čiji stanovnici nisu više pasivni konzumenti već ravnopravni partneri u kontroli nad stanovanjem.

NDSM leži na obali reke, preko puta amsterdamske železničke stanice, a prostire se na više od 80.000 m². Spisak planova sadrži umjetničko selo s više od 100 ateljea i studija, izgrađenih i dizajniranih od strane samih umetnika u glavnom skladištu od 20.000 kvadrata, skejt park koji će urediti skejteri, zid za penjanje, nekoliko studija za muzičke probe, amatersko pozorište, profesionalno pozorište, studio za montažu zvuka, umetničke radionice, ulicni teatar, prostor za međunarodni teatar i još mnogo toga. Za umetnike uglavnom sa skvoterske scene, postoji stalna "opasnost" endžioizacije,

situacije da ih projekat proguta u smislu da moraju poceti da se bave menadžmentom. "Vec nas je zasigurno progutao. Osobito u ovoj fazi u kojoj smo sada, proces same gradnje, izvršni planovi i operacije koje se izvode... Potreban nam je užasno jak menadžment da bismo ovo izgurili do kraja. Nemamo spremne odgovore na sva pitanja i verujemo u promene. Grad nije završena celina, on se konstantno menja, a tako i mi.", kaže Eva. Ovaj projekat se može opisati kao umetnost i skvotiranje pod uticajem vlasti. Zbog toga se vode rasprave među skvoterima gube li oni svoju subverzivnu funkciju i uopšte o potrebi za subverzivnošću u Amsterdamu.

5.20. Prestes Maia

Prestes Maia je skvotirani neboder od 22 sprata u Sao Paolu, Brazil, u kome živi oko 1600 ljudi. To je najveća skvotirana zgrada u Južnoj Americi, a zauzelo ju je 468 porodica, ujedinjenih u Pokret ljudi bez krova Sao Paola 2002. godine. Zgrada je godinama pre toga bila zatvorena i ostavljena da propada, služeći kao sklonište za pacove i bubašvabe. Novi stanari su pocistili tone smeca (tačno 20 kamiona je bilo odvezeno), organizovali se, proterali narko dilere i pretvorili zgradu u sadržajan životni prostor. Ona ima besplatnu biblioteku, radionice i brojne samostalne obrazovne, društvene i kulturne inicijative. U poslednjih nekoliko godina je postala glavna laboratorija društvenog organizovanja u Sao Paolu. Ljudi svih uzrasta i sa svih krajeva Brazila i iz inostranstva, umetnici i studenti, žive i rade zajedno, uzajamno se pomažući.

Trenutno stanarima prete iseljenjem i postoji šansa da će se uskoro svih 468 porodica, tj. više od 1600 nekadašnjih beskućnika, uključujući decu, stare i bolesne, ponovo naci na ulici, a zgrada biti vraćena njenom formalnom vlasniku "Mr. Hamuche & Co", koji je za poslednjih 15 godina nagomilao duga 2.1 miliona eura, što iznosi više od cene zgrade. Enormni dug, kao i činjenica da je zgrada godinama bila napuštena, su po nekima dovoljan argument da zgrada treba da pređe u vlasništvo opštine. 27. januara 2006. predstavnici stanara su se sastali sa policijom da pokušaju da odlože iseljenje. Na sastanku je policija naglasila da odlaganja neće biti i da će se iseljenje obaviti u februaru. Porodicama je naloženo da napuste objekat ranije da bi izbegli neprijatne scene, a kada su oni upitali gde da idu, odgovor je bio: "na ulicu ili negde". 7. februara su stanari postavili dvocasovnu blokadu puta, ne bi li privukli pažnju javnosti na svoj problem. 14. februara se oko 200 ljudi okupilo oko zgrade iščekujući informacije. Kada im je rečeno da je preuzimanje zgrade odloženo do daljnjeg, stanari su napravili slavlje, zahvaljujući podršci kolektiva, pojedinca, advokata i svih ostalih koji su pomogli kampanji. U londonskom socijalnom centru Rampart je održana premijera dokumentarnog filma o Prestes Maji, a ispred brazilske ambasade u Londonu su održane demonstracije podrške.

5.21. RampART

RampART je skvotirani socijalni centar u oblasti Vajtcepel u Istocnom Londonu. Nastao je preuređenjem napuštene gradevine u Rampart ulici, koja je pre toga bila islamska ženska škola. Centar omogućuje prostor širokom spektru grupa za izvođenje njihovih aktivnosti. Vode ga volonteri, oslonjeni isključivo na samofinansiranje, odlučivanje putem konsenzusa i uradi sam kulturu.

RampART je otvoren 21. maja 2004. od strane raznovrsne skupine umetnika, lokalnih grupa i političkih aktivista, inspirisan socijalnim centrima u Rimu, poput Forte Prenestina. Tokom prve godine, centar je organizovao preko 100 kulturnih i političkih dešavanja, i postao je jedan od značajnih aktivističkih mesta u Londonu. Centar primarno funkcioniše kao otvoreni autonomni prostor koji vode volonteri, a svako može da se uključi i da daje predloge na otvorenim sastancima koji se održavaju jednom sedmično. Svi projekti se vode volonterski od strane zainteresovanih, u duhu saradnje, solidarnosti i uzajamne pomoci. Ne finansiraju se putem komercijalnih aktivnosti, već putem dobrovoljnih priloga, benefit žurki, filmskih projekcija i slično. Neki od projekata su:

- Kulturne aktivnosti: amatersko pozorište, umetničke postavke, akustični koncerti, filmske večeri svakog četvrtka, slem poezija, foto izložbe, političke diskusije i sastanci.
- Uzajamno podučavanje i radionice: casovi plesa, samba, radio, žonliranje, štampanje, tai ci, popravke bicikla, casovi jezika, rad na racunaru.
- Ostali projekti: besplatna radnja, biblioteka, medijska laboratorija, internet kafe, menza i bar.

U Rampartu organizuju prikupljanje priloga za političke zatvorenike u Argentini, Boliviji i Čileu, za mobilizaciju protiv samita G8, itd. Tokom Evropskog socijalnog foruma Rampart je ugostio preko 50 posetilaca iz cele Evrope. Ovde se organizuju i serije filmskih festivala, često na temu pobune i otpora širom sveta. Takode je organizovan i festival bliskoistocnog filma. Film Majkla Mura Farenhajt9/11 je ovde prikazan pre zvanične premijere. Radio, koji započeo emitovanje u oktobru 2004. da bi pokrio dešavanja Evropskog socijalnog foruma, i danas emituje nezavisne vesti, saopštenja i muziku.

5.22. Rebel House

Rebel House (Pobunjena kuća) je nekadašnji skvot u Dobracinoj ulici 15, nedaleko od Trga Republike u Beogradu, koji je trajao nekoliko meseci od jeseni 2003. do početka 2004. Rebel Haus se često navodi kao prvi beogradski skvot, a dobio je ime po Rebel Mausu koji se prvi uselio.

Stara, puzavicama obrasla kuća se nalazi na uglu Dobracine i Simine, a vlasništvo je Borisa Vukobrata, srpskog biznismena u Parizu. Vlasnik duže vreme planira njeno rušenje, što mu ne polazi za rukom jer je kuća pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture. Zbog spora između vlasnika i države, kuća je ostavljena da propada, a malter se obrušava na prolaznike. Kuća, u kojoj decenijama niko nije živio, je većim delom ruinirana, nema struje, instalacije za vodu su propale od starosti, većina prozora je polomljena, dobar deo plafona je propao na donji sprat, a dvorište je zaraslo u korov. U septembru 2003. godine se u kucu useljava Rebel Maus, u čiju cast je kuća dobila ime Rebel Haus. *“Mogu reci da sam sa skvotiranjem počeo sa idejom da skvotiram i za druge a ne samo za sebe i ne samo za neku grupu sa kojom radim na tome. Jednostavno, nikad sebe nisam video kao novog vlasnika već kao korisnika neke imovine.”*³⁶ Ubrzo se oko skvota okuplja šarenolika omladinska družina, između ostalih i studenti koji su vodili kampanju za besplatno obrazovanje. Održavaju se omladinske radne akcije svake nedelje i nekoliko prostorija se adaptira za boravak. U skvotu je živelo par ljudi a pored toga su održavano nekoliko javna dešavanja poput žurki, tribina, sastanaka, čitaonica, itd. U skvot su, i pored očajnih uslova života, često navracali stranci da prespavaju. Planirano je da u jednoj prostoriji bude biblioteka, u drugoj da se održavaju tribine, izložbe i prezentacije. Takode je bilo planirano da se tu deca bez krova nad glavom uče da čitaju i pišu. Nažalost, krajem zime su se u skvot uselili narkomani koji spopadaju ljude za pare. Posle nasilnog incidenta prilikom pokušaja otimanja para od stranaca, stanari se iseljavaju iz skvota, a narkomane je ubrzo posle toga oterala policija. Kuća ostaje prazna i zamandaljena.

5.23. St Agnes Plejs

St Agnes Plejs (en: St Agnes Place) je bila skvotirana ulica u Keningtonu, u južnom Londonu. koja se preko trideset godina opirala rušenju. Ulica je prvi put bila skvotirana 1969. kad ju je gradsko veće predvidelo za rušenje, a napuštene i ruinirane građevine su bile potpuno obnovljene od strane skvotera. 1977. dolazi do pokušaja iseljenja, pri čemu su mnoge građevine srušene, a većina žestoko oštećena. Posle odustajanja vlasti od iseljenja, stanovnici su ih ponovo obnovili.

Neki od zajedničkih projekata St Agnes Plejsa su bili:

- udomljavanje beskućnika
- socijalni centar
- slobodne žurke
- slobodni rasta radio
- rastafarijanska zajednica
- prostor za muzicare i umetnike

Bob Marli je tamo boravio nekoliko puta tokom 1970-ih, što je ostavilo jak uticaj, tako da se ovde mogao slušati rasta radio i neometano pušiti marihuana. St Agnes mesto je imalo rastafarijansku zajednicu sa rastafarijanskim hramom i društvenim centrima. Jedan od stanovnika St Agnes Plejsa govori: “To je izraslo u jedinstvenu zajednicu u Londonu. Mogao si slobodno da ušetaš u komšijsku kucu. Ljudi su se osećali sigurno, nije bilo pljacki ovde. Mislim da bi mnogo stvari društvo u celini moglo da nauči iz primera ove ulice.”

³⁶ Citirano prema Rebel Mouse, Sloboda ili kapitalizam u skvotovima na Zapadu?

Novembra 2005. gradska vlast najzad dobija sudski nalog za iseljenje stanovnika 21 objekta. Masovno iseljenje je izvršilo 200 specijalnih policajaca 29. novembra 2005.

5.24. Vila Kiseljak

Vila Kiseljak (poznata i kao skvot na Knežiji) je zagrebacki skvot smešten u Horvacanskoj ulici 32 u prigradskom naselju Knežija. Skvotirana je u jesen 2002. i smatra se prvim u potpunosti uspelim pokušajem skvotiranja u Zagrebu. Iako je skvot u pocetku nekoliko puta iseljavala policija, njegovi su se stanovnici uvek ponovno vracali, tako da se nakon nekoga vremena i policija pomirila s cinjenicom da u do tada nekoliko godina praznoj kuci žive skvoteri. Prostor se koristi za stanovanje i kao socijalni centar, a do sada je promenio više ekipa (hipici, pankeri, ekipa iz kvarta...). Vila Kiseljak je poznata i mnogim skvoterima strancima koji prolaze kroz Zagreb, jer se tu može prespavati ili živeti neko vreme. U skvotu se cesto održavaju pank hardkor svirke i razne žurke. Prostor je bitan za alternativni omladinski život Zagreba, kao i za radikalnu aktivisticku scenu.

5.25. Villaggio Globale

Villaggio Globale (Globalno selo) je popularni društveni centar u južnom Rimu, Italija, nastao skvotiranjem bivše klanice. Poznat je kao jedno od vitalnijih alternativnih kulturnih mesta u Rimu, i u njemu se odvija veoma bogat i raznorodan nocni život, pogotovo tokom leta. Mnoge poznate grupe su nastupale tamo, a jedna od legendarnijih je bila svirka Bisti Bojsa pred 5.000 ljudi.

Sam prostor, svojom neobicnošcu, ostavlja utisak na mnoge umetnike, a evo šta o tome kaže Laurie Smolenski, pesnik iz Detroita: "Zauzeli smo napuštenu klanicu, gde duhovi preklanih životinja i dalje lutaju hodnicima po kojima smo iscrtali kaleidoskopske murale u hiljadu boja. Postavili smo binu i ozvucenje da pravimo muziku tamo gde su se nekada mrvile kosti. Nazvali smo to mesto Villaggio Globale i bili smo domacini mnogih dobrih žurki gde su raste sa dredovima plesali po celu noc utopljeni u dim, senke i ogromno more ljudi, koje je sada plovilo zajedno uz glasni dab i rege, tamo gde je krv životinja nekada tekla." Ovaj društveni centar, pored organizovanja kulturnih dešavanja, vodi i niz kampanja za socijalnu pravdu, slobodu medija, pomoc emigrantima i slicno.

6.0. SKVOTERSKA KULTURA

Medu skvoterima se razvila autenticna kultura življenja i odnosa prema svetu, oslanjajući se na vrednosti ranijih omladinskih kontrakultura (hipi, pank, itd.), a koja je snažno obeležila i društvene pokrete koji su se pojavili posle njih.

6.1. Vrednosti:

- Reciklaža - reciklaža prostora, reciklaža otpada, reciklaža odbacene hrane, reciklaža starih stvari, kompostiranje...
- Besplatnost - besplatan smeštaj, besplatna hrana, besplatna radnja, besplatan prevoz (bicikl ili bio dizel), besplatna kultura, besplatan softver, besplatna solarna energije – besplatan život.
- Uradi sam (*Do It Yourself*) etika teži samodovoljnosti, tj. da svako pravi i koristi ono što je sam napravio i da se što je moguće više odbace pakovani proizvodi.
- Solidarnost. Pri otvaranju novog skvota, stanari najčešće imaju dosta toga da srede i poprave, pa im besplatno pomažu skvoteri elektricari, vodoinstalateri, moleri, itd, šireći tako znanja i veštine i kulturu uzajamne pomoci.
- Autonomija i samouprava u odnosu na sisteme moci. Stvaranje slobodnih prostora i neotudenih veza među ljudima.
- Direktna demokratija - odluke se donose dogovorom na zajedničkim okupljanjima svih stanara i nema onih koji su jednakiji od drugih.
- Ekološka održivost – prijateljska nastrojenost prema okolini i drugim živim bićima. Korišćenje obnovljivih goriva i ne zagadivanje prirodne sredine.
- Vegetarijanska ishrana je najčešće prisutna u skvoterskim kuhinjama, zato što je zdrava, eticka, jeftina i ekološki održiva.
- Alternativna muzika – slušaju se razne vrste muzike, kao što su: rege, pank, rok, metal, hardkor, hip-hop, tehno, psihodelija, itd. ali nikad komercijalna i mejnstrim muzika.
- Nomadizam i cesta promena mesta stanovanja su sastavni deo neizvesnosti skvoterske situacije u kojoj se ne zna da li će danas biti izbaceni iz doma.
- Horda (pleme) umesto nukleusne porodice. Teži se osamostaljenju od roditelja i životu u zajednici sa vršnjacima i prijateljima.

“Duh skvoterskog pokreta u kome učestvujem omogućava nam da razvijamo zadružnost kroz rad u ateljeima i zajednički život. Zajednički život u skvotu je oruđe razvoja, a i način da se odlučno krene protiv kapitalizma koji nas okružuje. Živim u skvotu skoro dve godine i sticanje svesti je ogromno. ... Ja sam, životnim iskustvom u skvotu, otkrila da novac nije primarna stvar koja se stavlja ispred svih drugih. Nego činjenica da se čovek dobro oseća i živi onako kako želi da živi.”³⁷ – Ludivine Hannon, 24 godine, studentkinja grafičkog dizajna

6.2. Izgled skvotera

1980-ih je izgled skvotera bio prepoznatljiv i na prvi pogled se moglo videti da je neko pripadnik skvoterskog pokreta. Odevni predmeti su bili crna kožna jakna, vojne cizme, dimnjacarske ili radnicke pantalone, palestinska marama... Njihova odeća nikada nije postala moda, nije se mogla naci u kupovini, bila je potpuna antisocijalna. Nalazili su je pored kontejnera kao otpadak potrošackog društva. Crna boja je bila i simbolizovala i prakticna jer se nisu videle fleke. Kosa je najčešće bila delom obrijana a delom u dreadovima. Danas skvoterski izgled nije više toliko određen i oni mogu izgledati kao hipici, punkeri, rejveri, metalci, nesvrstani, itd....

³⁷ Navedeno prema Zbogom partije, samizdat, Beograd 2002..

7.0. INICIJATIVE, GRUPE I POKRETI

Ovo su neke od najpoznatijih inicijativa, grupa i društvenih pokreta širom sveta koji se bave akcijama skvotiranja ili su njihove akcije i inicijative, poput besplatne radnje, često prisutne u skvotovima.

7.1. Provosi

Provosi (hol: *Provo*) su bili holandski kontrakulturni pokret 1960-ih, orijentisan na provociranje nasilnih reakcija vlasti, upotrebom nenasilnih provokativnih taktika.

Naziv provo dolazi od reci provokacija, a dato je grupi mladih koja je izvodila simboličke akcije, organizovala manifestacije i izbacivala slogane protiv neslobodarskog karaktera društva. Koristili su kombinaciju nenasilja i apsurdnog humora radi postizanja društvene promene. Na provose su uticali dada, anarhizam, hipici, situacionisti i mnogi drugi. Sprovođenje provokativnih akcija je započelo 1964. i 1965. kada je Robert Jasper Grootveld počeo održavati "happeninge" (dešavanja) oko kipa Het Lieverdje (Mali prosjak) koji je gradu Amsterdamu poklonila velika kompanija za proizvodnju duvana. Tu su, uz učešće publike, kritikovali potrošnju duvana i gradski smog kao simbole zapadne civilizacije. Ta dešavanja su se pretvorila u masovne manifestacije, sve više usredsređene na teme gušenja slobode, a omladinu koja je tu dolazila su kasnije prozvali provosima.

1965. prilikom veridbe princeze Beatrix sa Nemcem Klausom von Amsbergerom došlo je do prvih provokativnih akcija skupine kojoj je pošlo za rukom da omete raskošan vladarski obred. Otada su se u Amsterdamu redovno ponavljale akcije uperene protiv struktura vlasti: policije, državne, birokratije, vojske, potrošnje, itd. 12. jula 1965. je izašao prvi broj časopisa "Provo", koji je odmah bio zaplenjen zbog sadržaja i zbog deljenja na ulici bez odobrenja. U naredne dve godine je izdato još petnaest brojeva, od kojih neki i u 25.000 primeraka. U martu 1966. godine za vreme venčanja Beatrix i Kluausa, provosi su organizovali protest, bacali dimne bombe i suzavce na svečanu povorku, a zatim se sukobili sa policijom. Dogadaje je prenosila televizija u zemlji i inostranstvu, što je provose svetski poznatim. Provosi su smatrali da je nosilac buduće društvene promene "provotarijat", u koji su spadali umetnici, bitnici, hipici, intelektualci, aktivisti i "ulicni provotarijat". Jedna od najranijih kampanja koju su vodili je bila za legalizaciju marihuane u Holandiji.

Najpoznatije inicijative provosa bili su takozvani beli planovi, kojima su prakticnim primerom ukazivali na drugacije vrednosti od preovladajućih. Neki od belih planova su bili:

- Beli bicikli su bili javni bicikli obojeni u belo i ostavljeni svuda po gradu na upotrebu ljudima. Predstavljali su protivtežu privatnom vlasništvu i automobilske potrošnje. Iako je ovaj plan provosa svojevremeno dočekan kao radikalna utopija, par decenija kasnije je primenjen u nekim evropskim gradovima, poput Beca, od strane gradskih vlasti.
- Beli dimnjaci su pripadali onima koji nisu zagađivali atmosferu.
- Beli plan za stanovanje je nudio "revolucionarno rešenje stambenog problema" i predviđao je da svako uđe u prazan stan i da tamo živi. Ovaj plan je bio preteča skvoterskog pokreta u Holandiji.
- Beli plan za policajce je predviđao prelazak od policijske službe zavođenja javnog reda na službu socijalnih radnika i pomaganja ljudima.
- Beli plan za žene je predviđao otvaranje savetovališta za bračne i seksualne probleme i kontrolu rođenja.
- Beli plan za decu predviđa da nekoliko parova naizmenično čuvaju jedni drugima decu, po jedan dan nedeljno.

Provosi su polazili od pretpostavke da se holandsko društvo ne može revolucionisati, pa su predlagali borbu na svoj način, buđenjem svesti ljudi o prilikama u kojima žive, pomoću šoka i direktne akcije. Roel Van Duyn, jedan od pokretaca je govorio: "Čovek može biti revolucionar koliko hoće, ali pre ce sunce izaci na zapadu nego što ce izbiti revolucija u Holandiji. Da smo u Španiji ili San Domingu, bez daljnjeg bismo bili revolucionari. Ali ovde kod nas, gde cak i naša pobuna udara o granitni blok buržoaskog konzervativizma, jedino što nam preostaje je provokacija." Njihove akcije nisu prošle nezapaženo kod stanovništva, pa na opštinskim izborima u Amsterdamu u julu 1966. godine osvajaju 13.000 glasova (2.5%), što je dovoljno da jedan njihov kandidat, Bernard de Vrijes, bude izabran.

Ubrzo se pokret proširio i na druge evropske gradove, pa dolazi i do prvog (a ujedno i poslednjeg) međunarodnog kongresa provosa u dvorcu Borgharen od 12. do 14. novembra 1966. Ipak, videlo sa da se pokret mnogo više zasnivao na spontanosti širenja nacina života nego na pokušaju organizacije. 13. maja 1967. se raznolika masa provosa okupila u parku Vondel u Amsterdamu da bi raspravljala o raspuštanju pokreta, i iako su mišljenja bila podeljena, pokret posle toga prestaje da postoji, a ni casopis više nije izlazio. Provose su nasledili kabuteri (nl: *kabouters* - patuljci).

7.2. Crni blok

Crni blok (nem: *Schwarze Block*, eng: *Black Bloc*) je grupa afiniteta koja se okuplja za proteste, antiglobalističke demonstracije, marševe ili razne oblike klasne borbe. Sastoji se od ljudi obucenih u crno, mahom omladine, koji su najčešće anarhističkog i antikapitalističkog uverenja. Crni blok nije organizacija, već strategija, poput građanske neposlušnosti. Iako se strategija crnog bloka javlja na svim većim antiglobalističkim demonstracijama (u Đenovi, Pragu, Sijetlu, Vašingtonu, Edinburgu, itd.) ne postoji stalna organizacija crnog bloka između protesta.

Crni blok se prvi put javlja u Nemackoj tokom 1980-ih, kao odgovor na nasilje države prema radikalnim aktivistima. To je bio izraz kojim su policajci opisivali militantnu skvotersku omladinu i autonomne, koji su se borili protiv njih na ulicama za odbranu skvotova, marširajući sa kacigama, ski maskama i uniformnom crnom odecom, a oni najspremniji su nosili i cokule ojacane metalom, štanlge, palice, pendreke i štitove. Takode su maskirani u crne fantomke branili turske emigrante od neonacističkih napada, narocito u Istочноj Nemackoj posle pada Berlinskog zida. Prvi američki crni blok je organizovan tokom protesta protiv Zalivskog rata 1991, a ta strategija postaje izrazito popularna krajem 1999. na masovnim demonstracijama protiv Svetske trgovinske organizacije u Sijetlu koje su bacile crni blok u žižu međunarodne pažnje. Crno se takode nosi na demonstracijama da bi se sacuvala anonimnost, uključujući i crne maske, pošto policijske snage snimaju proteste video kamerama. Maske, osim anonimnosti, doprinose i gubitku ličnog identiteta i stvaranju osećaja pripadnosti i jednakosti među učesnicima (slično kao zapatisti).

Taktike tipične za crni blok su marširanje, dizanje barikada, zauzimanje ulica bez dozvole, uništavanje imovine multinacionalnih korporacija, napadanje i razorušavanje policije, pružanje ljudima prve pomoći od suzavca, oslobađanje od hapšenja, pravljenje lanca, itd. Oslobađanje od hapšenja najčešće funkcioniše tako što su ljudi koji neće da budu uhapšeni brojniji od policajaca i jer je većina policajaca šokirana što aktivisti pokušavaju da oslobode nekoga. Pravljenje lanca služi da se blok ujedini i da otežaju policiji posao da rasturi članove. To je neka vrsta policijske formacije, poput kordona, samo mnogo više promenljiva i spontanija.

Među razlozima za pravljenje crnog bloka na demonstracijama se najčešće navode:

- solidarnost – oni prave odstupnicu od policijskog nasilja i demonstriraju principe solidarnosti među potlacenima;
- upadljivost - crni blok kao gej parada ponosa;
- predstavljanje ideja i anarhističke kritika na širem protestu;
- međusobna pomoć i slobodno udruživanje - su očigledan primer kako se grupe afiniteta mogu udruživati u veće grupe i spajati se zarad zajedničkih ciljeva;
- eskalacija - način da se uzburka protest i da pređe granicu reformizma i dostigne revolucionarno stanje.

Cesti su sukobi crnog bloka i policije jer se oni svesno odlučuju za taktike koje uključuju uništavanje imovine. Najčešće mete napada su simboli ekonomske moći i političke kontrole - banke, multinacionalne korporacije i video kamere za nadgledanje. Mnogi aktivisti ne mogu da prihvate činjenicu da se drugi aktivisti bave uništavanjem imovine. U svakom slučaju ostaje pitanje koje je postavio anonimni aktivista crnog bloka: "Šta je užasnije, petominutno nasilje nad simboličkim objektima kapitala ili ono koje kapital svakodnevno čini nad milionima anonimnih žrtvi?" Ipak, taktike crnog bloka su meta sve češćih kritika, kako drugih aktivista unutar pokreta, tako i šire javnosti. Najčešće ih optužuju za vandalizam, kršenje zakona, nezrelost i bezrazložno nasilje.

7.3. Bela odela

Bela odela (it: *Tute Bianche*) je bio italijanski društveni pokret (aktivan od 1994. do 2001.) zasnovan na taktikama ulicnih protesta. Pokret je nastao 1994. godine kada je gradonačelnik Milana, Formentini, naredio rasturanje socijalnih centara recima: "Od sada centri neće biti ništa drugo nego duhovi iznad grada". Ubrzo su izbile masovne demonstracije za odbranu društvenih centara, na kojima su se "beli duhovi" tj. aktivisti obučeni skroz u belo, pojavili.

Bela odela odbacuju tradicionalnu dihotomiju nasilje/nenasilje i praktikuju taktike koje se mogu opisati kao borbeno nenasilje. Za razliku od taktike pasivnog nenasilja (npr. sedenje na ulici ispred policije) aktivno nenasilje podrazumeva obmotavanje tela sunderima da bi se probili kroz policijski obruč i zaštitili od pendreka. Umotani u sundere i madrace i zaštićeni debelim slojem izolacije, katapultiraju sopstvena tela na barikade, a naoružani vodenim topovima se probijaju kroz redove policije. Obično marširaju u blok formacijama (kao policijski kordon) radi međusobne zaštite tokom demonstracija i odbrane aktivista od hapšenja. Središte pokreta je činila italijanska Ya basta asocijacija, mreža grupa širom Italije inspirisanih zapatističkim ustankom u Cjapasu 1994. godine i italijanskim autonomnim pokretom 1970-ih i 80-ih. Pokretacka deviza pokreta je preuzeta od zapatista: Ya basta! (Dosta!). Bore se, između ostalog, za univerzalno zagarantovani "osnovni prihod", globalno državljanstvo koje garantuje slobodno kretanje ljudi preko granica i slobodan pristup novim tehnologijama, što u praksi najčešće podrazumeva slobodan softver i borbu protiv restriktivnih autorskih prava.

Strategija pokreta se naziva građanska i društvena neposlušnost i uključuje zauzimanja i stvaranje samoupravih socijalnih centara, anti-kapitalističko organizovanje, aktivizam za prava izbeglica i radnika emigranata, kao i stvaranje velikih blok-formacija tokom demonstracija, da bi se zadržale ulice tokom sukoba sa policijom. Tokom protesta protiv G8 u Đenovi u julu 2001. pokret je dostigao svoj vrhunac, sa oko 10.000 demonstranata u zajedničkoj blok formaciji. Nakon Đenove se asocijacija Ya Basta! raspada, a neke preostale grupe menjaju ime u Disobedienti (neposlušni).

Pokret belih odela je izvršio veliki uticaj na nove društvene pokrete širom sveta, pa imamo u Britaniji grupu WOMBLES koja koristi njihove taktike, u Španiji Mano Bianco, a u SAD Ya Basta Collective, sa sedištem u Njujorku (koji, doduše, nose žuta a ne bela odela).

7.4. Hrana ne oružje

Hrana ne oružje (eng. *Food not Bombs*) je pokret ljudi koji spremaju i besplatno dele vegetarijansku hranu gladnima i protive se ratu i nasilju. Za sebe tvrde da su jedan od revolucionarnih pokreta današnjice koji se najbrže širi.

Prva ovakva grupa je stvorena u Kembridžu, Masacusetu 1980. godine od strane aktivista anti-nuklearnog pokreta. Hrana ne oružje je potpuno volonterska organizacija koja je posvećena nenasilju. Ona nema zvaničnih lidera i nastoji da uključi svakog u proces donošenja odluka. Svaka grupa nabavlja hranu koja bi inače bila bacena i sprema sveže, kuvane, vegetarijanske obroke koji se poslužuju u gradskim parkovima, bilo kome, bez ograničavanja. Takode poslužuju besplatne vegetarijanske obroke na protestima i dešavanjima.

Srž njihove filozofije je nahraniti gladne, a postoje četiri stuba na kojima se zasniva:

- Recikliranje hrane
- Odlučivanje konsenzusom
- Nenasilje
- Vegetarijanstvo

Pobornici ove filozofije takode veruju:

- Ako bi vlade i korporacije širom sveta trošile podednako novca i energije da prehrane ljude kao što troše na ratove, niko ne bi bio gladan.
- Na svetu ima dovoljno hrane za sve, ali toliko toga se bespotrebno baca, kao direktna posledica kapitalizma i militarizma.
- Vegetarijanska hrana je ujedno zdrava i nenasilna.

Hrana ne oružje ima preko 175 autonomnih kolektiva koji dele vegetarijansku hranu gladnim ljudima i protestuju protiv rata i siromaštva, po celoj Americi, Evropi i Australiji. Pokret se prethodnih godina proširio balkanskim prostorima i besplatna hrana se delila u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Mostaru, Novom Sadu, Rijeci i drugde. "Verujemo da bi naše društvo i vlada trebali više vrednovati ljudski život, a ne materijalna dobra. Dajuci besplatnu hranu siromašnima na javnim mestima direktno ukazujemo na stupanj gladi i višak hrane koja se ne iskoristi i propadne. Ukazujemo na propust društva koje to podržava, dok se u isto vreme gomilaju ogromna sredstva za vodenje ratova i razne oblike kontrole i nasilja." (iz letka kolektiva Hrana ne oružje sa ovih podneblja). Hranu koju dele najčešće besplatno nabavljaju na pijacama, a to je hrana koja neprodana ostaje na tezgama posle radnog vremena. Od nadene hrane spremaju razna jela pri čemu su troškovi minimalni, jer najčešće kupuju samo hleb i začine.

Volonteri kolektiva u San Francisku su hapšeni preko hiljadu puta. Pripadnici pokreta smatraju da vlasti pokušavaju da ucitkaju njihov protest protiv vladine politike u vezi beskućnika. Amnesty International je izjavio da njihove uhapšene volontere smatra "zatvorenicima savesti" i radice na njihovom bezuslovnom oslobađanju. Kod nas ne postoje informacije o slučajevima hapšenja.

Hrana ne oružje saraduje sa grupama kao što su Kuce ne zatvori (*Homes Not Jails*), Anarhistički crni krst (*Anarchist Black Cross*), Anti rasistička akcija (*Anti Racist Action*), U odbranu životinja (*In Defense of Animals*), Pokret slobodnih radija (*The Free Radio Movement*), *Earth First* (Zemlja na prvom mestu), kao i sa drugim organizacijama. Za sebe kažu da su na frontu borbe za pozitivne socijalne promene i da se suprotstavljaju programu oštre globalizacije.

7.5. Kuce ne zatvori

Kuce ne zatvori (en: *Homes Not Jails*) je volonterska organizacija koja se bori za smeštaj direktnom akcijom i svim raspoloživim sredstvima. Cilj im je da "okončaju beskućništvo i ukinu zatvorski industrijski kompleks". Imaju tri ogranka u Bostonu, San Francisku i Vašingtonu.

1992. Kuce ne zatvori su zapoceli stvaranje skvoterskog pokreta u San Francisku koji bi obezbedio smeštaj beskućnicima i do sada su smestili hiljade ljudi u skvotove koji su trajali od jedne noci do šest godina. Na vrhuncu pokreta, bilo je oko 500 ljudi koji su skvotirali širom grada, a otvarali su između jedne i šest zgrada nedeljno. Ukupno je useljeno oko 500 kuća, od kojih je 95% trajalo u proseku 6 meseci. "Skvotiranje je oblik građanske neposlušnosti. Ono može biti pitanje života i smrti za nekog ko je beskućnik." – kaže Ted Guliksen, osnivač "Homes Not Jails".

7.6. Povratimo ulice

Povratimo ulice (en: *Reclaim the Streets*, skraćeno RTS), je kolektiv koji se prvenstveno bori za oslobodenje ulica od automobila, a deo su šireg pokreta protiv kapitalizma. Zalažu se za javnu kontrolu javnih prostora.

Kolektiv Povratimo ulice je nastao početkom 1990-ih u Londonu, Velika Britanija, iz protesnih kampova protiv izgradnje auto-puteva. Oni upražnjavaju teoriju privremenih autonomnih zona (TAZ) i organizuju slobodne žurke i druge nenasilne akcije na ulicama Londona kao protest protiv automobila. Prva ulična žurka je organizovana u Londonu 1995. u Camden High ulici. Vremenom, njihove ulične akcije, zbog svoje festivalske atmosfere, neformalnog pristupa i jednakosti svih učesnika, dobijaju sve veću popularnost, a narednih godina su se proširile na sve strane sveta. Njihovi protesti najčešće izgledaju poput pešacke zone, gde ljudi sviraju, žongliraju, voze bicikle, skejtove i rolere, sede svuda okolo, slušaju muziku, pa čak se i deca igraju u pesku, koji je donet za tu priliku. Za razliku od komercijalnih žurki, na akcijama povratimo ulice, se nikad ne zaboravlja socijalna i politicka pozadina.

Oni upozoravaju da svakodnevno, samo u Velikoj Britaniji, četrdesetoro ljudi umre od automobila - 25 od njihovog zagađenja i još 15 poginu na putevima. Povratimo ulice dolaze iz radikalnog ekološkog pokreta, i pokušavaju da spreče da se od gradova naprave auto-putevi, a od zelenih površina poslovni prostori. "Bez saobraćaja, gradovi ponovo mogu oživeti. Ogromne raskrsnice u centru grada mogu ponovo postati javni trgovi, sa posadenim drvećem i fontanama koje žubore. Široki auto-putevi,

koji presecaju naše gradove na parcaadi, mogu postati mesta susreta, povezujući zajednice, radije nego da ih razdvajaju." Ovaj pokret je iznedrio "Karneval protiv kapitalizma" čiji su ogranak "srebrne i ružicaste brigade" (en: Pink and silver brigades). Rec je o ludistickom pokretu žena i muškaraca obućenih u ružicasto i srebrno, koji "naoružani" fluorescentnim pajalicama za prašinu u živim bojama, provociraju policijske kordone na demonstracijama. Povratimo ulice se takode koristi ne samo kao naziv kolektiva, već i za direktnu akciju privremenog nenasilnog zauzimanja ulica.

7.7. Besplatna radnja

Besplatna radnja (eng. *Free Shop ili Give Away Shop*) je mesto poklanjanja i razmene starih stvari. Funkcioniše tako što ljudi koji imaju viška starih stvari donose stvari u besplatnu radnju umesto da ih bace u kontejner. Nacin na koji besplatna radnja "posluje" je suprotan novcanoj ekonomiji, jer je u njoj novac bezvredan a sve u radnji je besplatno. Radnja, teoretski, može postojati sve dok jedni u nju donose stvari koje će se poklanjati, a drugi dolaze da ih uzmu.

Ideja o besplatnim radnjama se rodila u zemljama severne Evrope (Holandija, Nemačka) krajem 1990-ih, kada u mnogim zemljama dolazi do smanjenja kolicine novca koji država izdvaja za najugroženije slojeve stanovništva. Pokretaci besplatne radnje dolaze do zaključka da, iako se zemlja ekonomski razvija, raste i broj ljudi koji ne uspevavaju da zadovolje svoje najosnovnije potrebe. Njihova ideja vodilja je bila "da svog suseda ne gledaju kao konkurenta, već da pokušaju da pronadu nacine komuniciranja u društvu koji se ne zasnivaju na profitu." Besplatne radnje najčešće funkcionišu u okviru skvotova, jer ne donose profit i vode ih volonteri tako da ne mogu placati zakup poslovnog prostora. Prva besplatna radnja, "*Weggeefwinkel*" je otvorena u Lajdenu, u Holandiji od anarhistickog EuroDusnie kolektiva pod sloganom: "Sreća nije na prodaju". Namera im je bila suprotstaviti se dominaciji novcane ekonomije na lokalnom, gradskom nivou. Njihova višegodišnja iskustva pokazuju da ljudi u Holandiji više donose stvari nego što ih uzimaju, tako da nastaju problemi sa skladištenjem. Tu se može naci sve, od "igle do lokomotive", od ispravne tehnike, gramofona, knjiga, polovnih racunara, do obuće, odeće, nameštaja itd. Slogan pokreta besplatnih radnji je vremenom postao: "Ima dovoljno za svacije potrebe, ali ne i za svaciju pohlepu", što su izvorno reci Mahatme Gandija.

U Beogradu je postojala besplatna radnja koju su vodili Stani pani kolektiv i koja se nalazila u prostorijama nekadašnjeg beogradskog skvota KUDRUC. Širom sveta, uključujući i Srbiju, se svake godine održava Dan bez kupovine, gde se na glavnom gradskom trgu organizuje akcija poklanjanja i razmene starih stvari. Još jedna inicijativa bliska pokretu besplatnih radnji je Frisajkl mreža (eng. Freecycle - igra reci: besplatno i reciklaža), koja je nastala u Arizoni sa svrhom da poveže one koji imaju viška stvari koje im ne trebaju i one kojima trebaju neke stvari. Dogovaraju se uglavnom preko mejling listi a lokalna frisajkl mreža postoji i kod nas.

7.8. Egzodus kolektiv

Egzodus (en: *Exodus Collective*) je jedan od vodećih kolektiva uradi sam kulture u Velikoj Britaniji, smešten na farmi u Lutonu, severno od Londona. Bave se organizovanjem slobodnih žurki (rejvova) i festivala, skvotiranjem i raznim muzicko-politickim akcijama. Aktivnosti Exodusa³⁸ pocinju 1986. godine, kada nastaje Gemini Sound System, vezan za rege i dab muziku. Pokušava se oživeti tradicija slobodnih festivala iz 1960-tih i 1970-tih godina. U drugoj polovini 1980-tih pocinje cvetati acid house i tehno scena sa ilegalnim žurkama u napuštenim skadištima na periferiji Londona. Egzodus se uključuje u tu scenu, a dobrim delom je i sami stvaraju. Pocinju praviti žurke sa opremom koju nalaze bilo gde (zvucnici pored kontejnera, pojačala na buvljaku...), i dolazi oko 3.000 najrazlicitijih ljudi: od skvotera, putnika, punkera, hipika, rejvera i ostalih. Žurke se ne reklamiraju, plakatima i letcima nego usmenom predajom. Egzodus je protest protiv komercijalizacije rejv kulture i klubova u kojima se mora platiti skupa ulaznica za ples.

Nekoliko puta su imali pretrese i montirane procese, međutim policija je uvek izvlačila deblji kraj i mnogi zlonamerni policajci su smenjeni. U januaru 1993. godine je 120 policajaca okružilo skvotiranu farmu Duga livada i odvučlo u stanicu svih 36 zatečenih članova kolektiva. Pošto je tu noc trebalo da se održi slobodna žurka, kada se proširila vest o hapšenju, 4000 ljudi se zaputilo prema policijskoj

³⁸ Kolektiv je nazvan Exodus prema pesmi Boba Marlija.

stanici da tamo pleše. Policija je bila nemocna protiv tolikog broja plesaca koji su na taj način protestovali protiv hapšenja prijatelja, pa su svi uhapšeni pušteni. Egzodus uživa podršku mnogo ljudi u Lutonu, jer su oživeli njihov kraj. Znacajna je njihova društvena delatnost vezana za rehabilitaciju maloletnih delikvenata i aktiviranje mladih koji spadaju pod rizicnu skupinu što se tice kriminala. Potrošnja alkohola u pabovima u Lutonu opala, smanjio se broj prekršaja vezanih za alkoholizam, a kriminal je pao za 6%. Zanimljiv je podatak da je 1993.godine, kad su aktivnosti Egzodusa gotovo zamrle zbog žestoke policijske represije i zabrane delovanja, potrošnja alkohola u Lutonu porasla je za 40%. Ljudi iz Egzodusa su se do 1998. godine suocili s jedanaest upada policije, 25 hapšenja, 55 optužbi i 10 osuda, od čega 9 zbog neprijavljenih žurki³⁹. 03. novembra 1999. godine farma Duga livada je zakonski predana na korišćenje kolektivu Egzodus. Na farmi postoji sala za fitnes, prostorije za druženje, 40 spavacih soba, velika kuhinja, povrtnjak, radionica i skladište, a imaju i mnogo životinja: konje, ovce, kokoši, pse, macke...

7.9. Pokret bezemljaša Brazila

Pokret zemljoradnika bez zemlje (portugalski: *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*, skraćeno MST), poznatiji kao pokret bezemljaša Brazila je najveći društveni pokret u Latinskoj Americi sa oko 1 i po milion ljudi organizovanih u 23 (od ukupno 27) brazilskih država.

U Brazilu, 1.6% zemljoposjednika drži skoro polovinu (46.8%) obradive zemlje, 3% zemljoposjednika poseduje dve trećine obradive zemlje, dok 20% ljudi drži 90% zemlje. Skoro dve trećine ogromnih zemljoposeda (latifundiosa) ostaje neobrađeno, dok je 12 miliona ljudi bez krova i bez zemlje (ne računajući stanovnike favela, za koje se smatra da nisu u najgorem položaju), a seljaci zakupci placaju ogromne rente. Brazilski bezemljaši sprovode "zemljišne reforme odozdo", tako što zauzimaju i obrađuju neobrađene zemljoposede, a ogromne prazne kuće u vlasništvu krupnih zemljoposjednika pretvaraju u domove za siromašne porodice. Reforme temelje na brazilskom Ustavu, koji kaže da zemlja koja ostane neobrađena treba da se koristi za "širu društvenu funkciju" (Federalni Ustav Brazila, 1984). "Zemlje ima puno. Naše je pravo da osvojimo ovu zemlju, da možemo da sadimo useve i hranimo decu." – kaže jedan od bezemljaša.

Brazilski pokret bezemljaša je rođen iz pojedinačnih, izolovanih borbi za zemlju, koju su seljaci vodili u južnom Brazilu krajem 1970-ih. Krajem 1980. i početkom 1981. je preko 6.000 porodica bez zemlje osnovalo kamp na tromedi tri neobrađena poseda u najjužnijoj državi Brazila Rio Grande do Sul, koji je kasnije postao poznat kao Encruzilhada Natalino. Uz podršku mnogih udruženja građana, i dela katolicke crkve, porodice su izvršile pritisak na vladu vojne hunte da ekspropriše okolnu zemlju u svrhu agrarne reforme. Pokret bezemljaša je zvanično osnovan 1984. i organizovan je, od lokalnog do nacionalnog nivoa, u kolektive koji donose odluke diskusijom i konsenzusom. Pokret između sebe bira predstavnike, od kojih preko 90% živi u njihovim naseobinama. Pokret je do sada osvojio preko 80.000 kvadratnih milja zemlje i naselio 350.000 porodica u preko 2000 naselja⁴⁰. Njihova borba nije prošla bez žrtava, na stotine je bezemljaša do sada ubijeno. Više je seljaka ubijeno pod demokratskim režimom, nego političkih disidenata pod vojnom diktaturom (od 1964. do 1988). 17. aprila 1996. policija je napala 2000 seljaka bezemljaša u istočnoamazonском gradu Eldorado dos Karahas. 19 seljaka je ubijeno a 69 je povređeno. U toku 2000. godine ubijeno je 11 bezemljaša.

Cin zauzimanja zemlje, koji oni nazivaju "presecanje žice", je temelj pokreta. To je vatreno krštenje za aktiviste i bitan deo njihovog identiteta. "Kada kličeta preseku žicu i ona pukne kao žica na violini, a ograda se sruši, bezemljaši gube svoju nevinost", kaže Pedro Tierra, iz pokreta bezemljaša. Pokret je razvio citav niz taktika direktne akcije, uključujući zauzimanje kongresnih i opštinskih zgrada, dugacke marševe, zemljoradnicke štrajkove i bojkote, barikade i blokade puteva. Cesto se te direktne akcije kombinuju sa pregovaranjem i parlamentarnom politikom. Ideološki je pokret dosta šarenolik, inspirisan katolickom teologijom oslobođenja, marksizmom, kubanskom revolucijom i raznim pobunjenicima kao što su: Ce Gevara, ikona pokreta, Zumbi, brazilski rob koji je poveo pobunu u 16. veku i uspostavio slobodnu zajednicu, koja se održala 95 godina, i Antonio Conselheiro, mistik koji je predvodio bunu siromašnih u 19. veku i osnovao kvazi-komunisticku zajednicu Canudos. Pokret bezemljaša je uključen u alterglobalisticki pokret i od 1994. se bore protiv globalnih agrokompanija i marširaju protiv STO na samitima. Globalizacija brazilске seljake dovodi u prilično nezavidan položaj,

³⁹ Navedeno prema Dražen Šimleša: Snaga utopije, Što citaš, Zagreb, 2004.

⁴⁰ Podatak sa njihovog sajta <http://www.mstbrazil.org/>

prisiljavaju male uzgajivace da se takmice sa gigantskim agrokompanijama na medunarodnim tržištima, namecuci standardizaciju semena, i sl. 1999. pokret je usvojio novu strategiju - ranije su zauzimali samo napuštenu zemlju, ali od sada u krajevima gde vlada glad, ako se zemlja koristi za uzgoj komercijanih sadnica, poput šećerne trske, a ne za hranu lokalnog stanovništva, zauzimanje je opravdano. Pokret se takode bori i protiv genetski modifikovanog semena i za organski uzgoj hrane. Postoji stotine malih zadruga koje zajedno uzgajaju hranu. 2005. su u saradnji sa vladama Venecuele i brazilske Parane, univerzitetom Parane i pokretima zemljoradnika širom sveta, osnovali Latino americku školu za agroekologiju. Pokret se bori i protiv velike nepismenosti u Brazilu. Oko 160.000 dece pohada 1800 javnih škola u MTS naseljima, a preko 50.000 odraslih su naucili da citaju i pišu.

Pred izbore na kojima je izabran 2003. predsednik Lula je obecao da ce država kupiti neiskorišćenu zemlju i da ce je podeliti siromašnim porodicama bez doma. "Dacu vam toliko zemlje, da necete moci svu da je zauzmete!" 2005. je 13.000 bezemljaša marširalo preko 200 kilometara iz Gojanije u glavni grad Braziliju. Kada su posle dve nedelje stigli, 18. maja, predsedniku Luli je predata lista zahteva za agrarnu reformu, autonomiju Indijanaca, vece javne izdatke i društvene stanove. Delegacija od 50 ljudi je imala tricasovni sastanak sa predsednikom Lulom, koji im je ponovo obecao da ce 430.000 porodica bez zemlje biti smešteno do kraja 2006. 2006. stotine brazilskih bezemljaša su zauzele kongresnu zgradu u glavnom gradu Braziliji. U neredima je oko 500 ljudi uhapšeno, a preko 25 povredeno. Aktivisti su uspeli da se probiju u predvorje donjeg doma brazilskog Kongresa u Braziliji da bi zahtevali kraj ropskom radu i izmene brazilskih zakona sa ciljem ubrzanja agrarnih reformi.

Slogani:

- Zemlja onima koji je obraduju. (*Terra para quem nela trabalha*)
- Bez agrarne reforme nema demokratije. (*Sem reforma agraria nao haveria democracia*)
- Zauzimanje zemlje je rešenje! (*Ocupação é a solução!*)
- Zauzmi, obradi, odbrani! (*Ocupar, Produzir, Resistir!*)
- Agrarna reforma: za Brazil bez latifundosa! (*Reforma Agraria: Por um Brasil Sem Latifundios!*)

8.0. ZAKLJUCAK

Ne želeći da se upuštam u prognoze, prorocanstva i slično, najmanje što mogu da utvrdim je da se poslednjih godina društvenih stanova u Srbiji sve manje gradi. Nekada su se stanovi delili u firmama a sada se dele na nagradnim igrama⁴¹. Ako se takav trend nastavi, biće sve veća potreba za stambenim prostorom. Najmanje što možemo učiniti u tom slučaju je upoznati narod sa iskustvima drugih naroda koji su se svojevremeno suocili sa sličnim problemima. Još jedna stvar sa kojom se naše društvo uskoro može suociti je problem špekulacije nekretninama, sa kojim se suocavaju sve tržišne ekonomije. Ova pojava obično prima veće razmere što je potražnja za nekretninama, a samim tim i njihova cena, veća. Jedan od najprepoznatljivijih simptoma špekulacije nekretninama su ispražnjene zgrade čiji vlasnici čekaju da cena kvadrata naglo poraste, kako bi ih bolje prodali. Izazivajući veštacku stambenu krizu, povećavaju potražnju i podižu cenu. Smatram, takođe, da u Srbiji postoje povoljne okolnosti i za ruralno skvotiranje, jer u mnogim selima postoji dosta praznih kuća i zapuštenih imanja bez naslednika, koja propadaju, a sela se gasu. Ponovno naseljavanje napuštenih sela je već odavno trend u zemljama poput Španije, Holandije, Italije, itd. gde su sela ranije opustela i gde se sada ljudi bez novca i bez posla vraćaju zemlji pošto shvataju da se beton ne može jesti.

Skvotiranje otvara još jedno važno pitanje, a to je pitanje javnog prostora. Ljudi svih vremena i svih uzrasta imaju potrebu sa svojim prostorom. Ne samo prostorom za život, već javnim prostorom za igru, zabavu, druženje i ostale zajedničke, društvene⁴² aktivnosti. Javni prostor se vidno sužava pod najezdom privatnog kapitala a nekadašnji javni prostori se okupiraju novim, privatnim programom a nestanak javnih prostora vodi povećanju prostora privatne kontrole. Trgovi se transformišu u parkinge, a nekadašnja javna mesta se pretvaraju u banke i šoping centre. Gradovi se danas prvenstveno sastoje od mnoštva privatnih enklava povezanih kvazi-javnim tj. kontrolisanim ulicama i saobraćajnicama, opasnim po život dece, ljudi i životinja. U gradu čovek ima zaista malo mogućnosti da utiče na svoju okolinu. Ne može tek tako ofarbatu ogradu, ne može zasaditi drvo, ne može napraviti klupicu na mestu na kojem mu se sviđa. Čak se i vrhunski umetnički grafiti smatraju bezmalo kriminalom. Skvotiranje preokreće proces privatizovanja grada i ponovo zamenjuje privatno javnim. Privremeno zapošavanje prostora ukida otuđenost grada i na konkretnim primerima dokazuje da parking može biti galerija, da park može biti besplatna radnja i da ljudi ponovo mogu osećati grad kao svoj. Novi javni prostori se širom Evrope pojavljuju u napuštenim fabrikama, skladištima, pristaništima i kasarnama koje zjape prazne u nedostatku inspiracije vlasti i očekivanju svog privatnog investitora.

Videli smo da je još jedna bitna društvena funkcija koju obavljaju skvotovi na zapadu osamostaljivanje omladine od roditelja i učenje za samostalan život. U vremenima kriza, kada je mnogo ljudi nezaposleno, skoro da i ne postoji način osamostaljivanja od roditelja, za mlade koji nemaju novca, osim odlaska na ulicu, u vojsku, manastir, zatvor, psihijatrijsku ustanovu⁴³ ili sklapanje braka iz koristi (za one sa poslom i novcem, dijamant opcija je znatno širi). Mladi u skvotovima, poput nekadašnjih zadruga, pronalaze krov nad glavom i mesto za rad, gde pokreću razne inicijative koje im omogućavaju da se osamostale i prežive.

Jedan od ciljeva ovog rada mi je i da skrenem pažnju relevantnih političkih činilaca na neka, po mom mišljenju pozitivna, zakonska rešenja koja se tiču skvotiranja. Tu prvenstveno mislim na tzv. „holandski model“, po kome se nekorišćen prostor posle godinu dana smatra napuštenim i slobodnim za useljenje. Ovakav tretman skvotiranja, kao što se pokazalo u praksi, ima veoma pozitivne efekte, kako na ublažavanje stambene krize, tako i na kulturnu ponudu grada. A vlasnici nekretnina, čak i u slučajevima kada ih ostavljaju prazne iz špekulantskih razloga, ne trpe neke naročito negativne posledice jer vlasništvo ostaje i dalje njihovo, država ga štiti, stanari ga besplatno održavaju, a oni ga dobijaju natrag, sudskim nalogom, čim smisle šta će sa njim da rade. Smatram da ovakvo rešenje iznalazi dobar balans između vlasničkih interesa i interesa šire društvene zajednice, jer vlasnik nema samo prava nad imovinom već i obaveze prema društvu, što znači da imovinu treba da održava i da je privodi njenoj nameni (da obraduje njivu, da održava kucu, itd.), a ako je imovina duže vremena zapostavljena, tu će funkciju, logično, preuzeti drugi.

⁴¹ Ovih dana (novembar 2006.) je u dnevnim novinama aktuelna nagradna igra za dodelu stana.

⁴² Podsetimo se Aristotelove stare mudrosti: „Čovek je društveno biće”.

⁴³ Navedeno prema usmenima kazivanjima ispitanika.

LITERATURA

Knjige i tekstovi:

- Hakim Bej, Privremena autonomna zona, Centar za savremenu umetnost, Beograd, 2003.
- Dražen Šimleša, Snaga utopije, Što citaš, Zagreb 2003.
- Ivana Momcilovic, Zbogom partije, samizdat, Beograd 2002.
- M. Teodori, Historijat novih ljevica u Evropi, Globus Zagreb, 1979.
- Zbornik: Obnova utopijskih energija, priredio Vukašin Pavlovic, Beograd, 1987.
- Jelena Škara, Skvotiranje, studentski rad, Fakultet politickih nauka Beograd
- Edgar Buršić, Squatterski pokreti u zapadnoj Evropi, diplomski rad, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta sveucilišta u Zagrebu
- Eugen Vukovic, Skvoterski pokret u Hrvatskoj, diplomski rad, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta sveucilišta u Zagrebu
- Eugen Vukovic, Skvotiranje u Zagrebu
<http://04zine.org/index.php?page=article&id=40&css=10>
- Hans Pruijt, Squatting in Europe
<http://www.eur.nl/fsw/english/staff/homepages/pruijt/publications/sq-eur>
- Hans Pruijt, Is the institutionalization of urban movements inevitable?
<http://www.eur.nl/fsw/english/staff/homepages/pruijt/publications/inevitable>
- Justus Uitermark, Framing urban injustices: the case of the Amsterdam squatter movement
<http://www.justusuitermark.nl/Documents/sp2004.pdf>
- Adam Bregman, Italy's Cultural Underground
<http://www.hartford-hwp.com/archives/62/248.html>
- Andrea Membretti: Centri Sociali Autogestiti: Territori in Movimento
<http://www.cgil.it/org.programma/webprep/cso3.htm>
- George Katsiaficas, The Subversion of Politics
http://www.eroseffect.com/books/subversion_download.htm
- Rebel Mouse, Sloboda ili kapitalizam u skvotovima na Zapadu?
<http://www.geocities.com/aktivizam/onlinetekstovi.html>
- Adilkno, Cracking the Movement
<http://squat.net/archiv/cracking>
- Lela Vujanic, Od skvotera do kulturnih poduzetnika, 04 Megazin za hakiranje stvarnosti br.1

Internet stranice:

- Svetski sajt o skvotiranju: vesti, arhiva, informacije (višejezicno)
<http://www.squat.net/>
- Skvotiranje na vikipediji, slobodnoj enciklopediji
<http://en.wikipedia.org/wiki/Squatting>
- Pravno savetovalište za skvotere u Velikoj Britaniji
<http://squatter.org.uk/>
- UK skvoterska arhiva
<http://www.wussu.com/squatting/>
- Nick Wates, Squatting Real Story
<http://www.squat.freemove.co.uk/story/>
- Samoupravni socijalni centri u Rimu
http://www.tmcrowd.org/csa/csa_en.htm
- Spisak socijalnih centara u Italiji
<http://www.ecn.org/collegamenti/listacs.htm>
- Tekst o skvotiranju u Berlinu (na srpskom)
<http://www.pionirovglasnik.com/index.php?category=46&content=436>
- Squatters movement in Brazil: Movimento Sem Terra
<http://aspin.asu.edu/hpn/archives/may98/0318.html>
- Squat in Brasil (Anita Garibaldi)
<http://www.squat.net/en/news/brasil141001.html>

- Autonomous Land Occupations in Brasil
<http://www.defenestrator.org/?q=node/111>
- Art Squats in Paris
<http://www.ivyparis.com/blogger/2005/07/art-squats-squarts-in-paris.html>
- Political squats in France
http://pgaconference.org/en/2006/political_squat
- Survival Without Rent
http://www.habiter-autrement.org/07.squat/02_sq.htm
- Kratka istorija njujorških skvotova (na engleskom)
<http://www.citylimits.org/content/articles/articleView.cfm?articlenumber=862>
- Istorija skvotiranja u Njujorku (na engleskom)
<http://gregoryheller.com/home/node/35>
- Squatting in Spain
<http://www.infoshop.org/inews/article.php?story=20060905181731126&mode=print>
- Squatting in Barcelona
<http://www.cascall.org/canpasqual/texts/squatting.html>
- Squatting South of the Pyrenees
<http://gridlock.gn.apc.org/squat-sp.htm>
- Skvoterski nedeljni vodici kroz Barselonu (na španskom)
<http://usurpa.squat.net/>
- Skvoterski prirucnik (na srpskom)
http://anarchyserbia.mahost.org/browser_tekstova.php?lokacija=tekstovi/skvotiranje
- Skvotiranje na srpski nacin (clanak iz magazina UPS)
<http://www.upsmagazin.org/02/skvotovi/decaskvota.php>
- Jedini beogradski skvot: prazna velika kuca (clanak iz Vremena)
<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=351932/>
- Okupatori napuštenih zgrada (tekst iz Politike)
<http://www.kontra-punkt.info/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=525/>
- Kontrapunkt, mnoštvo tekstova o autonomnim društvenim pokretima (na srpskom)
<http://www.kontra-punkt.info>

Gotovi seminarski, maturski, maturalni i diplomski radovi iz raznih oblasti, lektire , puškice, tutorijali, referati - specijalizovan tim za usluge visokokvalitetnog pisanja, istraživanja i obradu teksta za kompletan region Balkana.

Posetite nas na sajtovima ispod:

WWW.MATURSKIRADOVI.NET

WWW.SEMINARSKIRAD.ORG

WWW.MATURSKI.NET

WWW.MATURSKI.ORG

WWW.SEMINARSKIRAD.INFO

Dostupni smo Vam 24h 365 dana u godini.

Za gotove verzije rada obratiti se na mail:

maturskiradovi.net@gmail.com

061/ 11-00-105

Seminarski, diplomski, maturski radovi, prevodi na engleski i eseji...